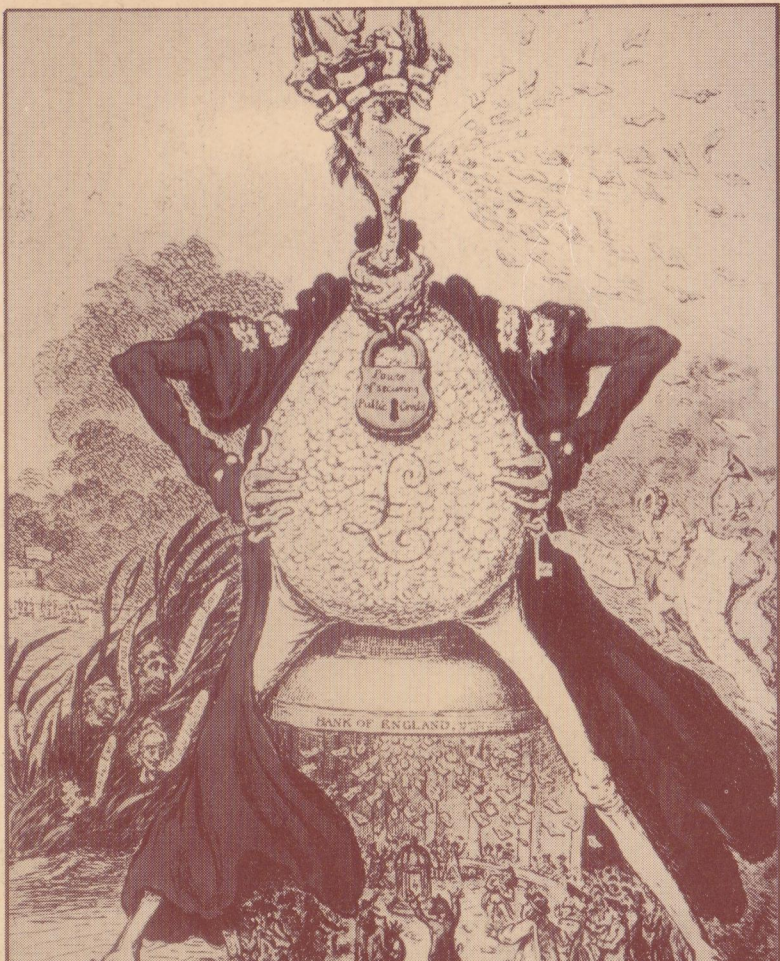

Kapitalist Devlet Sorunu

R. MILIBAND
N. POULANTZAS
E. LACLAU

**RALPH MILIBAND
NICOS POULANTZAS
ERNESTO LACLAU**

Kapitalist Devlet Sorunu

İletişim Yayınları • Politika Dizisi • ISBN 975-470-032-X

1. BASKI Birikim Yayınları, İst. 1977
2. BASKI © İletişim Yayıncılık, İst. 1990

KAPAK *Bora Çetinkaya*

KAPAK RESMİ *Gillray'ın "Kâğıt Para" (1797) adlı karikatürü.*

KAPAK BASKISI *Özdemir Ofset*

İÇ BASKI *Şefik Matbaası*

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 516 22 60-61-62

RALPH MILIBAND
NICOS POULANTZAS
ERNESTO LACLAU

Kapitalist Devlet Sorunu

ÇEVİREN *Yasemin Berkman*

YAYINA HAZIRLAYANLAR *Murat Belge-Atilla Aksoy*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
KAPİTALİST DEVLET SORUNU	
Nicos Poulantzas	11
I. Sahte Sorun: Şirket Yöneticiliği Olgusu (Managerialism)	22
II. Bürokrasi Sorunu	25
III. Devlet Aygıtının Kolları	30
IV. Kapitalist Devletin Günümüzdeki Biçimi	32
V. İdeolojik Aygıtlar	34
KAPİTALİST DEVLET: NICOS POULANTZAS'A CEVAP	
Ralph Miliband	41
I. Yönetim Sorunu	42
II. Devletin Nesnel Doğası	45
III. İdeolojik Kurumlar	51
POULANTZAS VE KAPİTALİST DEVLET	
Ralph Miliband	57
I. Yapılar ve Düzeyler	60
II. Sınıf İktidarı ve Devletin İktidarı	66
III. Bonapartizm	70

SİYASAL DÜZEYİN ÖZGÜLLÜĞÜ:

POULANTZAS - MILIBAND TARTIŞMASI

Ernesto Laclau	81
• Yöntemsel ve Epistemolojik Sorunlar	94
• Poulantzas'ın Yöntemi	103
• Yapısal Üst-Determinizm	106
• İdeolojik Devlet Aygıtları	109
• Yapısalcı Soyutlamacılık	113
• Üretim Tarzı Kavramı	118

KAPİTALİST DEVLET:

MILIBAND VE LACLAU'YA CEVAP

Nicos Poulantzas	133
• Soyutlamacılık Sorunu Üzerine	136
• Gerekli Bir Ayırım	141
• Biçimcilik	142
• Anlaşılması Güç Dil	146
• Yapısalcılık Sorunu Üzerine	151
• Devletin Görelî Özerkliği	153
• Sınıf İktidarı mı, Devlet İktidarı mı?	157
• Faşizmler ve Parlamenter - Demokratik Devlet	165
• Biçimcilik Sorunu Üzerine	167
• "Genel Teori"	173

KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ	185
--------------------------------	-----

ÖZEL İSİMLER İNDEKSİ	195
-----------------------------------	-----

ÖNSÖZ

Bu kitapla, okurlarımıza, Marksizm'in, "Kapitalist devlet"i ele alış biçimiyle ilgili ilginç bir tartışma sunuyoruz. Konunun önemini ayrıca belirtmeye gerek yok. Ancak, özgül olarak "kapitalist devlet" konusunun yanısıra, bu kitapta yer alan beş makale içinde, önemli yöntem sorunları da tartışılıyor.

Bu çeşit tartışmaları bir derleme içinde biraraya getirmenin belirgin yararları var. Ayrı düşüncede insanların görüşlerini birarada görebilme imkânını sağlıyor. Bazı durumlarda, bu "ayrı görüşler", konuyla ilgili görüş farklılıklarını oldukça yetkili bir şekilde temsil de edebiliyor. Örneğin, elinizdeki kitabın böyle bir özelliği olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan, tartışma derlemelerinin sakın-

calarına da değinmeliyiz. Çoğu zaman bu tip makaleler, izleyenlerin konuyla oldukça yakından ilgili olduğunu varsayarak, yüksek bir teorik düzeyde yazılmış oluyor. Başka kaynaklarda ayrıntılı biçimde geliştirilmiş görüşlere şöylece bir değiniliyor; böylece, bu çeşitten bilgiler açıklanmaksızın, yorumlanmasına geçilmiş oluyor. Derlemeyi yaparken, konunun uzmanı olmayan okurların bu gibi durumlarda sıkıntıya düşebileceğini gözönünde bulundurarak, uzun bir önsöz ve gerekli yerlerde açıklayıcı alt notlar eklemeyi uygun bulduk. Birçok kitabı yayımlanırken yaptığımız gibi, ayrıca bir "kavramlar sözlüğü"ne de yer verdik. Bunların dışında, bir de "indeks" denememiz var.

Bu kitabı oluşturan makaleler, Miliband ile Poulantzas'ın birbirlerinin kitaplarına yönelttikleri eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplardan, bir de, Laclau'nun tartışmaya karışarak, her iki yazar hakkında söylemeyi gerekli bulduğu eleştirilerini belirtmesinden oluşuyor. Yazarlar hakkında kısaca bilgi verelim şimdi.

İlk yazıyı yazan Nicos Poulantzas, Yunan asıllı bir Marksisttir. 1936'da Atina'da doğan Poulantzas, 1979'da Paris'te öldü. Atina, Heidelberg ve Paris üniversitelerinde okudu. Fransa'da, Vincennes Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünde ders verdi, ayrıca Frankfurt Üniversitesi'nde rektörlük yaptı. Yayımlanan başlıca eserleri, Türkçe'ye çevrilmiş adlarıyla, **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, **Faşizm ve Diktatörlük**, **Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar**.

Ralph Miliband bir İngiliz Marksisti. London School of Economics'de uzun yıllar siyasal bilim dersleri verdi. 1972'de bu okuldan ayrıldıktan sonra Leeds Üniversitesi'nde, A.B.D. ve Kanada üniversitelerinde ders verdi. 1964 yılından beri, **Socialist Register** adlı yayılığın editörlüğünü yapıyor. Başlıca eserleri, **Parlamenter Sosyalizm**, **Kapi-**

talist Toplumda Devlet, Marksizm ve Politika ve Britanya'da Kapitalist Demokrası.

Ernesto Laclau ise Arjantin doğumlu bir Marksist tarihçi. Bildiğimiz kadarıyla şimdi İngiltere'de, Essex Üniversitesi'nde öğretim görevlisi.

Özetle, bu derlemede tartışılan konuların, derinde, Marksizm'in "ekonomist" yorumlarına karşı bir tepki içinde ortaya atıldığını ve incelendiğini söyleyebiliriz. Sorun. Marksizm'in çeşitli nedenlerle eksik bırakılmış politika teorisinin öğelerini tesbit etmektir. Yeterli bir politika teorisinin yokluğu, her zaman, politik eylem yerine, politikanın ekonomiye indirgenmesi diyebileceğimiz bir teorik yanlışa yol açar. Politikanın ekonomiye indirgenmesi ise, tarihte ne zaman belirdiyse, "kendiliğindencilğe" yol açmıştır. Yani, Lenin'in **Ne Yapmalı**'da eleştirdiği ve kesinlikle mahkûm ettiği Marksist sapmaya. Bu kitaptaki tartışmaların tümünde, teorik sorunsalın, çıkış noktasının bu olduğunu bir kere daha hatırlatalım.

KAPİTALİST DEVLET SORUNU

NICOS POULANTZAS

Ralph Miliband'ın geçenlerde basılan kitabı **The State in Capitalist Society** (Kapitalist Toplumda Devlet)¹, pek çok açıdan büyük önem taşımakta. Fazlasıyla özlü olan kitabı birkaç sayfa içinde yeterli bir şekilde özetlemeye imkân yok. Okunmasını pek fazla öğütleyemeyeceğim. Marksist teoriyi ancak eleştirinin geliştireceği inancıyla, burada sadece birkaç eleştirel açıklamayla yetineceğim. Öbür teorik sorunsallarla karşılaştırıldığında, bu teorinin özgüllüğü, Marksist teorinin daha temelinde kendisi için içsel eleş-

tiri araçları sağlama derecesinde yatar.* Önceden belirtmeliyim ki eleştirim «masum» olmayacaktır: **Political Power and Social Classes** (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar)² adlı kitabımda ben de devlet üzerine yazdığım için, bu görüşler orada sunduğum ve Miliband'inkilerden farklı olan epistemolojik görüşlerden kaynağını almaktadır.

Öncelikle, Miliband'ın kitabının temel erdemlerinden söz edeceğim. Devlet ve siyasal iktidar teorisi, Gramsci gibi az raslanır istisnalar dışında, Marksist düşüncede ihmal edilmiştir. Bu ihmalin, işçi sınıfı hareketinin değişik evrelerine bağlı, değişik birkaç nedeni var. Marx'da gerçekte olmaksızın çok görünürde olan bu ihmal, onun başlıca teorik hedefinin özellikle kapitalist üretim tarzı olmasına bağlıydı. Kapitalist üretim tarzında ekonominin, son kertede sadece belirleyici değil aynı zamanda egemen rolü de vardır; oysa örneğin feodal üretim tarzında, Marx, ekonominin hâlâ son kertede belirleyici rolü olduğu halde, dini şekliyle ideolojinin egemen rolde bulunduğunu gösterir. Böylelikle, Marx, kapitalist üretim tarzının ekonomik düzeyi üzerinde durarak devlet gibi başka düzeyleriyle özgül biçimde uğraşmadı: Bu düzeylerle ancak ekonomi üzerindeki etkileri dolayısıyla ilgilendi (örneğin, **Kapital**'de fabrika yasalarıyla il-

* Marksist yöntemin, başka yöntemlere göre üstünlüğü, bu yöntemin, kendi doğruluğunu sınamak için gerekli ölçütleri kendi içinde taşımasıdır. Burada geçen «teorik sorunsal» deyiminin daha kapsamlı açıklaması için «Kavramlar Sözlüğü»ne bakın. Marksist yöntemin kendi içsel eleştirel ölçütlerinin ne olduğu ve nasıl işlediği konusu, Laclau'nun bu derlemedeki makalesinde daha ayrıntılı şekilde ele alınıyor.

gili parçalarda). Lenin'de ise nedenler daha farklı: Doğrudan doğruya siyasal pratiğin içinde olması nedeniyle, Devlet sorununu, sadece Devlet ve Devrim gibi özünde polemiksel nitelikte olan eserlerinde ele aldı; ne var ki bu tür eserler, örneğin, Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi gibi çalışmalarının teorik konumuna sahip değildir.

Buna karşılık İkinci Enternasyonal'de ve Lenin'den sonra Üçüncü Enternasyonal'de Devlet'in teorik incelemesinin ihmali nasıl açıklanmalı? Burada, gerekli ihtiyatı elden bırakmayarak, şu tezi ortaya koyuyorum: Devlet konusunun inceleme dışında bırakılmasının nedeni, bu Enternasyonellerde egemen anlayışın genellikle devrimci strateji ve amaç yokluğunun eşlik ettiği ekonomizm sapmasıydı —hattâ solcu ya da Luxemburgcu bir şekil aldığı zaman bile.* Gerçekte ekonomizm, Devlet de dahil olmak üzere toplumsal gerçekli-

* Bilindiği gibi, İkinci Enternasyonal'de en belirgin sapma, Kautsky'nin «ekonomizm»iydi. Bu sapma, siyasal düzeyin gerektiği devrimci müdahaleyi ekonomik düzeyin kendiliğinden gelişmesine bırakma anlayışı olarak özetlenebilir. Buna karşılık Luxemburg, kapitalizmin çöküşünün ekonomik düzeyde hazırlandığı görüşüne katılıyor, ancak, beklenen çöküntü anında devrimcilerin müdahale etmesi gerektiğini söylüyordu. Dolayısıyla, iki anlayış da, siyaseti, ekonominin bir uzantısı gibi görmekte birleşiyordu. Bu düşünce ortamında Lenin'in tezinin özgüllüğü de şöyle özetlenebilir: Kapitalist sistem çelişkilerini yaratır, ama siyasal düzeyde gerekli müdahale olmadıkça, kapitalizm bu çelişkilerini hafifletip geçiştirerek varlığını sürdürülebilir. Kapitalizmin yıkılışını gene kapitalizmden beklemek yanlıştır. Lenin'in bu anlayışı, siyasal düzeyin ekonomik düzeyden görece özerk önemini ve belirleyiciliğini getirir. Bu konuda Türkiye'de yazıya dökülmüş bir yorum için, bkz. Ömer Laçiner, «Uluslararası Sosyalist Harekette bunalım». Birlikim, Sayı 10, Aralık 1975, s. 26-29.

ğın öteki düzeylerini ekonomik «temele» indirgenebilir görüntü-olgular (epiphenomena) olarak görür* Böylece, özgül bir devlet incelemesi gereksiz duruma gelir. Buna paralel olarak, ekonomizm, toplumsal sistemdeki her değişimin ilk önce ekonomide meydana geldiğini ve siyasal eylemin asıl hedefinin ekonomi olması gerektiğini kabul eder. Özgül bir devlet incelemesi bu nedenle de gereksizdir. Sonuçta ekonomizm ve reformculuğa ve sendikacılığa, ya da «solculuğun» sendikalizm gibi biçimlerine götürür. Çünkü, Lenin'in gösterdiği gibi, devrimci hareketin başlıca hedefi Devlet İktidarıdır ve her sosyalist devrimin gerekli önkoşulu, burjuva Devlet örgütünün yıkılmasıdır.

Ekonomizm ve devrimci strateji yokluğu İkinci Enternasyonal'de açıktır. Bunlar Üçüncü Enternasyonal'de daha az belirginleşir, fakat kanımca, Komintern'de belki de 1928'den başlayarak ege-men olan «Stalinci» politikanın teori ve pratiğini belirleyen, yine aynı ekonomizm ve devrimci strateji yokluğudur. Bu durum Komintern'in hem 1935'e kadar süren «solcu» devresi için, hem de

* «Görüntü-olgu»: Bir başka şeyi olduğu gibi yansıtan, onu yansıtmak dışında kendi başına bir varlığı ve işlevi olmayan fenomenler. Marksist anlayışa göre toplum yapısı çeşitli düzeylerden kurulmuştur. Ancak, bu düzeylerin birbirlerine karşı görece bağımlılığı ve aynı zamanda görece bağımsızlığı vardır. Dolayısıyla, toplumun bir düzeyi bir başka düzeyini olduğu gibi yansıtmaz. Burada en önemli sorun, siyasal düzeyin ekonomik düzeyin bir «epifenomeni», bir görüntü-olgusu olmamasıdır. Marksizm'in «ekonomist» olmayan siyaset teorisinin başlangıç noktası, siyasal düzeyin özgüllüğünün ve görece özerkliğinin ve bellirleyiciliğinin tanınması olmalıdır. Bu konuda daha ayrıntılı açıklama için bkz. «Kavramlar Sözlüğü», «Ekonomizm» ve «Son Kertede Bellirleme».

1935'den sonraki revizyonist-reformcu devresi için geçerlidir. Üçüncü Enternasyonal'de bir Devlet teorisinin yokluğunu işte bu ekonomizm belirlemiştir ve bu ilişki (ekonomizm/bir Devlet teorisi yokluğu) en çok, Komintern'in böyle bir devlet teorisine kesinlikle ihtiyaç duyduğu faşizm analizlerinde kendini belli eder. Somut nitelikte incelemeler, bunu hem doğrulamakta, hem de açıklamaktadır. Stalinci politikanın başlıca belirtileri 1936 ünlü Stalin Anayasası'nda görülebilir. Bu politikanın özü Devlet aygıtı ile Sovyet Komünist Partisi arasındaki ilişkilerde yattığı için, Devlet konusunun incelenmesinin başta gelen yasak konulardan biri olması anlaşılır bir durumdur.

Miliband'ın kitabı, işte bu bağlamda büyük bir boşluğun kapatılmasına yardımcı olmaktadır. Bilimsel bir teorinin olmadığı zamanlardaki gibi, Devlet ve siyasal iktidar üzerine burjuva fikirleri siyasal teori alanını, neredeyse hiçbir direniş görmeden kaplamıştı. Miliband'ın çalışması gerçekten bu akımı temizleyici nitelikte: Yöntemli bir şekilde bu fikirlere saldırıyor. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya veya Japonya'nın somut toplumsal formasyonlarını incelerken büyük dikkatle ortaya koyduğu karşı çıkılması güç ampirik bilgilerle yalnız Devlet hakkındaki burjuva ideolojilerini kökünden yıkmakla kalmıyor; aynı zamanda bize bu ideolojilerin hiçbir zaman sunamadığı pozitif bilgileri de sağlıyor.

Fakat, Miliband'ın seçtiği yöntem —yani, somut olgunun dolaysız incelenmesi yoluyla burjuva ideolojilerini doğrudan cevaplandırma— kanımca aynı zamanda kitabındaki yanlışların kaynağı oluyor. «Somut»un incelenmesine karşı çık-

tığım sanılmasın: Tam tersine, kendi çalışmamda (her ne kadar farklı bir amaç ve hedefi varsa da) sorunun bu yönünü görelî olarak ihmal etmiş olduğum için, somut analizlerin gerekliliğine daha fazla inanıyorum. Sadece şunu söylemek istiyorum ki: «somut»a herhangi bir bilimsel yaklaşımın önkoşulu, onun işleyiş tarzının epistemolojik ilkelerini apaçık ortaya koymaktadır. Şu halde önemle dikkat etmek gerekir ki, kitabında Marksist Devlet teorisi sürekli olarak kapalı bir şekilde yer aldığı halde, hiçbir yerinde bu teoriyle açıkça uğraşmamıştır. Bu teoriyi bir tür veri olarak almakta, olguları onun ışığında inceleyerek burjuva ideolojilerini cevaplamaktadır. Bu noktada kuvvetle inanıyorum ki Miliband yanılmaktadır. Çünkü bilimsel bir bildirinin sunuş düzeninde ilkelerin açıkça ortaya konulmaması hiç de zararsız değildir: Hele bu, görmüş olduğumuz gibi, Marksist bir teorinin henüz oluşturulması gereken Devlet teorisi gibi bir alanında olursa. Sonuç olarak, bu teori eksikliği birçok yerde Miliband'ın hem kendini burjuva ideolojileriyle aynı alana yerleştirdiği, hem de onlara saldırdığı izlenimini vermekte. Epistemolojik alanı değiştirecek ve bu ideolojilerin gerçek karşısındaki yetersizliklerini sergileyerek —Marx'ın özellikle Theories of Surplus Value'da (Artık Değer Teorileri) yaptığı gibi— Marksist bilimin eleştirisine sunacak yerde, Miliband bu ilk adımı atlamış görünmektedir. Ancak, modern epistemolojinin analizleri «somut olguların» hiçbir zaman kavramların karşısına konamayacağını gösteriyor.* Bu kavramlara baş-

* «Kavramlar» ve «olgular» arasındaki ilişki, Laclau'nun bu derlemede yer alan makalesinin en can alıcı noktalarından biri

ka bir sorunsalın paralel kavramlarıyla hücum etmelidir. Çünkü ancak bu yeni kavramlar aracılığıyla eski kavramlar «somut gerçeklik»le yüzleştirilebilir.

Basit bir örnek alalım. İdeolojik işlevi yönetici sınıfın varlığını yadsımak olan yaygın «çoğul seçkinler» kavramına karşı çıkan Miliband'ın, «olgularla» desteklediği cevabı, seçkinlerin çoğulluğunun yönetici sınıfın varlığını ortadan kaldırmadığı, aslında bu seçkinlerin yönetici sınıfı oluşturduğudur³: Bu, Bottomore'un* aynı konu karşısındaki tavrına yakındır. Ben de diyorum ki, hasma bu şekilde cevap verirse, kişi kendini onunla aynı temele koymuş olur ve böylece «olguların» bilimsel açıklamasını elden geçirerek ideolojik ta-

olarak genişlemesine incelenecek. Burada Poulantzas'ın önermesini kısaca açalım: Kavramlar ve olgular, ayrı düzeylerde nesnelere. Teorik kavramlar tek başlarına oluşmazlar. Belli sayıda olguları (bir teorik olana ait olgular) açıklamak üzere kurulmuş bir teorik sorunsalın içinde, birbirleriyle boğuntulu olarak oluşturulurlar. Böyle bir teorik sorunsal oluştuğundan sonra, bunu doğrulama ya da çürütme işlemi, bu sorunsalın kavramlarını, bu sorunsalın açıklamaya çalıştığı olgularla yüz yüze getirerek yapılamaz. Önemli olan, aynı teorik olana, bir başka —doho doğru olduğu iddia edilen— sorunsal içinden bakmaktır. Poulantzas, «elit» sorunsalını örnek olarak veriyor. Biz bir başka örnek verelim, Sosyalizmi bir «kalkınma sorunu» gibi olmak, kalkınmayı sosyalizmin mi, yoksa kapitalizmin mi daha iyi sağlayacağını sormak, aslında kapitalizmin sorunsalı dışına çıkmamak demektir. Kapitalizmin kalkınma yorotomodüğünü «olgu»loro dayanarak çürütmeye kalkışmak da geçerli olamaz. Geçerli olan, Marksist teorinin «kovrom»lorıyla burjuva sorunsalını yıkmaktır.

* T.B. Bottomore: İngiliz radikal sosyoloğu. Marx'don derlemeler yapmıştır. En önemli çalışmaları **Classes In Modern Society** (Modern Toplumda Sınıflar) ve **Elites and Society** (Seçkinler ve Toplum).

sarımın bataklığında uğraşıp durma tehlikesine düşer. Oysa Miliband, Marksist teorinin bilimsel kavramlarının ışığında, ideolojik seçkin kavramının gerekli eleştirisine girişmekten kaçınıyor. Bu eleştiri yapılmış olsa «çoğul seçkinler» kavramının gizlediği «somut gerçekliğin» —yönetici sınıf, bu sınıfın bölümleri, egemen, hükümrân sınıf, devlet aygıtı*— ancak seçkin kavramı reddedilince kav-

* İlerideki sayfalarda görüleceği gibî: özellikle Poulantzas, Türkçe'de «egemen» sınıf veya «hâkim» sınıf kelimeleriyle karşıladığımız kavramda bir farklılaşmaya giderek, «egemen sınıf» (hegemonic class), «hâkim sınıf» (dominant class), «yönetici sınıf» (ruling class) ve «hükümrân sınıf» (governing class) kavramlarını bir arada kullanmaktadır. Bu kavramları çevirmekte güçlük çektik, çünkü bulduğumuz karşılıklar Türkçe'de genellikle özdeş kullanıma sahip. Bu nedenle, kelimeler kendileri, aradaki anlam farklarını doğrudan doğruya göstermiyorlar. Tartışan yazarlar da kullandıkları bu farklı kavramları açıklamadıkları için, bizim buraya uzun bir not düşmemiz gerekti.

Tek tek kavramlara geçmeden önce Poulantzas'ın bu ayrımı neden ve nasıl yaptığına bakalım: «...Burjuvaziden hâkim sınıf olarak söz ederken, unutmamalıyız ki, gerçekte siyasal hâkimiyetli paylaşan burjuvazinin çeşitli hâkim bölümleri arasındaki ittifaktan söz ediyoruz. Ayrıca, kapitalizmin başlangıcında varolan iktidar bloku diye adlandırabileceğimiz ittifak, çoğu kez birçok başka sınıfı, özellikle toprak aristokrasisini de kapsamaktaydı. Hepsi hâkim sınıf olan bu sınıflar ve bölümler arası ittifak, ancak içlerinden bir sınıf veya bölümün önderliğinde sürekli olarak işleyebilir. İşte, bu iktidar ittifakını kendi önderliği altında birleştiren bu egemen bölümdür. Egemen bölüm ittifakın genel çıkarlarını güvenlik altına alon ve kendi özgül çıkarları da devletçe korunan bölümdür.

«...Burjuvazinin bir bölümü için siyasal egemenliği olmaksızın ekonomide hâkim olma imkânı vardır. Bunun önemli bir örneği, siyasal egemenlik orta sermayenin şu ya da bu bölümüne ait iken büyük tekelci sermayenin geniş bir ekonomik hâkimiyetli olmasıdır... Onlarda (çağdoş kopitolist ülkelerde) büyük sermaye egemen bölümdür, ama bu, orta sermayenin siyasal iktidar

ranabileceği açıklığa kavuşacaktır. Çünkü kavramlar ve düşünceler hiçbir zaman masum değildir ve hasmı cevaplarırken onun kavramlarını kul-

dışında bırakıldığı anlamına gelmez: Hâkim bölümlerden biri olarak o da, büyük sermayenin egemenliğinde, siyasal iktidarı paylaşır.

"...Egemen **bölüm** ile hâkim **bölümler** (vurgulama bizden) ayrımını yapmamak, siyasal hâkimiyeti, burjuvazinin öteki bölümleri dışta bırakılarak sadece büyük sermayenin elde tuttuğu yargısına götürür. Bunu izleyen siyasal çıkarımlar, sorunu önemli kılmakta: Özetle (hâkim bölüm olduğu kabul edilen), '200 aile'yı iktidardan uzaklaştırmak için 'liberal burjuvazi' ve 'samimi demokratlar'la geniş 'anti-teknelci ittifak'ın kurulması savunulur. İşçi sınıfının stratejik müttefikleri (ki, taktik tavizlerden bütünüyle farklıdır bu), hâkim burjuva bölümlerine —orta sermayeye kadar genişletilir. Batı Komünist Partilerinin savunduğu 'ileri demokrasi' yolu kabaca budur." (NLR, 78, 1973: "On Social Classes" (Toplumsal Sınıflar Üstüne), s. 43-46.) Ayrıca, bkz bu yazıda 80. sayfadaki not.

Geçerken, burada «ileri demokrasi» stratejisi için ortaya konan sınıf analizinin, bir başka strateji için konulan «oligarşi» kavramından farklı olmadığını hatırlatalım. Her ikisi de, oldukça şematik bir «demokratik devrim» anlayışının ürünüdür.

Şimdi, bu alıntıyla Poulantzas'ın böyle bir ayrım yaparken neyi gözettiğini gördükten sonra, bu kavramlara verdiği karşılıkları daha ayrıntılı bir şekilde izleyelim: «...bir formasyonda («toplumsal formasyon» kavramı için bkz. «Kavramlar Sözlüğü»-Birlik) hâkim sınıf(lar), son analizde o formasyonun karmaşık bütünlüğü içinde, sınıf mücadelesinin hâkim rolünü sürdüren düzeyinde hâkim yeri (yerleri) tutandır.» (Political Power and Social Classes —Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar— s. 114.) «Bu hâkim sınıflar ve bölümler içinde bir tane (vurgulama bizden—B.) hâkim roledir ki, biz bunu egemen rol olarak niteliyoruz... Egemen sınıf, siyasal düzeyde halkın ve ulusun genel çıkarlarını temsil etmek ve öbür hâkim sınıf ve bölümler üzerinde özgül bir hâkimiyet kurmak biçimindeki çifte işlevi kendinde toplamış olan sınıftır.» (y.a.g.e., s. 141) Gene aynı kitabında Poulantzas egemen sınıftan «son analizde devlet gücünü elinde tutan sınıf» olarak söz ediyor. (y.a.g.e., s. 335)

→

lanmakla, kişi bunları yasallaştırmış ve sregele-
melerine izin vermiş olur. Her düşünce veya kav-
ram, yalnızca onun temelini oluşturan tüm teorik
sorunsal içinde anlamlıdır: Bu sorunsaldan çıka-
rılıp «eleştirilmeden» Marksizm'e ithal edilince,
kesinlikle denetlenilemeyen etkileri olacaktır.
Hiç beklenmedik bir anda su yüzüne çıkacaklar
ve sürekli olarak bilimsel analizi gölgeleme teh-
likesi yaratacaklardır. En aşırı durumda, kişi bi-
linsizce ve gizlice hasmın epistemolojik ilkeleriyle
zehirlenebilir; yani, teorik açıdan eleştirilme-
miş kavramları temellendiren sorunsal, bu kav-
ramların olgular tarafından rtleceğine inanıl-
ınca kişiyi aldatmış olur. Bu daha da ciddi bir

Yönetici sınıfa gelince: «Marx, iktidar blokunun bir parçası olan,
siyasal anlamda hâkim sınıf:ar veya bölümler ile siyasal par-
tilerinin siyasal alanda hkir.» yeri tuttuğu yönetici sınıflar ara-
sına açık bir ayırım getirerek, bu durumun önemi-
ni vurgulamıştır... «yönetici sınıfın (classe regonte) siyasal alanda temsilcilik
işlevini üstlendiği» de ayrıca belirtiliyor. (y.a.g.e., s. 249 ve 332)
Yazıda geçen son kategori, hükümran, ya da «hükümet eden»
sınıf. Bizce bu, Poulantzas'ın bir başka çalışmasında geçen «reig-
ning class» kavramı ile eşanlımlı. Buna dayanarak ve «hüküm-
ran sınıf» (governing class) ile ilgili dolaysız bir açıklama ver-
memesi nedeniyle, «reigning class» kavramının açıklaması ile ye-
tineceğiz. "Hükümran sınıf" (ya da "hükümet eden sınıf")
veya bölümle kastettiğimiz, devlet mekanizmasının yüksek perso-
nelini, yani geniş anlamda siyasal personeli oluşturan sınıftır..
Bazı zel durumlarda bu siyasal personelin **İktidar blokuna**
dahil olmayan bir sınıftan oluşturulması da mümkündür. Bunun
nemli bir rneği, Faşist parti aracılığıyla büyük sermayenin
egemenliğinde devlet aygıtının yüksek kadrolarının küçük burjuva-
dan (hükümran sınıf) sağladığı Faşizmdir." (NLR, 78, s. 45)
Son olarak, getirilen bütün bu sistematik ayrımlara karşın,
bu kategorilerin zaman zaman akışabileceğini, özdeş olabileceği-
ni, Poulantzas'ın da kabul ettiğini belirtelim.

sorun, çünkü, artık sorun sadece Marksizm'e it-hâl edilmiş dışsal kavramlar olmaktan çıkarak, Marksist kavramların kullanımını bozma tehlikesi yaratan ilkeler haline dönüşmektedir.

Miliband'ın tavrı bu mudur? Sorunu ele alış biçiminin doğurduğu sonuçların bu kadar ileri gittiğini sanmıyorum. Bununla birlikte, gördüğüm kadarıyla, Miliband'ın bazan yok yere, hasmının yönetsel ilkelerinden etkilendiği gerçektir. Bu, nereden belli olmaktadır? Çok kısaca, bu Miliband'ın toplumsal sınıfları ve Devlet'i nesnel yapılar ve bunların ilişkilerini de düzenli bağlantıların nesnel bir sistemi, yani öğeleri insanlar'ın, Marx'ın deyimiyle taşıyıcılar —träger— olduğu bir yapı ve bir sistemi kavramakta çektiği güçlüklerde görülebilir diyebilirim.* Miliband sürekli olarak, toplumsal sınıfların veya «grupların» bir şekilde kişilerarası ilişkilere indirgenebileceği, Devlet'in, Devlet aygıtını oluşturan farklı «grupların» üyelerinin «kişilerarası» ilişkilerine indirgenebileceği ve son olarak da toplumsal sınıflarla bizzat devlet arasındaki ilişkinin de, toplumsal grupları oluşturan «bireylerle», Devlet aygıtını oluşturan «bireyler» arasındaki ilişkilere indirgenebileceği izlenimini vermektedir.

* «Taşıyıcı» (Träger): Poulantzas burada, Althusser'in Marx yorumunda vurguladığı bir sorunu ileri sürüyor. Bu sorunu burada bütün genişliğiyle ele almak mümkün değil. Ancak, aşağıdaki cümlelerde de görüleceği gibi, Poulantzas şunu belirtmek istiyor: Toplumsal ilişkiler, öznesi insan olan ilişkiler değildir; toplumsal ilişkiler —üretim ilişkileri, mülkiyet ilişkileri, v.b.— somut, biyolojik insanlardan önce vardır. İnsanlar bu ilişkilerin öznesi değil, taşıyıcısı'dırlar. İnsanlar ilişkileri yaratmaz, ilişkiler insanları belirler (Ayrıca, bkz. «Kavramlar Sözlüğü»)

New Left Review'da çıkan daha önceki bir makalede işaret ettiğim gibi, bu düşünce, konunun daha önce Marksist düşünce tarihinde sürekli geri tepmeleri görülen bir sorunsalından kaynağını almış görünmektedir.⁴ Bu sorunsala göre bir toplumsal formasyonun öğeleri olan insanlar (Marx'ın düşündüğünden farklı olarak) nesnel düzeylerin (instances) «taşıyıcılar» değil, toplumsal bütünün düzeylerinin kalıtımsal (genetik) ilkesi olarak düşünülmektedir. Bu, bireylerin toplumsal eylemin temeli olduğu bir toplumsal oyuncular sorunsalıdır: Sonuç olarak, sosyolojik araştırma, öğelerin toplumsal sınıflara dağılımını ve bu sınıflar arasındaki çelişkileri belirleyen nesnel koordinatları incelemeye varmaz; ancak oyuncu bireylerin davranış güdeleri üzerinde temellenen, sonuç çıkarmaya çalışan açıklamalar aramaya götürür. Bu hem Weber'in hem de çağdaş işlevselciliğin sorunsalının ünlü özelliklerinden biridir.* Konunun bu sorunsalını Marksizm'e aktarmak, sonuç olarak, hasmın epistemolojik ilkelerini kabul etmek ve kişinin kendi analizlerinin bozulması tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Şimdi bu girişin ışığında, Miliband'ın kitabının somut konularından bazılarını göz atalım.

I. SAHTE SORUN: ŞİRKET YÖNETİCİLİĞİ OLGUSU (MANAGERIALİSM)

Miliband'ın güncel burjuva Şirket Yöneticiliği ideolojilerini cevaplarırken pek yerinde olarak tar-

* Max Weber: Ünlü burjuva sosyolog. Protestanlık üzerinde çalışmaları özellikle etkili olmuştur. Toplumsal belirleyicilik ilkesini, Marksizm'in «üstyapı» olarak ayırdığı düzeyde bulur.

tıstığı ilk sorun yönetici sınıf sorunu. Bu ideolojilere göre çağımızda özel mülkiyet ve denetiminin bölüşümü, ekonomik iktidarı girişimcilerden yöneticilere aktarmıştır. Yöneticilerin, dar anlamda mülk sahibi olarak, hiçbir çıkarları yoktur ve bu nedenle kendi amaçları olarak kâr peşinde koşmaktadırlar; başka bir deyişle, davranış güduları kâr değil, büyüme ya da gelişmedir. Yönetici sınıf burada kâr arama ölçütüyle tanımlandığına göre ve bu arama artık ekonominin yöneticileri için geçerli olmaktan çıkmışsa, yönetici sınıf bundan böyle yok demektir: Şimdi yöneticilerin sadece bir bölümünü oluşturduğu, «seçkinler çoğaltılışı» ile karşı karşıyayız. Miliband'ın buna teki- si nedir?⁵ O, bu ideolojileri olduğu gibi alıyor ve kendi iddialarını kendilerine karşı döndürüyor: Gerçekte, yöneticiler, faaliyetlerinin amacı olarak, kâr peşindedirler, çünkü kapitalist sistemin işleyişi budur. Özel kâr peşinde, onlar da yönetici sınıfın bir parçası haline gelirler; çünkü der, Miliband, Marx'a göre kapitalist sistemin çelişkisi «sürekli toplumsal niteliği ile direnen özel amacı» arasındaki çelişkidir.⁶ Mülk sahiplerinin hedeflerinden görece farklı, yöneticilere özgü hedeflerin varlığını kabul ettiği halde, Miliband yöneticilere, yönetici sınıfı oluşturan belirgin ekonomik seçkinlerden biri gözüyle bakmaktadır.

Ben, sorunun bu tür sunuluşunu bir yanılğı olarak görmekteyim. Bir kere, Marx'a göre, bir davranış güdüsü, yani «faaliyetin hedefi» olarak kâr peşinde koşmak, hiçbir şekilde kapitalist sınıf üyeliği için belirgin bir ölçüt olamaz. Çünkü, kâr güdüsüyle hareket etmeyen kapitalistler olabileceği gibi, bunun tam tersine böyle bir güdüyle

hareket edip kapitalist olmayanlar da (örneğin küçük ölçekli üretimdeki küçük burjuvalar) vardır. Marx'ın ölçütü, üretimde ve üretim araçlarının mülkiyetindeki nesnel konumdur. Hatırlanmalıdır ki, Max Weber bile kapitalisti tanımlayan özelliğin «kazancın çekiciliği» olmadığını kabul etmek durumunda kalmıştır. Marx'a göre, kâr bir davranış güdüsü değil, gerçekleşen artık değeri isimlendiren nesnel bir kategoridir. Aynı şekilde, Marx'a göre, kapitalist sistemin temel çelişkisi kesinlikle sistemin toplumsal niteliğiyle «özel amacı» arasındaki çelişki değildir; bu çelişki üretici güçlerin toplumsallaşması ve bunların özel mülkiyeti arasındadır. Böylelikle, günümüzde varolan toplumsal sistemin kapitalist olarak nitelenmesi hiçbir şekilde yöneticilerin davranış güdülerine bağlı değildir. Ayrıca: Yöneticilerin sınıf konumunu nitelemek için davranış güdülerine değinmek gerekmez, sadece üretimdeki konumları ve üretim araçları mülkiyetiyle olan ilişkilerine bakmak yeterlidir. Burada gerek Bettelheim'in, gerekse belirttiğimiz gibi, Marx'ın kullandığı «mülkiyet» teriminde «tekil» kapitaliste ait olma ihtimali bulunan biçimsel yasal mülkiyet ile, biricik gerçek ekonomik gücü oluşturan ekonomik mülkiyet ya da gerçek mülk edinme arasında bir ayırım yapılması gereklidir.⁷ Sınıfların ayırımı sözkonusu olduğunda önemli olan, işte bu sermayeye ait ekonomik mülkiyettir. Yönetici yalnız bunun işletmesine ilişkin yetkisini kullanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, yöneticiler kapitalist sınıfın belirgin bir bölümünü meydana getirmezler. Miliband, yerinde olmayan davranış güdüleri ayırımına dayanarak yöneticileri belirgin bir

«ekonomik seçkin» bölümü olarak görmeye yönelmektedir. Böylece onlara, sadece haketmedikleri bir önemi vermekle kalmıyor, ayrıca neyin önem taşıdığını görmesini engelliyor. Çünkü gerçekte önemli olan, farklı amaçlara dayalı ekonomik seçkinlerin aralarındaki ayrılıklar ve ilişkiler değil, Miliband'ın hemen hemen hiç sözünü etmediği, sermayenin bölümleri arasındaki ayrılıklar ve ilişkilerdir. Sorun «ekonomik seçkinler»in çoğulluğu değil, kapitalist sınıfın bölümleridir. Bir Marksist, emperyalizmde, komporador tekelci sermaye, ulusal tekelci sermaye, tekelci-olmayan sermaye, sanayi sermayesi ya da finans-kapital arasındaki ayrılık ve ilişkileri görmemezlikten gelebilir mi?

II. BÜROKRASİ SORUNU

Miliband'ın tartışmak üzere, yine doğru olarak seçtiği, ikinci sorun, yönetici sınıf ile Devlet arasındaki ilişkidir. Burada da Miliband'ın soruna yaklaşımı, doğrudan doğruya burjuva ideolojilerinin yanlışlığını ortaya koymaktır. Bu ideolojiler, «uygar toplumun» farklı çıkarları karşısında genel çıkarı temsil eden Devlet'in tarafsızlığını vurgulamaktadır. Bazıları (örneğin Aron)*, kapitalist toplumlarda kapitalist sınıfın üyelerinin, hükümete ender olarak doğrudan katıldıkları anlamında, hiçbir zaman gerçekten yönetmediğini iddia ederler; öbürleri, Devlet aygıtının üyelerinin, yani Devlet memurlarının, toplumsal grupların çıkarları karşısında tarafsız olduklarını ileri

* Raymond Aron: Çağdaş Fransız toplum bilimcisi. Günümüzün ünlü ve militan anti-Komünist yazar ve ideologlarından biridir.

sürerler. Bu ideolojilere karşı Miliband'ın tepkisinin genel çizgisi nedir? Burada da bu ideolojilere karşı konumda yer almakta ve onların tezlerini kendilerine karşı çevirmektedir. Bunu iki şekilde yapmaktadır. İlk önce kapitalist sınıfın üyelerinin gerçekte sık sık devlet aygıtına ve hükümete doğrudan katıldıklarını ortaya koyar.⁸ Bundan sonra, Devlet aygıtının üyeleriyle yönetici sınıfın üyeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak (a) Devlet aygıtının zirvedeki üyelerinin toplumsal kökeninin yönetici sınıf olduğunu ve (b) yönetici sınıfın üyeleriyle Devlet aygıtının üyeleri arasında kişisel nüfuz, statü ve çevre bağlarının kurulduğunu gösterir.^{9*}

Miliband'ın analizlerinin değerine karşı çıkacak değilim; tam tersine bunlar bana bulanıklığı gideren niteliğiyle çok önemli görünmektedir. Fakat her ne kadar kendi içinde kesin olursa olsun, Miliband'ın seçtiği yol bana en anlamlı olanı gibi görünmemekte. Çünkü ilk olarak, kapitalist sınıfın üyelerinin Devlet aygıtına ve hükümete doğrudan katılmaları, bunun sözkonusu olduğu yerde bile, sorunun önemli yanı değildi. Burjuva sınıfıyla Devlet arasındaki bağ nesnel bir ilişkidir. Bu demektir ki, eğer belli bir toplumsal formasyonda Devlet'in işlevi ile aynı formasyondaki hâkim sınıfın çıkarları birbirleriyle uyuyorsa, bu, siste-

* Böylece, burjuva teorisinin kavramlarını, bazı olgular göstererek çürütmeye çalışıyor. Poulantzos ise, burjuva teorisinin sorunlarına karşı Marksist teorisinin kavramlarını getirmesini bekliyor. Bu yeni teorik sorunsalın kavramları ile, bürokrasinin, biyolojik olarak yönetici sınıfla akrabalık bağları olmasa da, toplumda nesnel olarak aynı işlevi yerine getireceğini kanıtlamak mümkün olur.

min kendi mantığından ötürü böyledir. Yönetici sınıfın üyelerinin Devlet aygıtına doğrudan katılmaları neden değil sonuçtur, hem de bu nesnel raslantının şans eseri ortaya çıkan ve koşula bağlı bir sonucu.

Bu raslantıyı kurabilmek için Devlet'in rolünü, toplumsal bütünüün özgül bir düzeyi, bölümsel bir yapı olarak, açıkça ortaya koymak gereklidir. Oysa Miliband devletin işlevini Devlet aygıtı üyelerinin davranış ve tavırlarına indirger görmektedir.¹⁰ Eğer Miliband ilk önce Devlet'in toplumsal bir formasyonun birleşme etmeni ve bir sınıfın öbür sınıflar üzerindeki egemenliğini kendi belirleyen bir sistemin, üretim koşullarının yeniden üretilmesi etmeni olduğunu koysaydı, bu sınıfın hükümete dolaylı ya da dolaysız katılmasının hiçbir şeyi değiştirmediğini görürdü. Gerçekten de kapitalist Devlet örneğinde, daha da ileri gidilebilir ve denebilir ki Kapitalist devlet, kapitalist sınıfın üyelerinin devlet aygıtına doğrudan katılmadığı zaman, bu sınıfın çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etmektedir; yani yönetici sınıfın siyasal olarak hükümran sınıf olmadığı zaman. Bonapartizm'i bir kenara bıraksak bile, Marx'ın Ondokuzuncu Yüzyıl İngiltere'si ve Bismarck Almanya-sı'yla ilgili analizlerinin kesin anlamı budur. Miliband'ın sosyal demokrat hükümetlerle ilgili analizlerinde öne sürdüğü de aynı tezdur.¹¹

Şimdi Devlet aygıtının üyeleri, yani ordu, polis, yargı ve idari bürokrasi sorununa gelelim. Miliband'ın tezinin temel çizgisi Devlet aygıtının üyelerinin davranışlarıyla yönetici sınıfın çıkarları arasında bir ilişki kurmaktır. Bunu da, ya «Devlet'in yüksek kademe memurlarının» toplumsal köke-

ninin yönetici sınıf olduğunu göstererek, ya da Devlet aygıtının üyelerinin sonunda bu sınıfla kişisel bağlarla birleştiklerini göstererek yapmaktadır.¹² Bu yaklaşım yanlış olmadığı halde betimsel kalmakta.* Daha da önemlisi, Devlet aygıtının ortaya çıkardığı özgül sorunu, «bürokrasi» sorununu incelememizi engelliyor. Marx, Engels ve Lenin'e göre, genel anlamda bürokrasi olarak adlandırılması uygun olan Devlet aygıtının üyeleri, bir sınıf değil, özgül bir toplumsal kategori oluştururlar. Bunun anlamı şudur: Devlet aygıtının üyeleri, sınıfsal kökenleri açısından farklı sınıflara ait oldukları halde, özgül bir içsel birliğe göre iş görürler. Sınıfsal kökenleri —sınıf konumları (class situation)— onları birleştiren etmene —sınıfsal durumları (class position)— oranla geri planda kalır.** Daha açık olarak, onları bağlayan etmen, kesinlikle, Devlet aygıtına ait olmaları ve nesnel işlevleri olarak Devlet'in rolünün yerine getirilmesini üstlenmeleri gerçeğidir. Bunun anlamı şu: Özgül ve görece «birleşmiş» bir toplumsal kategori olarak bürokrasi, gerçekte farklı olan sınıfsal kökenleri ya da yönetici sınıfla kişisel ilişkileri nedeniyle değil, içsel birliği Devlet'in nesnel rolünün yerine getirilmesinden kaynaklandığı için yönetici sınıfın hizmetindedir. Bu rolün bütünü; yönetici sınıfın çıkarlarına uygun düşmektedir.

* «Betimsel», yani, «tasvirî». Ama, bugünün durumunu doğru gösterse bile, «tanımlayıcı» bir şekilde verilmezse, raslansal olup olmadığı anlaşılabilir.

** «Sınıf Konumu»nda biraz daha edilgin bir anlam var: Belli bir sınıftan olmanın insanları başlangıçta koyduğu yer gibi. «Sınıf durumu» ise daha etkin. Konumları gereği giriştikleri işlerle, yani tavır'larıyla ilgili.

Devletin yönetici sınıf karşısındaki görelî özerkliği sorunu ve dolayısıyla eşit derecede ünlü, özgül bir toplumsal kategori olarak bürokrasinin yönetici sınıf karşısında görelî özerkliği sorunu açısından önemli sonuçlar çıkmaktadır. Eski bir Marksist gelenek, Devlet'i, yönetici sınıfın istediği şekilde idare ettiği basit bir araç olarak görmekteydi. Miliband'ın da bu tuzığa düştüğünü söylemek istemiyorum. Böyle bir durum, sınıf mücadelesiyle ilgisi açısından Devlet'in karmaşık mekanizmaları hakkında açıklama yapmayı imkânsız hale getirir. Fakat, eğer Devlet'le yönetici sınıf arasındaki ilişkinin, Devlet aygıtının üyelerinin toplumsal kökeni ve yönetici sınıfın üyeleriyle kişilerarası ilişkilerinde olduğu belirtilirse ve böylelikle burjuvazi neredeyse fiziksel olarak Devlet aygıtını «tekeline alırsa», Devlet'in bu sınıf karşısındaki görelî özerkliği açıklanamaz. Marx, Bonapartizm'i «burjuvazinin dini»,* başka bir deyişle kapitalist Devlet'in bütün biçimlerine özgü, olarak nitelediğinde, bu Devlet'in ancak yönetici sınıfın farklı bölümleri karşısında görece özerk olduğu zaman bu sınıfa gerçekten hizmet edebileceğini ve ancak böylelikle bu sınıfın tümünün egemenliğini düzenleyebileceğini gösterdi. Miliband'ın bu özerkliği en sonunda aşırı bir örnek olan faşizmde kabul etmesi raslantı değildir.¹³ Kar-

* Bonapartizm'i «burjuvazinin dini» diye niteleyen Engels'dir. Ancak, özellikle 18 Brumaire'de Marx bu devlet biçimini incelediği için Poulantzas bu sözü Marksizmin genel yargısı gibi alıyor. Bonapartizm sorunu tartışmanın önemli bir parçası olarak ileride daha ayrıntılı biçimde tartışılacak. Ancak biz şimdilik, Poulantzas'ın bu konudaki tavrını biraz abartılmış bulduğumuzu belirtelim.

şımızda duran soru, bugün durumun bu açıdan değişip değişmediğidir: Ben sanmıyorum ve bu konuya yine döneceğim.

III. DEVLET AYGITININ KOLLARI

Böylece Miliband'ın yaklaşımı, onun bizzat Devlet aygıtını ve bu aygıtın farklı «kolları» ya da «bölümleri» arasındaki ilişkileri derinlemesine incelemesini bir ölçüde engellemektedir. Miliband Devlet aygıtının sadece hükümetten değil, ordu, polis, yargı, sivil yönetim gibi özel kollardan oluştuğunu rahatlıkla kanıtlar. Ancak, bu kollar arasındaki ilişkilere egemen olan, bunların ayrı ayrı önemini ve aralarındaki görece üstünlüğü, örneğin parlamento ile yürütme arasındaki ilişkiyi, ya da belli bir Devlet biçiminde ordunun ya da yönetimin rolünü, belirleyen nedir? Miliband'ın tepkisi şöyle görünüyor¹⁴: Bu kollardan birinin ötekilere üstün olması gerçeği, şu veya bu şekilde, doğrudan doğruya yukarıda sıralanan dışsal etmenlere bağlıdır. Başka bir deyişle üstünlük kuran kol, ya sınıfsal kökeni veya bağları nedeniyle, üyeleri yönetici sınıfa en yakın olan kol, ya da ötekiler üzerindeki üstünlüğü o andaki «ekonomik» rolüne bağlı olanıdır. Zamanımızda askeri harcamaların önem kazanması dolayısıyla ordunun daha büyük rol oynaması, ikinci duruma örnek olarak gösteriliyor.¹⁵

Bu konuda da Miliband'ın yorumuna tümüyle katılamıyorum. Gördüğüm şekliyle Devlet aygıtı, özel «kollarının» ilişkisinin özgül bir içsel birlik oluşturduğu ve büyük ölçüde kendine özgü bir mantığa dayanan, nesnel bir sistemi meydana ge-

tirir. Böylelikle her kapitalist Devlet biçimi, kolları arasındaki kendine özgü ilişkiler ve kollarından birinin ya da bazılarının ötekilere üstün olmasıyla nitelenir: Liberal devlet, müdahaleci devlet, Bonapartizm, askeri diktatörlük veya faşizm. Fakat yine her kapitalist Devlet kendi birliği içinde üretim ilişkilerindeki önemli değişikliklere ve sınıf mücadelesindeki önemli devletlere bakarak anılmalıdır: Rekabetçi kapitalizm, emperyalizm, devlet kapitalizmi. Ancak, bir bütünlük olarak Devlet biçiminin, yani Devlet aygıtı sisteminin bütününe özgül bir şeklinin, «dışsal»la ilişkisi kurulduktan sonra Devlet aygıtının kollarının ayrı ayrı rolleri ve karşılıklı içsel ilişkileri ortaya konabilir. Devlet aygıtının üstün olan kolunda ya da bu kollar arasındaki ilişkilerde meydana gelecek önemli bir yer değiştirme, bu kolun dolaysız dışsal rolüyle açıklanamaz; bu yer değiştirme Devlet aygıtı sisteminin tümü ve kendi içsel birliğinin şeklindeki değişiklik tarafından belirlenir: Bu değişikliğin kendisi üretim ilişkilerindeki değişmelere ve sınıf mücadelesindeki gelişmelere bağlıdır.

Örnek olarak kapitalist ülkelerde ordunun şimdiki durumunu ele alalım. Askeri harcamaların «birden» artması ve sanayicilerle askerlerin artan kişisel ilişkileri, zamanımızda ordunun Devlet aygıtı içindeki rolünde önemli bir yer değiştirmeyi açıklamaya yeterli değildir sanıyorum: Zaten, her şeye karşın Miliband'ın kendisi de bu konuda çok ihtiyatlı davranmakta. Böyle bir yer değiştirmenin olması için Devletin şeklinde bir bütün olarak, önemli bir değişikliğin —askeri diktatörlük şeklinde olması şart değil— meydana gelmesi gerekmektedir; sadece askeri harcamanın artan önemi-

ne bağı bir değişiklik değil, askeri harcamaların sadece bir sonuç olduğu, üretim ilişkilerindeki ve sınıf mücadelesindeki derin değişimlerin yarattığı bir değişiklik olmalıdır. Böylece ordunun sadece hakim sınıfla değil, toplumsal sınıflar bütünlüğüyle olan ilişkisi kurulabilir; bu karmaşık ilişki, rolünü, Devletin bütünü içinde bir yer değiştirme aracılığıyla açıklar. Bu tezin, başka bir bağlamda, Latin Amerika'da zamanımızdaki gelişmelerden daha çarpıcı kanıtı bulunamaz.

IV. KAPİTALİST DEVLETİN GÜNÜMÜZDEKİ BİÇİMİ

Kapitalizmin bugünkü aşamasında Devletin biçiminde bir değişimden söz edebilir miyiz? Bu değişimin, ordunun rolünün ağır basması yönünde olması gerektiğine inanmakla birlikte, bu soruyu olumlu olarak cevaplandırabilirim. Miliband da böyle görünmektedir. Devletin biçiminde günümüzde meydana gelen bu değişimi nasıl ortaya koyuyor?¹⁶ Eğer Devlet ile yönetici sınıf arasındaki ilişki öncelikle devlet aygıtını ve yönetici sınıf üyeleri arasındaki kişisel bağlardan ibaretse, bu durumda mümkün olan tek yaklaşım bu bağların giderek keskinleştini ve katılaştını, pratikte birbirlerinin yerlerini alabildiklerini ortaya koymaktır. Gerçekte Miliband'ın benimsediğı yaklaşım da tam tamına bu. Oysa bu tez de, bana yalnızca betimsel görünmektedir. Gerçekten de bu, ortodoks komünist Devlet Tekelci Kapitalizmi* te-

* Zaman zaman STAMOCAP olarak karşılaştığımız bu terim İngilizce'de «Devlet Tekelci Kapitalizmi» anlamına gelen **State Monopoly Capitalism** kelimelerinden türetilmiş bir kısaltma. Fransız ve Alman Komünist Partileri başta olmak üzere birçok Kamü-

zine yaklaşmaktadır; bu teze göre Devlet'in bugünkü biçimi, tekellerle Devlet aygıtının üyeleri arasındaki giderek yakınlaşan kişisel ilişkilerle, başka bir deyişle, «Devlet'in ve tekellerin tek bir mekanizma içinde erimesiyle» belirlenir.¹⁷ Görünürde aşırı solcu olan bu tezin gerçekte çok yavaş bir revizyonizme ve reformizme götürdüğünü başka bir yerde göstermiştim.¹⁸ Gerçekte Devlet biçiminin günümüzdeki değişimi, daha çok, zaten tartışma götürür basit sonuçlarında değil, ekonomi ve siyasal yönteminin (polity) birleşiminin derin yer değiştirmelerinde aranmalı ve incelenmelidir. Bu değişimin, J.M. Vincent'in de, Gaullism'e ilişkin olarak geçenlerde işaret ettiği gibi¹⁹, şimdilik sadece farklı şekilleri olan Devlet'in göreceli özerkliğini değiştirdiğini sanmıyorum. Kısacası, var olan

nist Partinin resmî tezi durumunda olan Devlet Tekelci Kapitalizmi teorisi, Türkiye'de, yazılı olarak, sadece Pierre Jalée'nin *Emperyalizm 1970* (Ekin Yayınları, İstanbul) adlı kitabındaki bölümle tanınıyor. Batı ülkelerinde Komünist siyaset açısından önemli sonuçları olan bir tez bu. Stalinçi görüşlerden kaynaklandığı iddia edilen bu tezin günümüzde emperyalist-kapitalist ülkeler için geçerli olduğu söyleniyor. SBKP'nin 22. Kongre tutanaklarında, konu şöylece formüllemiştir: «Emperyalist aşamada devlet tekeli kapitalizminin uzatılmış gelişmesi sözkonusudur. Tekellerin yapısı ve büyümesi devletin kapitalist yarıdan üretim sürecine finans oligorşisi yanında müdahalesine yol açmıştır... Devlet, tekeli burjuvazinin yönetim konseyi durumuna gelmiştir... Devlet tekeli kapitalizmi tekellerin gücü ile devlet gücünü, tekellerin zenginleşmesi (ve) işçi hareketinin bastırılmasına beklilik eden bir aygıtta birleştirir.»

Batı Komünist Partilerinin genellikle benimsediği ve çeşitli tartışmalara yol açan, «ilerki kapitalist ülkelerde devrimci mücadelenin ilk hedefi anti-tekeli aşamadır ve bu yönde tekeli sermaye dışındaki sınıflarla ittifaka gidilmelidir» şeklinde özetlenebilecek siyasal strateji bu tezden kaynaklanıyor.

herhangi bir Devletin, büyük sermayenin katıksız ve basit bir aracı olarak değerlendirilmesinin, kelimesi kelimesine alındığında, geçmişte olduğu kadar şimdi de yanlış yorumlara yol açacağı kanısındayım.

V. İDEOLOJİK AYGITLAR

Son olarak, bana çok önemli görünen ve yukarıda sözünü ettiğim çalışmamda yaptığımdan daha ileri gitme fırsatını sağlayacak son bir sorun daha var. Gerçekte Miliband'ın ve benim önemli bir sorunda yarı yolda kalıp kalmadığımızı merak ediyorum. Bu, Devlet aygıtının işleyişinde ideolojinin rolü sorunudur ki, Fransa'da Mayıs-Haziran 1968 olaylarından sonra özellikle güncel hale gelmiştir. Klasik Marksist geleneğin Devlet teorisi, temelde Devletin, güçlü anlamıyla örgütlü fiziksel baskı olarak, bastırıcı (repressive) rolünü göstermekle ilgilenir. Hegemonya sorunsalı ile Gramsci bu konuda dikkat çeken bir istisna oluyor. Miliband Devletin işleyişi ve siyasal üstünlük sürecinde ideolojinin rolüne ilişkin uzun ve mükemmel analizlerinde, pek haklı olarak konunun önemini vurgular. Kendi çalışmamda ben bunu başka bir açıdan yapmaya çalıştım.

Ancak sanırım, her ikimiz de, farklı nedenlerden ötürü yarı yolda durduk; Gramsci böyle yapmamıştı. Başka bir deyişle, biz, ideolojinin yalnız fikirlerde, geleneklerde veya ahlakta var olduğunu düşünüp ideolojinin güçlü anlamda kurumlarda somutlaştığını görmeyerek bitirdik: Bunlar, temel olarak ideolojik düzeye dayandığı halde kurumsallaşma süreci nedeniyle Devlet sistemine ait olan

kurumlar. Marksist geleneği izleyerek Devlet kavramını sınırlı bir anlamda kullandık. Bunu yaparken başlıca baskı ögesi olan kurumların, «Devlet'in» bir parçasını oluşturduğunu düşündük; başlıca rolü ideolojik olan kurumları, Miliband'ın Devlet'den farklılaştırmak için «siyasal sistem» olarak isimlendirdiği bu kurumları, Devlet'in «dışında» sayarak reddettik.²⁰

Önermek istediğim tez şu: Devlet sistemi, içlerinde bazılarının temelde, en katı anlamıyla baskı rolünü yüklediği ve ötekilerin ideolojik rolü üstlendiği çeşitli aygıtlar ya da kurumlardan oluşmaktadır. Birinciler, Devlet'in baskı ögesi aygıtını, yani klasik Marksist anlamda Devlet'i (hükümet, ordu, polis, mahkemeler ve idare) oluştururlar. İkinciler ise, Kilise, siyasal partiler, dernekler (tabii ki devrimci parti ve sendikalar bunların dışında), okullar, kitle haberleşme araçları (gazeteler, radyo, televizyon) ve bir bakıma da aile gibi, Devlet'in ideolojik aygıtlarını meydana getirirler. Bunların kamuya veya özel kişilere ait olmaları, bu sınıflandırmayı etkilemez; zaten kamu ve özel ayrımı, temelde bir şey değiştirmeyen, tamamıyla hukuki, yani daha çok ideolojik niteliği olan bir ayrımdır. Her ne kadar yeterli ölçüde temellendirip geliştirmemiş olsa da bu, belli bir anlamda, Gramsci'nin bakış açısıdır.

Eğer tekil anlamda Devlet baskı aygıtından söz ediyorsak neden çoğul olarak Devlet'in ideolojik aygıtlarından söz edelim? Çünkü Devlet baskı aygıtı, yani klasik Marksist anlamda Devlet terimi, aygıtın farklı kolları arasındaki ilişkiye doğrudan hükmeden çok güçlü içsel bir birliğe sahiptir. Oysa Devlet'in ideolojik aygıtları başlıca işlevleri

—telkin ve iletim— sayesinde daha fazla ve daha önemli bir özerkliğe sahiptirler: Bunların birbirleriyle bağları ve Devlet baskı aygıtıyla ilişkileri, Devlet baskı aygıtının kollarının karşılıklı bağlarıyla karşılaştırıldığında daha fazla bağımsızlığa sahip oldukları görülmektedir.

Neden Devlet ideolojik aygıtlarından söz edilmelidir; bu aygıtların Devletin bir parçasını oluşturduğu niçin kabul edilmelidir? Dört temel neden sıralayacağım:

1) Eğer Devlet bir toplumsal formasyonun bütünlüğünü devam ettiren ve sınıf egemenliğini koruyarak bir toplumsal sistemin üretim koşullarını yeniden üreten bir düzey olarak tanımlanıyorsa, sözkonusu kurumların —Devlet ideolojik aygıtlarının— bütünüyle bu işlevi yerine getirdiği açıktır.

2) Bu kurumların, ya da ideolojik aygıtların belli bir şekilde varolma ve işleme imkânının koşulu Devlet baskı aygıtının bizzat kendisidir. Eğer rollerinin temel olarak ideolojik kaldığı ve Devlet baskı aygıtının genel olarak işleyişlerine doğrudan doğruya karışmadığı doğruysa, baskı aygıtının da her zaman arkalarında varolduğunu, onları savunduğunu ve onayladığını ve son olarak da çalışmalarının Devlet baskı aygıtı tarafından belirlendiği, en az onun kadar doğrudur. Fransa'da veya başka yerlerdeki öğrenci hareketleri, bugünkü okullar ve üniversiteler için bu tezi doğrulamaktadır.

3) Dikkate değer bir özerkliğe sahip olmalarına karşın, kendi aralarında ve Devlet baskı aygıtıyla olan ilişkilerinde bu ideolojik aygıtların baskı aygıtıyla aynı sisteme ait oldukları bir gerçek-

tir. Devlet'in şeklindeki her önemli değişimin sadece Devlet baskı aygıtının karşılıklı ilişkileri üzerinde değil, aynı zamanda Devlet ideolojik aygıtlarının karşılıklı ilişkileri ve bu aygıtlarla Devlet baskı aygıtı arasındaki ilişkilerde de etkileri vardır. Bu tezi kanıtlamak için aşırı bir örnek olan faşizmi ele almak gerekmez: Kapitalist Devletin evrim geçirdiği çeşitli «normal» biçimleri içinde, kilisenin, partilerin, derneklerin, okulların, kitle haberleşme araçlarının, ailenin, hem kendi aralarında, hem de Devlet baskı aygıtıyla olan ilişki ve rollerinin geçirdiği değişimleri belirtmek yeterlidir.

4) Ve son bir neden: Marksist-Leninist teoriye göre, sosyalist bir devrim sadece Devlet iktidarındaki bir yer değiştirme değildir; Devlet aygıtını da «parçalaması», yani kökten değiştirmesi gerekmektedir. Eğer Devlet kavramı içinde ideolojik aygıtlar da katılırsa, çoğu zaman kapalı bir şekilde de olsa Marksizm'in klasiklerinin Devlet'in «yıkılması» teziyle niçin sadece Devlet baskı aygıtını değil de, Devlet ideolojik aygıtlarını da —kilise, partiler, okullar, kitle haberleşme aygıtları, aile—kastettikleri açıklığa kavuşmuş olur. Devlet ideolojik aygıtlarının özerkliği veri alındığında, bu onların hepsinin ya da herhangi birinin Devlet baskı aygıtıyla özdeş şekilde, yani aynı şekilde veya aynı zamanda, «kırılması» gerektiği anlamına kesinlikle gelmez. Bu, «ideolojik aygıtların yıkılmasının önkoşulu, onları koruyan Devlet baskı aygıtının yıkılmasıdır» demektir. Böylelikle kapitalist toplumlarda, örneğin üniversitenin yıkılmasına, üniversiteden ve hemen başlanabileceği yolundaki görüşü savunan çağdaş bir tezin aldatıcı

yanlılığı görülür. Ancak bu, aynı zamanda, sosyalist toplumun ortaya çıkışının, yalnız Devlet baskı aygıtını «parçalayarak» ve Devlet ideolojik aygıtlarının varlığına dokunmadan sadece işlevlerini değiştirerek sağlanamayacağı anlamına gelir.*

Bu konu bizi açıkça proletaryanın diktatörlüğü ve kültür devrimi sorunlarına yaklaştırmakta. Ama bu da bizi Miliband'dan uzaklaştırıyor gibi geliyor. Burada Miliband'ın kitabının siyasal yargılarına girmek istemiyorum. Yargılar açısından, çok, hemde gereğinden fazla ağzı sıkı: Sorunun bu yönü açık kalıyor. Başlangıçta söylediğimi hatırlatarak bitireceğim: Bu makalenin havası eleştirelse, bu, her şeyin ötesinde, Miliband'ın çalışmasının kapsamlı analizlerinin bende uyandırdığı ilginin kanıtıdır.

* Poulantzas'ın da bir süre dahil olduğu Althusser grubu, devlet aygıtlarını ikiye ayırıyor: Baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlar. Klasik Marksist-Leninist tez devleti genel olarak «siyasal» bir organ olarak görür ve devrimi, bu siyasal organın ele geçirilmesine bağlar. Althusser ve arkadaşları ise, yalnızca baskı aygıtı olarak devletin ele geçirilmesinin devrim için yetersiz olduğunu, ideolojik aygıtların etkinlik biçiminin değişmesinin zorunluluğunu ileri sürüyorlar. Sosyalizme geçişini yapmış bir ülkede «üst-yapı kalıntısı» diye adlandırılan birtakım tortuların varlığından söz edilebiliyorsa, bunun, ancak bu bakış açısından bir anlamı olabileceğini, yani, ideolojik aygıtların eskisinden çok da farklı olmayan bir biçimde ideoloji üretmeye devam ettiklerini söylüyorlar.

- 1 Weidenfeld and Nicholson, Londra, 1969.
- 2 Maspero, Paris, 1968.
- 3 Miliband, s. 24'den itibaren ve s. 47.
- 4 «Marxist Political Theory in Britain», (İngiltere'de Marksist Siyasal Teori), *New Left Review*, Sayı 43.
- 5 Miliband, *a.g.e.*
- 6 Miliband, s. 34.
- 7 Bettelheim, *La Transition vers l'Economie Socialiste* (Sosyalist Ekonomiye Geçiş) ve Poulantzas, *Pouvoir Politique et Classes Sociales* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 23'den itibaren.
- 8 Miliband, s. 48-68.
- 9 Aynı yerde, I. 69-145, özellikle 119-45.
- 10 Aynı yerde, s. 68-118.
- 11 Aynı yerde, s. 96'dan itibaren.
- 12 Aynı yerde, s. 119-45.
- 13 Aynı yerde, s. 93.
- 14 Aynı yerde, s. 119'dan itibaren.
- 15 Aynı yerde, s. 130'dan itibaren.
- 16 Aynı yerde, özellikle s. 123'den itibaren.
- 17 «Devlet Tekelci Kapitalizmi» hakkında, Choisy-Le Roi'daki sohbetin belgeleri için *Economie et Politique*'in özel sayısına bakınız.
- 18 Poulantzas, *a.g.e.*, s. 297'den itibaren.
- 19 *Les Temps Modernes*, Ağustos-Eylül, 1968.
- 20 Miliband, s. 50'den itibaren.

KAPİTALİST DEVLET: NICOS POULANTZAS'A CEVAP

RALPH MILIBAND

New Left Review'nun son sayısında The State in Capitalist Society (Kapitalist Toplumda Devlet) üzerine Poulantzas'ın yazdığı eleştiriyi sevinçle karşıladım: Bu tartışma sosyalist tasarım için çok önemli olduğu sol kesimde genel olarak kabul edilen, ama çok uzun zamandır genelde yetersiz ilgi gören ya da hiç dikkati çekmeyen kavram ve konuların aydınlanmasına katkıda bulunacak türde. Poulantzas'ın eleştirilerinden bazıları, göstermeye çalışacağım gibi, haksız olduğu halde, kendi kitabımı ancak dolayısıyla savunacağım; başlıca amacım da Poulantzas'ın eleştirisinde beliren ve kapitalist toplumda devletin rolü ve doğasının araştı-

rılmasında özellikle ilginç bulduğum bazı genel noktaları ele almak olacaktır. Başkalarının da benzer şekilde tartışmaya girmeye zorlanacağını umuyorum.

I. YÖNETİM SORUNU

Değnilmesi gereken noktalardan ilki yöntem sorunuyla ilgili. Poulantzas, kitabın erdemlerini övmesi bir yana (ki, bunda fazlasıyla cömert davranıyor) kitabın sunduğu somut verileri yerli yerine oturtacak bir «sorunsalın» yokluğu nedeniyle, giriştiği analizin özünde bozulduğunu öne sürmektedir. Gerçekte Poulantzas beni, C. Wright Mills'in «soyutlanmış ampirizm» dediği ve benim de zaman zaman çoğulcu yazarları suçladığım tutumla suçlamaktadır.¹ Poulantzas, pek doğru olarak, «somuta herhangi bir bilimsel yaklaşımın önkoşulu, onun işleyiş tarzının epistemolojik ilkelelerini apaçık ortaya koymak» olduğunu söylüyor, ve devamla, «kitabında Marksist devlet teorisi sürekli olarak kapalı bir şekilde yer aldığı halde hiçbir yerinde Miliband bu teoriyle açıkça uğraşmamıştır.» diyor. Oysa Marksist devlet teorisinin genel çizgilerini oldukça açık bir şekilde vermişim², ama bunun özet şekilde yapıldığı şüphesiz. Bu, Marksist devlet teorisini başka bir yerde incelemiş oluşumu bir yana bırakın³, Marksist devlet teorisinin genel çizgilerini verdikten sonra bu teoriyi hâkim demokratik-çoğulcu görüşün karşısına koymak ve bu görüşün yetersizliklerini bana mümkün görünen tek şekilde, yani ampirik biçimde göstermek isteyişimdendir. Poulantzas'ın, bu tür bir girişimde uygun bir «sorunsalın» önemini

vurgulaması çok yerinde, ayrıca benim sorunsalımı yetersiz açıkladığım doğru olabilir, ama Poulantzas bu tür bir «sorunsalın» incelememde sürekli olarak kapalı şekilde varolduğunu belirttiğine göre, sunduğum çalışmanın onun öne sürdüğü kadar ampirik çarpıklıklarla bozulduğundan şüphe duyarım. Başka bir deyişle, gereken sorunsal kitabımda yok değil... Bu nedenle «hem (kendimi) burjuva devlet ideolojileri alanına yerleştiriyor, hem de bu ideolojilere saldırmaya» yönelmiyorum. Bende bulduğu yanlış için Poulantzas şu örneği vermekte: Çoğulcu yazarlara karşı, seçkinlerin çoğulculuğunun yönetici sınıfın varlığını dışlamadığı görüşünü savunurken (gerçekte kitabın bir bölümüne «Ekonomik Seçkinler ve Hâkim Sınıf» adını verdim) seçkin kavramının ideolojik içeriğini yeterince vermiyor ve bu nedenle karşı çıkmaya çabaladığım «sorunsalın» içinde yer alıyormuşum. Poulantzas'ın bu görüşünün de doğru olduğundan kuşkuluyum. Bazı kelime ve kavramların kullanımlarının ne denli ideolojik ve siyasal anlamla yüklü olduğunun bilincindeyim. Ayrıca zaten tarafsızlıktan uzak kullanımlarına birkaç örnek de gösterdim⁴ ve gerçekte bu nedenden ötürü «seçkinlerden» söz etmekte duraksadım. Ama en sonunda buna karar verdim, çünkü her şeyden önce bu kelimenin artık yeterli derecede tarafsız bir anlam kazandığını, belki de yanılarak, düşündüm (terimin Fransızca kullanımı İngilizce'de olduğundan çok daha fazla ideolojik anlam taşıyabilir), sonra da, tarafsız anlamda bu terim, hâkim sınıfın kendi içinde farklı «seçkinlerin» bulunduğu, bunların egemen sınıfın varlığına pekâlâ uygun düştüğü ve hattâ bu sınıfın parçalarını

oluşturduğu temel gerçeğini ileri sürmek için eldeki en uygun kelime olarak görünüyordu: Poulantzas seçkinler yerine oldukça zayıf kalan fakat itiraf etmek gerekir ki, daha tarafsız bir terim olan «bölümler»i kullanıyor. «Ancak seçkin kavramının kendisinin reddedilmesiyle», «çoğul seçkinler» kavramının gizlendiği «somut gerçekliğin» kavranabileceğini ileri sürüyor. Ben de diyorum ki, seçkin kavramı ancak bu terimi özürücü amaçlarla kullananların karşısına konur ve bunun hâkim ya da yönetici sınıf kavramıyla bütünleşmesi gerektiği gösterilirse, somut gerçeklik kavranabilir: Yani, burjuva toplum biliminde özürücü amaçlarla olduğu kadar eleştirel amaçlarla da kullanılabilen kavramlar vardır. Bu girişim çoğunlukla tehlikeli olabilir, fakat bazan haklı ve gereklidir.

Ne var ki Poulantzas'ın ileri sürdüğü genel nokta şu veya bu kavramın kullanımından daha öteye gidiyor. Gerçekte sözkonusu olan, en azından, ampirik araştırmanın statüsü ve teoriyle olan ilişkisi gibi, gerçekten önemli bir sorun. Bu yönden *The State in Capitalist Society*'nin Poulantzas'ın anladığı anlamda, «teorik» açıdan yetersiz olabileceğini kabule hazırım, ama ben de onun gerek bana yönelttiği eleştiride, gerekse İngiltere'ye derhal çevrilmesi gereken, önemli kitabı *Pouvoir Politique et Classes Sociales*'de açıkladığı kendi yaklaşımını aksi yönden yetersiz buluyorum. Fikri yalın olarak koymak gerekirse, en azından bu alanda, ampirik araştırmanın ve bu karşıt ve özürücü sorunsalların yanlışlığını ampirik olarak kanıtlamanın kesin gerekliliğini unutmak gibi, karşıt sorunsallar tarafından zehirlen-

meden uygun bir sorunsalın incelikleriyle derinlemesine ilgilenmek imkânı var sanıyorum. Poulantzas kendisinin «somutun» incelenmesine karşı olmadığını açıklıyor: Ben daha da ileri giderek, uygun bir sorunsalın temeli üzerinde, somutun bu tür bir incelemesinin, «bulanıklığını giderici» girişimlerin kaçınılmaz koşulu olduğunu öne sürüyorum. (Poulantzas, kitabıma bu özelliği nazikçe atfetmektedir). Zaten ampirik doğrulamanın (ya da yanlışlamanın) önemini vurgulayan ve ömrünün birçok yılını bu uğurda harcayan, Marx'dan başkası da değildi; bir an için olsun Poulantzas'ın bu gerçeğin farkında olmadığını düşünmedim, ama sanıyorum ki o, (aynı görüş Louis Althusser ve çalışma arkadaşları için de geçerli) buna hakettiğinden oldukça az önem verme eğiliminde. Bunun kaba (ve yanlış) bir «ampirik olan-olmayan» yaklaşımlar karşıtlığı olmadığını belirtmeliyim: Bence bu bir vurgulama sorunudur, ama vurgulama da önemlidir.

II. DEVLETİN NESNEL DOĞASI

Poulantzas'ın yaklaşımını eleştirisi aramızdaki başka farklılıkların da temelinde yatmaktadır. Fakat bunlara eğilmeden önce «sahte sorun» dediği «şirket yöneticiliği olgusuna» çok kısaca değinmek istiyorum. Şirket yöneticiliği olgusu bir anlamda sahte bir sorundur, ama başka bir anlamda değildir. Şirket yöneticilerinin «güdülleri» onların kapitalist sınıfın öbür üyelerinden temelde ayıracak nitelikte olmadığı anlamında düşünülünce sahte bir sorun oluyor: Başka bir deyişle Poulantzas ve ben «ruhsal birliğin», gizli kapak-

lı bir aldatmaca olduğunda anlaşıyoruz. Fakat Poulantzas ayrıca şirket yöneticilerine «hak etmedikleri bir önemi» yakıştırdığını ileri sürüyor. Buna öyle geliyor ki bu, kapitalist üretimin iç düzenlenmesinde «şirket yöneticiliği» olgusunun önemini küçümsemektir. (Bundan yüz yıl önce yağdızı halde, Marx böyle bir yanılgıya düşmedi).⁵ Poulantzas «sermayenin bölümleri arasındaki farklılıkları ve ilişkileri» vurgulamayı yeğliyor. Bunlar önemlidir ve çağdaş kapitalizmin iktisadi ve siyasal bir analizinde anlatılması gereklidir, ama ben, Poulantzas'ın bu farklılıklara ve ilişkilere verdiği önemin, bu çeşitli öğelerin temeldeki birleşmesini gölgeleyebileceğini sanmıyorum. Ayrıca bu vurgulama, ileri kapitalizm koşullarında kapitalist sınıfın temel birleşmesini yadsımak amacıyla bu farklılıklar üzerinde duranların işine yarayabilir.

Daha da önemlisi, Poulantzas yöneticilerin güdülerine gereksiz önem verdiğimi, hattâ bunların herhangi bir şekilde önemsemekle tamamen yanılgıyı öne sürüyor. Bu yüzden de «günümüzde varolan toplumsal sistemin kapitalist olarak nitelmesi hiçbir şekilde şirket yöneticilerinin davranış güdülerine bağlı değildir... yöneticilerin sınıfsal konumunu nitellemek için ise, davranış güdülerine değinmek gerekmez, sadece üretimdeki konumları ve üretim araçlarının mülkiyetiyle ilişkilerine bakmalıdır.» demektedir. Ben ikisine de bakmak gerektiğini düşünüyorum, yöneticilere özgü güdeleri önemli saydığım için değil (Poulantzas benim böyle düşündüğüme inanmakla yanılıyor),⁶ tam tersine, önemli olmama nedenlerini göstermek için. Bunlara hiç değinmemekle şirket

yöneticiliği özürünü ileri sürenlere karşı ortaya konulacak tezde tehlikeli bir boşluk bırakılmış olur. Örneğin Baran ve Sweezy'nin Tekelci Sermaye adlı kitaplarında «iş çevrelerinin tutumuna» epeyce yer ayırmalarının nedeni de budur sanıyorum.

«Güdüler» konusu, daha belirgin ve derin bir şekilde, devlet seçkini diye adlandırdıklarımın yönetici sınıfla ilişkisine bağlı olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Poulantzas, devletin tarafsızlığını onaylayan ideolojilerin yanlışlığını kanıtlamak için hâkim sınıf üyelerinin zaten hükümete katıldıklarını göstermek üzere kanıt getirdiğimi belirtiyor, ayrıca devlet sisteminin çeşitli kesimlerinde önemli görevlerde bulunanların, toplumsal köken, statü ve çevre (ve buna ideolojik eğilimleri de ekleyebilirdi) aracılığıyla egemen sınıfla bağlılıklarının derecesini gösterdiğimi söylüyor. Bu işlemin «bulanıklığı gideren önemde»⁷ olduğunu söylerken yine de bunun en önemlisi olmadığını ekliyor. Böyle demesi o kadar temel bir nedene dayanıyor ki, sözlerinin bir kısmını burada aktarmak gerek: «Burjuva sınıfıyla devlet arasındaki bağ nesnel bir ilişkidir. Bu demektir ki, eğer belli bir toplumsal formasyonda devletin işlevi ile aynı formasyondaki hâkim sınıfın çıkarları birbirleriyle uyuyorsa, bu, sistemin kendi mantığından ötürü böyledir».⁸ Benzer şekilde, devlet aygıtının üyeleri «özgül bir içsel birliğe göre iş görürler. Sınıfsal kökenleri —sınıf konumları— onları birleştiren etmene —sınıfsal durumları— oranla geri planda kalır: Daha açık olarak, onları birbirlerine bağlayan etmen, kesinlikle, devlet aygıtına ait olmaları ve nesnel işlevleri olarak

devletin rolünün yerine getirilmesini üstlenmeleri gerçeğidir. Bu rolün bütünü yönetici sınıfın çıkarlarına uygun düşmektedir».⁹

Bu konuda iki şeyi belirtmek isterim. İlki ve daha az önemlisi, Poulantzas'ın, benim devletin rolünü etkileyen ve biçimlendiren «nesnel ilişkileri dikkate alma derecem» olduğundan çok aşağıda görmesidir. Oysa, toplumsal köken, sınıfsal konum ve hattâ ideolojik eğilimlerine bakılmaksızın, hükümetin ve bürokrasinin, sistemin yapısal sınırlamalarına hedef olduklarını sürekli olarak belirtmişim. Böyle olduğu halde, konunun bu yönünü belki de daha fazla vurgulamam gerekirdi.

Belirteceğim ikinci nokta, Poulantzas'ın bu konuda oldukça tek yönlü kaldığı ve devlet seçkininin doğasını, hiç önemi olmadığı gerekçesiyle bir kenara itmekle çok ileri gittiğidir. Çünkü «nesnel ilişkiler»e özel bir ağırlık verişiyse, devletin yaptığı her şeyin, en ince ayrıntılarına kadar ve her zaman, bütünüyle bu «nesnel ilişkilerce» belirlendiği öne sürülmüş olmaktadır; başka bir deyişle, sistemin yapısal baskıları, devletin işlemini sağlamaları «sistemin» onlara empoze ettiği politikanın sadece görevlileri ve uygulayıcıları durumuna getirecek kadar kesin zorlayıcı niteliktedirler. Fakat aynı zamanda Poulantzas, «Devleti, yönetici sınıfın istediği biçimde yönettiği basit bir araç olarak gören eski Marksist geleneği» de reddediyor. Bunun yerine, «devletin görelî özerkliğini» vurgulamaktadır.

Ancak, bana öyle geliyor ki, bütün bu söylediklerinin getirdiği tek şey, «yönetici» sınıf kavramı yerine «nesnel yapılar» ve «nesnel ilişkiler»

kavramlarını koymasıdır. Ama, yönetici sınıf sistemin hâkim bir ögesi olduğuna göre, gerçekte yine devlet seçkininin tümüyle bu sınıfa bağlandığı noktaya dönüyoruz, yani devlet, yönetici sınıf eliyle, onun buyurduğunu yerine getirmek üzere yönetilmiyor; devlet bu işlevi, özerk olarak ama bütünüyle, sistemin kendisine koyduğu «nesnel ilişkiler» nedeniyle yerine getirmektedir. Poulantzas İkinci ve Üçüncü Enternasyonal'lerin «ekonomizmini» kınıyor ve bunlarda devlete gereken ilginin gösterilemeyişi ekonomizme bağlıyor. Ama bence kendi analizi de doğrudan doğruya bir çeşit yapısal determinizme (structural determinism) ya da yapısal üst-determinizme (structural super determinism) götüyor; bu da devletle «sistem» arasındaki diyalektik ilişkinin tümüyle gerçekçi bir şekilde ele alınışını imkânsız kılmaktadır.

Ben, «bu sınıflı toplumlarda, devletin, bunlarda egemen olan ekonomik çıkarların temel ve kaçınılmaz bekçisi ve koruyucusu olduğuna» inanıyorum. «Gerçek amaç ve görevi bu çıkarların egemenliğini sürekli olarak sağlama bağlamaktır, engellemek değil».¹⁰ Ayrıca sanıyorum ki, bu «sorunsalın» içinde devlet seçkini «sistemle» ve bütün olarak toplumla, Poulantzas'ın planının izin verdiğinden çok daha karmaşık bir ilişkiye girebiliyor ve bu ilişki en azından belli bir yere kadar, ama kesin ve önemli ölçüde, benim analizimde kapsadığım fakat Poulantzas'ın önemsiz sayarak bir kenara ittiği türdeki etmenler tarafından biçimleniyor.

Yapısal üst-determinizm anlayışının siyasal tehlikesi bana çok açık görünüyor. Çünkü, eğer

devlet seçkinleri, ileri sürüldüğü gibi, bütünüyle nesnel yapılar içinde hapsedilirse, o zaman, örneğin tutucu ya da sosyal demokrat olsun, burjuva meşrutiyetçileri tarafından yönetilen bir devletle, faşistler tarafından yönetilen bir devlet arasında temelde hiçbir fark olmadığı sonucuna varabilir. «Sınıfa karşı sınıf» devresinde Komintern'i, Nazi zaferinin Alman işçi sınıfı hareketi için ne demek olacağını büyük bir yanılgıyla küçümsemeye götüren de aynı yaklaşımdır. Bu, bugün de raslanan aşırı bir sol sapmadır ve hükümet değişikliklerinin, örneğin sosyal demokrat bir hükümetin işbaşına gelmesinin ve bunları izleyen devlet sisteminin personelindeki değişikliklerin, devletin doğasına ve rolüne tamamıyla yeni bir nitelik kazandırmaya yettiğini varsayan bir sağ sapmanın öteki yüzüdür. Her ikisi de sapmadır ve ikisi de tehlikelidir.

Bu, aynen devletin «görelî özerkliğine» değindiği zaman Poulantzas'ın hükümet ve devlet biçimlerindeki farklılıkları yok etmesine benzemektedir. Poulantzas, Marx'ın Bonapartizm'i «burjuvazinin dini» olarak isimlendirdiğini ileri sürerek, onun Bonapartizm'i «bütün kapitalist devlet biçimlerine özgü» olarak gördüğünü söylüyor.¹¹ Yanılmış olabilirim, ama Marx'ın böyle bir yoruma yol açacak hiçbir açıklamasını bilmiyorum ve eğer böyle bir yorumu kabul edecek herhangi bir şey söylemiş olsaydı, tamamıyla yanılgıya düşmüş olurdu. Çünkü hangi anlamında alınırsa alınsın Bonapartizm «bütün kapitalist devlet biçimlerine özgü» olmamıştır, bunun tam tersi şözkonusudur. Gerçekte Marx, Fransa'da «burjuvazinin kaybettiği ve işçi sınıfının henüz kazanmadığı bir zaman-

da» Bonapartizm'in «devleti yönetme yeteneği bulunabilen tek hükümet biçimi olduğunu»¹² söylüyordu. Bütün devletlerin belli derecelerde «özerk» oldukları bütünüyle doğrudur ve Poulantzas benim «en sonunda bu özerkliği aşırı bir örnek olan faşizmde» kabul ettiğimi ileri sürerken beni yanlış anlamaktadır.¹³ Gerçekte kapitalist toplum bağlamında faşizmin, devletin özerkliğinin aşırı bir örneği olduğunu söylüyorum, ki bu da kesin olarak Poulantzas'ın yazdıklarıyla aynı şey değil; ayrıca, devletin faşizmde kazandığı özerklikle, burjuva demokrasisi koşullarında kazandığı özerklik arasında küçümsenmesi tehlikeli olabilecek, büyük bir fark olduğunu belirtiyorum. Bu görüşüm de beni burjuva demokrasisini yüceltmeye götürmez. Doğrusunu söylemek gerekirse bu görüş ancak şunları söylemeye götürür: «Burjuva özgürlüklerini sosyalist açıdan eleştirmenin amacı, bunların hiçbir işe yaramadığını söylemek değildir (ya da böyle olmalıdır), ancak çok yetersiz kaldıklarını ve onları yetersizliğe ve aşınmaya mahkûm eden ekonomik, toplumsal ve siyasal bağlamın köklü dönüşümüyle genişletilmeleri gerektiğini belirtmektir.»¹⁴

III. İDEOLOJİK KURUMLAR

Poulantzas'ın, kitabımın ideolojiye ayrılmış bölümlerine değinmeleri de yine özünde önemli konular ortaya çıkarıyor. Benim de, onun da, «ideolojinin yalnız fikirlerde, geleneklerde ve ahlakta var olduğunu düşünüp, güçlü anlamda kurumlarda somutlaştığını görmeyerek çalışmamızı bitirdiğimizi» ileri sürüyor.¹⁵ Ben bu konuda suçlu ol-

duğumu sanmıyorum. Bu konu üzerine Poulantzas'ın, yine çok cömert davranarak, «uzun ve mükemmel» olarak nitelediği analizlerim, tamamıyla ideolojiyi besleyen bu kurumların bu niteliğiyle genel egemenlik sisteminin parçası ve bütünleyicisi olma dereceleri üzerinde geniş bir şekilde durmaktadır; ve ben bu analizleri partiler, kiliseler, baskı grupları, kitle haberleşme araçları, eğitim ve benzerleriyle ilişkili olarak yaptım. Analizlerimin değeri (eğer varsa) kanımca, «siyasal toplumsallaştırmanın», çoğunluğu «ideolojik olmayan», «siyasal olmayan» ve «tarafsız» niteliklerinde direktmekten hiç vazgeçmeyen kurumlarca uygulanan bir süreç olduğunu gösterme çabasıdadır.

Daha önemli bir nokta, Poulantzas'ın bu kurumların «devlet sistemine ait olduklarını» belirtmesi ve bu devlet sisteminin «bazılarının başlıca işlevi baskı ve ötekilerinin başlıca işlevi ideolojik olan çeşitli aygıtlar veya kurumlardan oluştuğu» tezini önermesidir. İdeolojik rolü olanlar arasında kilise, siyasal partiler, dernekler, okullar, kitle haberleşme araçları ve bir bakıma da, aileyi sıralamaktadır.¹⁶

Ben bu konuda aşırı derecede şüphedeyim. *The State in Capitalist Society*'de devletin gittikçe artan bir biçimde «siyasal toplumsallaştırma» sürecine karıştığını ve bazı açılardan da fazlasıyla önemli bir işlevi olduğunu belirttim.¹⁷ Ama ayrıca adı geçen kurumların bir iktidar sisteminin parçası olduklarını ve Poulantzas'ın dediği gibi, giderek devlete bağlandıklarını ve onun tarafından desteklendiklerini göstermenin gerekliliği kadar, bunların burjuva demokrasilerinde devletin

değil de siyasal sistemin parçası oldukları gerçeğinin bulandırılmaması gerektiğine de inanıyorum. Bu kurumlar artan bir şekilde «devletleşme» (statization) süreciyle karşı karşıya bulunuyorlar; ve kitapta da belirttiğim gibi bu süreç, gelişmiş kapitalizmin sürekli kriz koşullarında, devletin çok daha fazla siyasal beyin yıkama ve kafaları bulandırma sorumluluğu yüklenmesi gerçeği sonucu, hız kazanabilir. Ama ilgili kurumların aslında devlet sisteminin parçası olduklarını söylemek gerçeğe bağdaşmıyor gibime gelir. Ayrıca bu tez, bu tür siyasal sistemlerle, ideolojik kurumların gerçekten tekelci güç sisteminin parçası olduğu sistemler arasında bu açıdan olan farkı gizleme eğiliminde. Birinci tür sistemlerde ideolojik kurumlar çok fazla ölçüde bir özerkliğe sahip, bu nedenle de kapitalist toplumu iktidar sistemine bağlı olma derecelerini daha iyi gizleyebiliyorlar. Bağlı olduklarını göstermenin yolu, bunların devlet sisteminin parçası olduğunu ileri sürmek değil, ideolojik işlevlerini devlet sisteminin dışında yerine getirdiklerini göstermektir ki, benim de yapmaya çalışmış olduğum bu.

Son olarak Poulantzas kitabımın «siyasal yargılar» açısında çok az şey söylediğine işaret ediyor. Eğer «siyasal yargılar» deyimiyle «buradan nereye gidebiliriz?» ve «nasıl?» demek isteniyorsa Poulantzas iddiasında haklı. Sosyalistlerin amacının gerçek demokratik bir toplum düzeni, yani kendi kendilerini yöneten erkek ve kadınlardan oluşan gerçek bir özgür toplum olduğunu ve bu toplumda, Marx'ın deyimiyle «devletin toplum üzerine baskı yapan bir organ olmaktan çıkarak bütünüyle topluma bağımlı duruma geleceğini»¹⁸ be-

lirtmekte hiçbir zorluk çekmiyorum. Fakat pek açıktır ki, bu tür bir açıklama büyük ve karmaşık sorunlar ortaya çıkaracaktır. Ben bu kitabın sonunda bu sorunları, herhangi bir derinlikte cevaplamak bir yana, onlarla başa çıkmanın mümkün olduğuna inanmıyordum.

- 1 *The State in Capitalist Society*, (Kapitalist Toplumda Devlet), s. 172.
- 2 *Aynı yerde*, s. 5, 93.
- 3 Marx and State (Marx ve Devlet), *The Socialist Register*, 1965.
- 4 Örnek: «Hükümetler yalnızca 'Ekonominin' daha iyi işlemleriyle ilgilenir. Fakat sistemlerin ekonomi olarak betimlenmesi, idolojinin deyimlerinin parçasıdır ve gerçek süreci gizler. Çünkü daha iyi duruma getirilen kapitalist ekonomidir ve bu da, kim kazanırsa kazansın, en az kaybetme ihtimalinin kapitalist çıkarlar olduğunu garantiler» (a.g.e, s. 78.)
- 5 Gerçekte onun (Marx'ın) formülasyonları daha da ileri gidebilir: «Toplumsal sermayenin büyük bir bölümü ona sahip olmayanlarca (kullanılmaktadır) ve bu kişiler sonuç olarak işleri mal sahibinden oldukça farklı şekilde ele alırlar» (*Kapital*, Moskova 1962, III., s. 431.) «Bu kapitalist üretim tarzının, kapitalist üretim tarzı içinde ortadan kaldırılması ve dolayısıyla kendi çözümlüğünü getiren bir çelişkidir, ki bu da ilk kanıtlara göre, yeni bir üretim tarzına geçişin bir evresidir» (*Aynı yerde*, s. 429).
- 6 Örnek: «Eski günlerin kaba mülk sahibi-girişimcisi gibi, ne kadar uyanık ve parlak olursa olsun modern şirket yöneticisi de, hem efendisi, hem uşağı olduğu sistemin zorunlu istemlerine boyun eğmek durumundadır ve bu tür en önemli istem de 'mümkün olan en yüksek' kârları elde etmektir. Güdüleri ve hedefleri ne olursa olsun, ancak bu istem başarıya ulaşırsa bunlar gerçekleşebilirler.» (*The State in Capitalist Society* «Kapitalist Toplumda Devlet», s. 34).
- 7 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.
- 8 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.
- 9 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.
- 10 *Kapitalist Toplumda Devlet*, s. 265.
- 11 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.
- 12 *Fransa'da İç Savaş, Seçme Eserler* (Moskova, 1950), Cilt I, s. 469.
- 13 Devletin görelî özerkliğini kabul ettiğim için (başka etmenlerle birlikte), Poulantzas'ın, analizimin ortodoks Komünist tezle birleştiğini öne sürerken yanıldığını söylüyorum. Poulantzas'ın görüşü şuydu: Miliband'ın analizi «orto-

doks Komünist teze yaklaşmaktadır, bu teze göre devletin bugünkü biçimi tekellerle devlet aygıtının üyeleri arasındaki yakın kişisel ilişkilerle, başka bir deyişle 'devletin ve tekellerin tek bir mekanizma içinde erimesiyle' belirlenir.» Gerçekte, bu planı aşırı basit buluyorum ve yararından da kuşku duyarım. (*The State in Capitalist Society* «Kapitalist Toplumda Devlet», s. 11.)

14 Aynı yerde, s. 267.

15 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.

16 Vurgulamalar Poulantzas'a ait.

17 *The State in Capitalist Society* «Kapitalist Toplumda Devlet», s. 183'den itibaren.

18 Aynı yerde, s. 277.

POULANTZAS VE KAPİTALİST DEVLET

RALPH MILIBAND

Bu kitap eleştirisi-makale üstüne birkaç tanıtıcı ön not gerekli olabilir. **New Left Review**'nin 58. sayısında (Kasım-Aralık 1969) Nicos Poulantzas, **The State in Capitalist Society** (Kapitalist Toplumda Devlet) adlı kitabım için cömert ve yüreklendirici bir yazı yayımladı. Derginin bir sonraki sayısında, sözlerinden bazılarını ele alarak eleştirilerinin bir kısmını karşılamaya çalıştım. Bu yazışma, İngiltere'de ve başka ülkelerde epey ilgi uyandırdı. Belli ki, yeterli olalım olmayalım, devlet üzerine, Marksistlerin ve başkalarının önemli gördüğü sorunlara dokunmuştuk. Poulantzas'ın devlet üstüne kitabının¹ İngilizce bası-

mının (ilkini, 1968'de, Fransa'da yayımlanmıştı), o zaman başlatılan tartışmayı sürdürmek ve o sırada ortaya çıkan bazı sorunları daha yakından incelemek için iyi bir fırsat olacağını düşünmüştüm. Ne var ki, bence bu girişim, sandığımdan daha eleştirici bir tutumla yapılmalı. Çünkü kitabın aslından beş yıl sonra İngilizce'sini yeniden okuduğumda, güçlü yanlarından çok güçsüz yanları dikkatimi çekti. Bu, bir kötü çeviri sorunu değil: Rasgele bir karşılaştırma, işi üzerine alan çevirmen grubunun oldukça zor Fransızca metinle cesaret ve başarıyla uğraştıklarını göstermeye yetiyor. Kitabın, Poulantzas'ın bağlı olduğu Althusserci okulun özel dilbilimsel şifresine ve açıklama tarzına alışık olmayanlar için anlaşılması çok zor bir biçimde yazılmış olması üzülmenecek bir şey. Ama bu da abartılmamalı: Devlet ve genel olarak siyaset teorisi üstüne ciddi Marksist çalışma o kadar az ki, incelemenin zayıflığı ikinci dereceden bir kusur oluyor. Ama bu eksiklik ne kadar çabuk giderilirse, Marksist siyasal analiz geleneğinin kurulması da o kadar erken köklenecek.

Kitaba yöneltilebilecek ikinci ve farklı bir itiraz da kesin, hattâ özellikle önemli olmayabilir. Bu, kitabın soyutluğu, Fransızca baskının alt-başlığı, (İngilizce'sinde yok bu) de l'État Capitaliste (Kapitalist Devlet Üstüne) idi. Ama kitapta hiçbir somut kapitalist devlete değinilmiyor. Poulantzas kitabının başında, «yalnız araştırmada değil açıklamada da, somut kapitalist toplumsal formasyonları gözönüne alacağım,» diyor (s. 24). Ama almıyor, en azından, benim bu sözden çıkar-dığım anlamda almıyor. Ampirizme bulaşmaktan, saçma denecek derece abartılmış bir korku duyur

gibi («Defol, defol, kahrolası olgu»); ne var ki, soyutluk suçlaması da aslında kolay bir şey ve çoğu durumda yersiz de olabilir —sorun, soyutluğun ne biçim bir soyutluk olduğu ve hangi amaçla yönelik bulunduğudır. Yukarıdaki alıntıda, somut toplumsal formasyonlara dikkat edileceğine dair verilen söze karşın, Poulantzas, asıl ilgilendiği işin Marx, Engels ve Lenin'in devlet ve siyaset üstüne metinlerinin bir okumasını yapmak olduğunu açıkça belirtiyor. Tabii, Althusserci anlamda böyle bir «okuma»*, metinlerin sunulması ya da bileşimi değildir; metinler üstüne açıklama ve hattâ, tam anlamda bir yorum da değildir. Öncelikle, metinler üstüne özel bir teori kurma işidir. Poulantzas da bunun nasıl bir işlem olduğunu açıkça söylüyor: «Marksist klasiklerin metinlerini, özellikle kapitalist devlet üstüne bir bilgi kaynağı olarak kullanabilmek için,» diyor, «onları tamamlamak, özel bir eleştirel işlemde geçirmek zorunlu oldu.»² Ayrıca, şunları da ekliyor: «bu metinler her zaman çok açık değildir... Marx ile Engels

* Althusser grubu, «okuma» kelimesine özel bir anlam verir (Bkz. Kavramlar Sözlüğü). Bunu, bir çeşit «iki katlı» okuma olarak tanımlayabiliriz. Bir yandan, metin normal şekilde okunacaktır; bir yandan da, metnin görünür yüzeyinin gerisi okunacaktır. Metinde ne söylenmek istendiği, ancak bu ikili okuma ile mümkün olabilir. Çünkü bazan bir metinde açıkça dile gelmemiş bir düşünce doğrultusu, metnin yazılmasında belirleyici olabilir.

Althusser grubu, Marksist klasikleri de böyle bir «okuma»dan geçirmenin önemli vurgular. Şüphesiz böyle, yüzeyin gerisine inen bir «okuma», aynı zamanda bir yorum demektir. Miliband, Marksist klasiklerin böyle yorumlanarak okunmasına ilke karşı olmamakla birlikte, Poulantzas'ın «okuma»sını doğru yapmadığını ileri sürüyor.

çoğu zaman tarihi gerçeklikleri, açıklanmaları için yetersiz nosyonlara başvurarak analiz ederler. İçlerindeki gerekli bilimsel kavramların şifresi çözülebildiği sürece bu metinlerde değerli yol gösterici çizgiler bulabiliyoruz. Bu kavramlar kendileri ya metinde doğrudan doğruya bulunmuyor, ya da, genellikle, pratik durumda bulunuyorlar.*³ İnsan, bu metinlerin böylece «tamamlanması» ya da «özel bir eleştirel işlemde» geçirilmesi konusunda biraz tedirginlik duyuyor. Ama hiç değilse yazar ne yaptığını açıkça söylemek dürüstlüğünü göstermiş ve yaptığı iş de, kendi içinde, yeterince meşru —aslında, daha başka yoldan teori kurmak mümkün değildir. Burada da sorun, girişimin ne kadar iyi yürütüldüğü, «şifre çözme» işinden doğru bir mesaj çıkıp çıkmadığıdır. Aşağıda, çıkmadığını ve Poulantzas'ın «okuma»sının Marx'ı, Engels'i ve resmetmeye çalıştığı somut gerçekliğin kendisini ciddi bir şekilde çarpıttığını anlatmayı deneyeceğim.

I. YAPILAR VE DÜZEYLER

Söze, kitabın temel temasının, merkezi «sorunsal»ının, mutlak olarak doğru olduğunu söyleyerek başlayacağım. Eseri hakkında başka ne

* Marx ve Engels'in açıklamalarında «yetersiz nosyonlara» başvurmaları şöyle açıklanıyor. Marx, yeni bir bilimi kurmuştu. Bu bilim yeni olduğuna göre, o zamana kadarki (felsefi ya da bilimsel) düşünce tarihi içinde oluşturulmuş kavram ve nosyonlarla ifade edilemeyen şeylerden farklı bir içeriğe sahipti. Ama, bu yeni içerik, ister istemez, dilde varolan kelime ve kavramlarla dile gelecekti. «Okuma» bu bakımdan da önemlidir, çünkü böylece, yüzeydeki metnin altında yatan «teorik» sorunsal ortaya konabilmektedir.

söylenirse söylensin, Poulantzas, siyasetin Marksist analizi için önemli olmakla kalmayıp, siyasetin Marksist analizi içinde temel öneminin her zaman vurgulanması gereken sorulara dikkatimizi çekiyor.* Yeniden olumlamak istediği konu, klasik Marksizm'de, siyasal alanın, ekonomik alanın bir yansımasından ibaret olmadığı, devlete ilişkin olarak, ekonomik alanın «görece özerkliği» nosyonunun son derece önemli olduğu ve bunun yalnız «istisnai koşullar»da değil, bütün koşullarda böyle olduğudur.** Gerçekten, bu nosyon Marksist siyaset teorisinin başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Althusser'de olduğu gibi Poulantzas'da da «ekonomizm» üç ana günahattan biridir (öbür kisi de «historisizm» ve «hümanizm» olmak üzere);*** Poulantzas'ın «ekonomizm» düşmanlığı öylesine

* Yani Poulantzas'ın ele aldığı sorular, sadece Marksist bir siyaset analizi yaparken kullanabileceğimiz şeyler değil, siyasete bakarken her an bakışımızı belirlemesi gereken sorular.

** Daha önceki yazılarda da geçen bu sorunu burada biraz daha açabiliriz. Toplumun herhangi bir yapısı, bir başka yapıyı ya da toplumun temeli olduğunu söylediğimiz düzeyi olduğu gibi yansıtsaydı, mantıken, herhangi bir yapının bir başka yapıya indirgenebilmesi ya da bütün yapıların temele indirgenebilmesi gerekirdi. Ama o zaman, «altyapı/üstyapı» ayrımı gereksizleşir, bir anlam taşıyan bir ayırım olmaktan çıkardı. Şu halde, toplumu ayırdığımız ana düzeyler, ekonomik, politik ve ideolojik düzeyler, birbirlerini olduğu gibi yansıtmaz ve birbirlerine indirgenemezler. Burada özetlediğimiz teorik önerme doğrusuysa, ancak o zaman «ekonomizm»ün bir sapma olduğunu söyleyebiliriz. Yapı ve düzeylerin birbirlerine karşı bu görece bağımsızlığı, bir istisna değil, kuralın ta kendisidir.

*** «Historisizm» (Laclou'nun yazısında da tartışılacak) için bkz. «Kavramlar Sözlüğü». Miliband. Hıristiyonluğun «Yedi ana günah» kavramını çoğrıştırarak Althusser okuluna karşı bir nükte yapıyor.

yoğun ki, bu da kendi «sapma»larını yaratabiliyor; ne var ki, klasik Marksizm'in siyaset anlayışının «ekonomistçe» yanlış yorumlanması, Marksizm'in taraftarları ve düşmanları arasında çok yaygın olduğu için, Marksist teoride siyasetin görece özerkliğini biraz fazla vurgulamak bile yararlı olabilir.⁴

Ancak, ne kadar önemli olursa olsun, bunu vurgulamak sadece bir başlangıç noktasıdır. Bu nokta bir kere tesbit edildikten sonra daha yığınla soru karşımıza çıkıyor: Görece dediğimiz şey ne kadar görece? Hangi durumlarda daha çok, hangi durumlarda daha az görece? Görecelik nasıl bir biçim alır? Ve benzerleri. Bunlar, Marksist siyaset sosyolojisinin ve aslında baştan başa bütün siyasal sosyolojinin temel soruları. Poulantzas'ın kitabında bütün bu soruların cevapsız bırakıldığını söylemek saçma olur. Benim görebildiğim kadarıyla asıl sorun, bu sorulara yaklaşımının onu doyurucu cevaplara varmaktan alıkoymasından oluşuyor. NLR 59'da Poulantzas'a yazdığım Cevap'da, kendisinin analiz tarzının, «yapısal üst-determinizm» diye adlandırılabilir bir anlayışa doğru yöneldiğini belirtmiştim. Bence bu haklıydı, ama yaklaşımının ve verdiği sonuçların daha doğru bir tanımı, yapısalci soyutlamacılık diye yapılabilirdi. Bununla söylemek istediğim şu: Poulantzas'ın yaşadığı «yapılar» ve «düzeyler» dünyasının tarihi ya da çağdaş gerçeklikle temas ettiği noktalar o kadar az ki, «somut bir konjonktürün siyasal analizi» diye adlandırdığı şeyi yapmasına hiçbir imkân kalmıyor.⁵ «Her şey,» diyor «toplumsal sınıflar sanki yapılar ve ilişkilerinin, ilkin ekonomik düzeyde, sonra siyasal düzeyde, üçüncü olarak da

ideolojik düzeyde bir araya gelişlerinin sonucuy-
muş gibi olur.»*6 Ama sınıfların böyle bir «bir ara-
ya geliş»in ürünü olduğunu varsaysak bile, bu
«bir araya geliş»i yaratan ve değişik «düzeyleri»
bu «bir araya geliş»e perçinleyen dinamiğin nasıl
bir şey olduğunu öğrenmek istiyoruz. Görebildi-
ğim kadarıyla Poulantzas bunu başaramıyor: «Sı-
nıf mücadelesi» görevcil bir biçimde ortaya çıkı-
yor, ama, uçucu gölgelerden oluşmuş son derece
biçimsel bir bale yaparak. Burada eksik olan, ta-
rih ve tabii aynı zamanda toplumsal analiz. Bu-
nun bir örneği de Poulantzas'ın «kendinde sınıf»
ve «kendi için sınıf» nosyonlarını ele alışı. Bun-
lar, Marx'ın «1847 formülleri» olarak anlatılıyor
ve böylece «Hegel'den kalma anılar» olmaktan
öteye geçemiyor. «Bir şey açıklamadıkları gibi, yıl-
lardır Marksistleri toplumsal sınıflar konusunda
yanıltmışlar.»7 Ama o zaman bu «Hegel'den kal-
ma anılar»ın yerine ne kopayacağımızı düşünme-
miz gerekiyor, çünkü bir sınıfın, ekonomik, siya-
sal ve ideolojik «düzeyler»in gerekli uyum dere-
cesine vardığı bir «bir araya geliş» durumuna

* Althusser'i belki bu yargının dışında bırakmak gerekir, ama
Althusser'in teorisini yaptığı, başlattığı yoldan giderek toplumsal
analize girişenlerin bir hayli soyut kaldıkları ve bu arada
özellikle somut tarihten uzaklaştıkları eleştirisi bize de haklı
görünüyor. Bu bölümde, «düzey», «level» karşılığı; «bir araya
geliş» deyimiiyle de «ensemble» anlatılmak isteniyor. «Eklemlen-
me» (articulation) kavramı, da bütün bunların işleyişini açıkla-
yan bir ilke oluyor («Düzey» ve «Eklemlenme» için bkz: «Kavram-
lar Sözlüğü»). Althusser okulunun getirdiği bu terminolojinin, on-
ları izleyen bazı genç araştırmacıların elinde gün geçtikçe so-
yutlaştığı ve çoğu kez, açıklanması gereken bir şeyin yerine,
artık kendinden başka açıklama gerektirmeyen bir sihirli söz
gibi konulduğu herhalde belirtilmelidir.

ulaştığı dinamiği incelemek için bazı araçlara ihtiyaç var.*

Poulantzas da sorunu görmekte: «Bir sınıf,» diyor, «bir toplumsal formasyon içinde, ayrı ve özerk bir sınıf olarak, toplumsal bir güç olarak, ancak şu koşullarda ele alınabilir: Üretim ilişkileriyle, ekonomik varoluşuyla bağlantısı, özgül bir varlık şeklinde başka düzeylerde de yansıyor-sa.»⁸ Onca lânetten sonra bu garip «ekonomist» yansımacılığa dönmek bir yana, «özgül varlık»ın ne demek olduğunu sormak zorundayız. Kitapta verilen cevap şöyle: «Bu varlığın ortaya çıkabilmesi için üretim ilişkileriyle ilişkinin, üretim süreci içindeki yerin, öteki düzeylerde geçerli etkileriyle yansımaları gerekir.»⁹ Öyleyse, «geçerli etkiler» ne? Bu da şöyle cevaplandırılıyor: «'Geçerli etkiler' derken şunu anlatmak istiyoruz: Üretim sürecindeki yerin başka düzeylere yansımaları bir yeni öge meydana getirir; bu yeni öge, bu düzeylerin bu ögeler olmadan göstereceği tipik çerçeve içine sokulamaz.»¹⁰ Bunu, bir sınıfın, ancak

* «Kendinde» ve «kendi için» nosyonları Hegel felsefesinden gelir. İki durum arasındaki farkı yaratan etmen, bilinçtir. (Tabii, buradaki bağlamda). Birikim Yayınları'ndan çıkan Hegel Üstüne'de bu kavramların içerdiği yarı mistik evrimçiliğe değinmiştik (Hegel Üstüne, s. 48 dn., 49 dn., 50 dn. ve 52 dn.) Burada Miliband'ın Poulantzas'a saldırısı biraz haksız gibi, çünkü «kendinde sınıf» ile «kendi için sınıf» ayrımını savunmaya kendisi de yanaşmıyor. Bunları kabul etmediği halde, yerine daha iyisini koymamakla suçluyor Poulantzas'ı. Bu ise bütün Marksistleri ilgilendiren bir şey ve çözüm de herhalde Hegel'in evrimci ve teleolojik terimlerine yaslanarak rahatlamak değil. Ayrıca, Poulantzas'ın önerdiği ve Miliband'ın biraz da çarpıtarak sunduğu alternatifi açıklama biçimi, Miliband'ın aşağıdaki satırlarda göstermek istediği kadar hafif değil.

olaylar üzerinde önemli bir etkisi olduğu zaman önemli bir belirginlik kazanması demek olarak yorumlayabiliriz ama bunu söylemekle pek bir yere varmış olmuyoruz. Ne var ki, Poulantzas bunu bile söylemiyor. Çünkü ayrıca diyor ki, «ekonomik mücadelenin egemenliği» (yani, işçi sınıfı mücadelesinin bir biçimi olarak «ekonomizmin» R.M.) «siyasal mücadele düzeyinde 'geçerli etkilerin' yokluğu» anlamına gelmez. «Sadece, Lenin'in etkisiz görerek eleştirdiği, belirli bir siyasal mücadele biçimi» anlamına gelir." Böylece, bir sınıf bir anda ancak «geçerli etkiler» yarattığı ölçüde ayrı ve özerk bir sınıf sayılabiliyor, yani etkisinin belirleyiciliği ile ölçülüyor; bir başka anda ise, bu «geçerli etkiler», «etkisiz» olabiliyor.* Poulantzas «kesin olarak doğru» ve «bilimsel» analiz gereğini vurgulamaktan hiç geri durmuyor. Ama bu ne biçim «kesinlikli» ya da «bilimsel» analiz? Hattâ, bu ne biçim analiz?

* Poulantzas, sınıfın tanımını verirken, yalnız, «üretim ilişkileri içindeki yer» noktasından hareket etmiyor ve sınıf olma karakterini siyasal etkiler düzeyiyle bir araya getiriyor. Bunun da, Miliband'ın ima ettiği gibi bir «ekonomizm» türüyle ilgisini bulmak güç. Verdiği örnek, Louis Bonaparte'la ilgili. Daha sonra kendisinin de bir kez daha açıklayacağı gibi, kapitalist üretim tarzı içinde temel olmayan zümrelerin ne gibi durumlarda bir sınıf davranışı gösterebildiğini araştırıyor. Hegelci «kendinde» ya da «kendi için» nosyonlarının uygulanamayacağı orta köylülerin, politik düzeydeki «geçerli etkileri», Louis Bonaparte'ın burjuvaziyi temsil etmekle birlikte politik düzeyde orta köylülüğü bir toplumsal güç olarak yansıttasının sonucunda iktidar olmasında kendini gösterir. Buna karşılık, Bismarck tıplı Bonapartizm'de Alman orta köylülüğü, feodal bellrlemelerini yırtıp kendini aynı tarzda bir toplumsal güç olarak koyamadığı için, bir sınıf varlığı da gösterememişti.

II. SINIF İKTİDARI VE DEVLET İKTİDARI

Şimdi, devletin görece özerkliği sorununa dönmek ve Poulantzas'ın yapısalcı soyutlamacılığının bu soruyu ele alışını ne dereceye kadar etkilediğini göstermek istiyorum. Bence yaklaşımı bir yandan devletin hâkim sınıfla ilişkisinin özelliğini açıklamakta yetersiz kaldığı gibi, görece özerklik kavramının kendisini de çarpıtıyor. Ön kapıdan kovulan «ekonomizm» arka kapıdan tebdil kıyafetle geri geliyor. Poulantzas'a göre «iktidar yapıların düzeylerinde yerleşmiş değildir, bu düzeylerin bir araya gelişinin bir etkisidir ve aynı zamanda sınıf mücadelesinin düzeylerinin her birini karakterize eder.»¹² Poulantzas bu önermeden (bana son derece şüpheli geliyor ama şimdilik üstüne varmayalım) bir başka fikre geçerek şunları söylüyor: «Dolayısıyla iktidar kavramı yapının tek bir düzeyine uygulanamaz. Örneğin devlet iktidarından söz ediyorsak, bununla devletin, yapının başka düzeyleriyle eklemlenmesini kastedemeyiz; kastettiğimiz, çıkarlarına (başka herhangi bir sınıfın çıkarlarına olduğundan çok) devletin tekbül ettiği belirli bir sınıfın iktidarındır.»¹³ İşte bu, açıkça yanlış bence: «Devlet iktidarı» derken sadece «belirli bir sınıfın iktidarı»nı anlatmayız, bu yanlıştır. Çünkü bunu demekle devleti her çeşit özerklikten yoksun bırakır ve böylece, belirli bir sınıfın aracı haline getirmiş oluruz. Aslında böyle bir kavramsallaştırma devleti yok sayma anlamına gelir. Abarttığım sanılmasın, bir de şuna bakalım: «Kesin konuşmak gerekirse, çeşitli toplumsal kurumların, özellikle de devlet kurumlarının, herhangi bir iktidarı yoktur. İktidar açısından ba-

kıldığında, kurumlar, sadece iktidara sahip olan toplumsal sınıflara ilişkin olabilirler.»^{14*}

Söylediklerinin anlamını seziyor ve bundan tedirgin oluyormuşçasına, Poulantzas, «bu demek değildir ki» diye ekliyor, «iktidar merkezleri, ekonomik, siyasal, askeri, kültürel, v.b. türden çeşitli kurumlar toplumsal sınıfların iktidarının sadece aracı, organı ya da ekidir. Doğrudan doğruya iktidar çerçevesinde bir analize indirgenemeyecek özerkliğe ve yapısal özgüllüğe sahiptir bunlar.»¹⁵ Bu yarım ağız taviz, karışıklığı gidermeye yetmiyor: Sadece onun yanına ekleniyor. Karışıklığın nedeni, hiç değilse bir nedeni, Poulantzas'ın sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında gerekli ayrımı yapamayışı. Devlet iktidarı, sınıf iktidarının sağlandığı ve sürdürüldüğü başlıca ve nihai —ama tek değil— yoldur. Ama devletin görece özerkliği nosyonunun önemini vurgulamayı gerektiren başlıca nedenlerden biri, sınıf- iktidarı ile devlet iktidarı arasında yapılması gereken temel bir ayrımdır ve bu görece özerklik kavramının anlamı ve ima ettiği sonuçların analizi, bu göreceliği artıran ya da azaltan güçler, özerkliğin içersinde ortaya çıktığı koşullar, v.b. üzerinde yoğunlaşmalıdır. Poulantzas sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında böyle bir ayrımı bulundurduğu için¹⁶ analiz mümkün olamıyor. «Ekonomizm» ne kadar lânetlense de, siyaset bu durumda gene başka bir şeyin yansımından ibaret kalıyor.

* Daha sonra, Laclau da makalesinde bu konuya girdiği için, biz sadece bunu belirten bir notla yetineceğiz. Miliband «devlet belirli bir sınıfın iktidarı değildir,» derken çok haklı, ama ortada bir yanlış anlaşma var, çünkü Poulantzas da başka bir şeyi anlatmak istiyor.

Poulantzas'ın kapitalist devletin burjuva-demokratik biçimiyle ilgili dağınık ve kısa değinmelerinde bu özellik açıkça görülebiliyor. Bu noktayı aydınlatmak üzere iki örnek verilebilir. İlki, devlet sisteminin değişik ögeleri arasındaki ilişkiyle ilgili. Poulantzas'a göre, «devletin, bu güçlerin 'ayrımı' olarak görülen kurumsal güçlerinin gerçek ilişkisi, aslında kapitalist devlette, devlet egemenliğinin bölünmemiş birliğinden, iktidarın dağılımı olarak tesbit edilmiştir.»¹⁷ Böyle bir formülasyon, devletin burjuva-demokratik biçiminin özellikleri konusunda bazı önemli soruları es geçiyor.* Şüphesiz, genel olarak kullanıldığı anlamda güçler ayrılığı nosyonu, savunmaya yönelik bir mistifikasyondur. Ama devletin bu biçiminde görülen edimli güçler ayrımını «devlet egemenliğinin bölünmemiş birliğinden» basit bir «iktidar dağılımı» olarak küçümsemek, Marksist siyaset teorisinin doğru bir perspektife oturması gereken süreçleri görmezlikten gelmek demektir. Örneğin, bugün üstüne çok şey söylenen bir örneği alacak olursak, Watergate çerçevesinde sürdürülen anayasal mücadele önemli sonuçlar yaratabilir de, yaratmayabilir de. Ama, «devletin kurumsal güçlerinin gerçek ilişkisi»nin (bu durumda Amerikan devleti sözkonusu), «devlet egemenliğinin bölün-

* Poulantzas'ın Bonapartist devlet biçimini çok fazla vurguladığı eleştirilerinde biz de Milliband'a hak veriyoruz. Burada sözkonusu edilen, «burjuva-demokratik biçimin küçümsemesi» konusu da, aslında birinci konudaki tutumun bir sonucu. Gelgelelim, çağımızın kapitalizm sözkonusu olduğunda, «burjuva-demokratik» biçim biraz da tarihe karışmış olmuyor mu? Hattâ, bir Watergate olayı sonucunda Nixon'un istifa zorunda kalması, Amerikan devletinin burjuva-demokratikliğini ne derece kanıtlar?

memiş birliğinden, iktidarın dağılımı» olduğunu söyleyen bir analiz biçiminde büyük bir kusur olsa gerektir. Çok fazla soru yaratıyor ve hiçbirini cevaplandıramıyor.

Buna benzeyen ama daha önemli bir şey, Poulantzas'ın burjuva siyasal partilerin çeşitli sınıfların, özellikle de hâkim sınıfın çıkar ve taleplerini örgütler ve dile getirirken oynadıkları rolün önemini sistemli bir şekilde küçümsemesi. «Burjuva sınıfının ve onun bölümlerinin siyasal partilerinin,» diyor, «işçi sınıfı partilerinininkine benzer bir rol oynamak şöyle dursun, özerk bir örgütleyici rol oynamaları bile mümkün değildir.»¹⁸ Şüphesiz, desteklenemez bir iddia bu da. İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin, Almanya ve İtalya'da Hıristiyan Demokratların bu rolü oynamadıklarını düşünmek saçma olur —aslında, işçi sınıfı partilerinin işçi sınıfları için oynadığından çok daha etkili bir biçimde oynadılar bu rolü.* «Gerçekte,» diye devam ediyor Poulantzas, «genel olarak burjuva partileri, varolan toplumsal ilişkileri sürdürmek için son derece gerekli olan bir işi, bu sınıfların örgütleyicisi olmak gibi özerklik gerektiren bir görevi yerine getirmekte tam bir başarısızlık içindedirler: Bu rol devlete düşer.»¹⁹ Ama aslında devlet bu işi yapmaz. Devlet bazı bakımlardan partilerin bu rolü oynamasına yardım edebilir, ayrıca işçi sınıfı partisi olan rakipleriyle üstün koşullarda yarışmalarını sağlar. Ama kapitalist dev-

* Tartışmanın buradaki bağlamına müdahale etmek için değil, bu bağlamda Miliband haklı olabilir, ama sınıf ile parti ilişkisine teorik düzeyde baktığımız zaman, genel örgütleyicilik görevi elbette kıyaslanmayacak bir ölçüde, burjuvazinin değil, proletaryanın partisinin bir işlevidir.

letin burjuva-demokratik biçiminde Poulantzas'ın sözünü ettiği ana görevi yerine getiren, partilerin kendileridir. Ancak keskin ve uzayan kriz dönemlerinde bu partiler siyasal görevlerini yerine getiremez hale gelebilir ve o zaman onların rolünü devlet kendi üstüne alabilir.²⁰

Kitabın sonlarına doğru, Poulantzas, Max Weber'den kaynaklandığını söylediği bir düşünce akımının varlığına dikkat ediyor; bu akıma göre devlet «ya siyasal iktidarın, ekonomiden bağımsız, tek temeli ya da, ekonomik iktidardan bağımsız, ama ona paralel, siyasal iktidarın temelidir.»²¹ Ama Poulantzas'a göre de «bu teorilerin başlıca kusuru, siyasal iktidarın temeli konusunda herhangi bir açıklama getirememeleridir.»²² Yazık ki, aynı şey kendi kitabı için de geçerlidir: çünkü NLR 59'da «yapısal üst-determinizm» dediğim özelliği, kapitalist üretim tarzında devletin toplumsal sınıflarla ilişkisi konusunda açıklanması gereken bir şeyi varsaymasına yol açıyor. Bu şemada sınıfları «gerçeklik dışına itme» gibi bir şey var; sınıfların «nesnel çıkar»ları o kadar gevşek bir biçimde tanımlanmış ki, her şey ve herhangi bir şey mümkün; aynı durum devletin kendisi için de geçerli. Daha önceki kısımda belirttiğim gibi, devlet tamamen araçsallaştırılıyor.²³

III. BONAPARTİZM

Poulantzas, devletin burjuva-demokratik biçimiyle hemen hemen hiç ilgilenmiyor gibi.²⁴ İlgilendiği başlıca konu, kapitalist devletin kriz koşullarında aldığı biçim, ya da bu biçimlerden bir tanesi, yani Bonapartist devlet.²⁵ Bunda kötü bir şey yok: Ama daha önce de söylediğim gibi, ele

alışı kötü; özellikle de, Marx ve Engels'in bu konudaki eserlerinin «okunması».

Burada birkaç alıntı gerekiyor. «Somut siyasal analizleri boyunca sürekli olarak» diyor Poulantzas, «Marx ve Engels Bonapartizm'i (burjuvazinin dini), kapitalist devlet tipinin karakteristiği olarak, işlevini iktidar kesimi ve egemen sınıf ya da bölümden edinen içsel birliğe ve görece özerkliğe bağlarlar.»²⁶ Bundan daha da kategorik bir biçimde şöyle diyor: «Marx ve Engels Bonapartizm'i sadece kapitalist devletin somut bir biçimi olarak değil, kapitalist devlet tipinin kendisinin yapıcı bir teorik karakteristiği olarak kavramakta sistemli bir tavır gösterirler.»²⁷ Bu iddiaların altı çizili, ama gene de doğru olmadıklarını söylememiz gerekiyor. Bir kere, Marx'ın ve Engels'in şu veya bu devlet biçimini kavramakta «sistemli» davranmaları, daha önce verdiğim alıntılardan görüleceği gibi Poulantzas'ın kendisinin de kitabın başında ima ettiği şekilde, yanlıştır. Ama bu böyle olmasa bile bundan daha önemlisi, Bonapartizm'i (sistemli ya da sistemsiz bir şekilde) «kapitalist devlet tipinin kendisinin yapıcı bir teorik karakteristiği» olarak kavradıklarını gösteren herhangi bir şey yoktur yazılarında. Belki bunu yapmaları gerekirdi; ama yapmadılar. Poulantzas kendisi de, bu kadar kesin bir «okuma» için metinlerde gerekli kanıtları gösteremiyor.

Bel bağladığı kanıt, Engels'in 13 Nisan 1866' da Marx'a yazdığı Bismarck'ın Prusya'da genel oy hakkı temeline dayan anayasa reformu önerisi üstüne söyledikleri. Poulantzas'ın sadece kısaltılmış bir şeklini verdiği sözkonusu bölüm şöyle: «Ufak bir direnişten sonra Alman yurttaşlarının

razı olacağı anlaşılıyor, çünkü Bonapartizm ne de olsa modern burjuvazinin gerçek dinidir. Burjuvazinin doğrudan doğruya yönetme yeteneğine sahip olmadığını ve İngiltere gibi, herhangi bir oligarşisi bulunmayan yerlerde, devleti ve toplumu belirli bir bedel karşılığında burjuvazinin çıkarlarına göre yönetme işi için, Bonapartist bir yarı-diktatörlüğün normal biçim haline geldiğini her geçen gün daha iyi görüyorum; bu diktatörlük burjuvazinin büyük maddi çıkarlarını hattâ burjuvaziye karşı ele alıyor, ama yönetim sürecinde de burjuvaziye hiç yer bırakmıyor. Öte yandan, bu diktatörlük, kendi istemese de, kendini burjuvazinin maddi çıkarlarına uydurmak zorunda kalıyor.²⁸

Bu çok ilginç ve çok düşündürücü bir metin, ama o kadar. Poulantzas, ayrıca, On Sekiz Brumaire'in üçüncü basımının ünlü önsözünde de Engels'in bu noktaya döndüğünü iddia ediyor. Ama bu metin üzerinde yapılacak en titiz bir inceleme bile bu iddiayı destekleyecek sonuçlar vermiyor. Tam tersine, karşıt görüşü savunduğu söylenebilir, çünkü Engels orada şunları söylüyor: «Fransa Büyük Devrim sırasında feodalizmi yok etti ve burjuvazinin katışıksız yönetimini Avrupa'nın başka herhangi bir ülkesinde eşi görülme-yen bir saflık içinde kurdu.»²⁹ Üçüncü ve metinlerle ilgili son örnek olmak üzere, Poulantzas, Marx'ın On Sekiz Brumaire'ine 1869'da yazdığı önsözde, «genel olarak modern sınıf mücadelesinin siyasal biçimi şeklinde ele alınan Bonapartizm'i, kapitalist tarzdan başka üretim tarzlarının egemen olduğu formasyonların siyasal biçimlerinin karşısına koyduğunu» ileri sürüyor.³⁰ Bu iddianın temeli olma-

dığı söylenemez. Poulantzas'ın bu Önsöz'den verdiği alıntıda, ya da metnin geri kalan kısmında, ne türlü «okuma» ile olursa olsun, onun çıkardığı yorumu destekleyecek bir şey yok.

Poulantzas, Engels'in Bonapartizm için «burjuvazinin dini» demesi üstüne büyük bir vurgu yüklüyor. Engels'in Marx'a yazdığı bir mektupta geçerken söylenmiş bir söze Marksist devlet teorisinin kurulmasında bir ana sütun gibi bakmak gereğine insan inansa bile, Engels'in Bonapartizm'i burjuvazinin dini olarak betimlemesinin yanlış olduğu söylenmeli; çünkü bunun anlamı, sadece, burjuvazinin bu çeşit bir rejime karşı dayanılmaz bir özlem duyması olabilir. Bonapartizm, yürütme gücünün aşırı şişmesi ve sivil toplumun bütün siyasal güçlerinin zorla hareketsiz bırakılması demek olduğuna göre, hiç de burjuvazinin dini filan olamaz. Burjuvazinin buna başvurması için siyasal dengesizlik koşulları adamakıllı çoğalmalı, varolan toplumsal düzenin ve şüphesiz, bu düzenin merkezi parçası olan hâkimiyet sisteminin, sürdürülmesi için büyük bir tehdit haline gelmelidir. Böyle bir durumda, son çaredir Bonapartizm.

Böyle bir durumda, metinden alıntı çıkarmakta titizlik ve sorumluluk bir araştırmacılık sorunu olmaktan çıkıyor: Önemli siyasal sorunları da içeriyor. Marx ve Engels'in Bonapartizm'i «kapitalist devlet tipinin kendisinin yapıcı bir teorik karakteristiği» olarak gördüklerini ısrarla söylemek, artık «masum» değildir: Böyle bir devlet biçimi ile burjuva-demokratik biçim arasında gerçekten bir ayrım olmadığını, ya da en azından gerçek bir ayrım olmadığını ileri sürmek için, on-

ların otoritesini yardıma çağırarak oluyor bu. Dolayısıyla Poulantzas, «kapitalist sınıf devleti çerçevesinde, parlamenter meşruiyetin, yürütmenin baskın egemenliğine tekabül eden meşruiyet biçimine oranla 'halka daha yakın' olmadığını» söyleyebiliyor. «Aslında, her iki durumda da bunlar ideolojik süreçlerdir» diyor.³¹ Ama böylesi, sorunu tehlikeli bir kargaşalığa sokmak oluyor. Sorun, «meşruiyet» ya da «halka yakın» olmak değil: Kapitalist devletin değişik biçimlerinin arasında işleyiş tarzı bakımından gerçek bir ayrım olup olmadığı ve varsa, bu ayrımların ne olduğudur sorunumuz. Şimdi bu soruyu Poulantzas'ın seçtiği terimlerle sormayı deneyelim. Gerek Weimar Cumhuriyeti,* gerekse Nazi devleti, kapitalist sınıf devletleriydi. Ama «parlamenter meşruiyet»in, «yürütmenin baskın egemenliğine tekabül eden meşruiyet biçiminden» daha fazla «halka yakın» olmadığı söylenebilir mi? Bu konuda melodramatik olmamız gerekmez, ama ne de olsa, kesinlikle belirleyici bir anda, Alman Komintern-Marksizmi, iki devlet biçimi arasında hiçbir gerçek ayrım görmediği içindir ki, elli milyon insan ölüp gitti.** Poulantzas, gene aynı havada şunları da söylüyor: «Siyasal demokrasinin halk egemenliği, klasik

* Weimar Cumhuriyeti: I. Dünya Savaşı sonrasında (Temmuz 1919) Almanya'da, Weimar'da toplanan Ulusal Meclisin sosyal-demokrat eğilimli bir anayasa oluşturması ile kurulan Cumhuriyet dönemine verilen ad. Bu dönem, 1933'de Hitler'in başbakanlığa gelmesiyle sona erdi. Miliband, bu iki dönemi, burjuvazinin egemenliğinin iki ayrı biçimi olarak karşılaştırıyor. Şüphesiz orada önemli bir nitelik farkı var.

** Komintern o dönemde Faşizm olgusunu hiç iyi değerlendirememişti. Bu değerlendirme hatası (böyle bir şey, yalnız bir «değerlendirme»ye bağlanabilirse) Alman Komünist Partisinin de ba-

parlamentarizmde de, Bonapartist yarı-diktatörlükte de aynı şekilde dile gelir.³² Ama burada sorunumuz «halk egemenliği» de değil. Çünkü bu da konuları birbirine karıştırmak ve geçmişte felâketli sonuçlar vermiş karışıklıklara inandırıcılık sağlamak demektir.

İşimiz, şüphesiz, kapitalist devletin burjuva-demokratik biçimlerine sahip olmadıkları erdemleri bağışlamak değil; böyle rejimlerin baskıya ve Bonapartist tipte davranış tarzlarına yer vermediğini de söyleyecek değiliz; ayrıca, hâkim sınıfların herhangi birinin uygun koşul ve fırsatları bulduklarında, Bonapartist istek veya dürtülere karşı bir bağışlıkları olduğu da düşünülemez. Şili bunun sadece son örneği. Ama bütün bunları söylemek, kapitalist devlet biçimleri arasında, işçi sınıfını da çok yakından ilgilendiren ayrımları silip yok etmek değildir.

Sonuç olarak, okurun *Political Power and Social Classes* (Politik İktidar ve Toplumsal Sınıflar) da yararlı, düşündürücü ve önemli fikirlere raslamayacağını söylemek istemiyorum. Öte yandan, Poulantzas'ın o kadar haklı bir şekilde ilerlemesini istediği Marksist siyaset sosyolojisinin gelişmesi bakımından çok da yardımcı olacak gibi görmediğimi söylemek zorundayım.

zı önemli yanılığlara düşmesine yol açtı. Bu, sosyal-demokrasinin tarihi ihanetle birleşince, Hitler Faşizmi ciddi bir rakiple karşılaşmaksızın duruma hâkim oldu. Ancak, Poulantzas'ın *Faşizm ve Diktatörlük* adlı kitabında bütün bunları belirttiğini de ekleyelim.

1 Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), NLB ve Sheed and Ward.

2 *Political Power and Social Classes*, s. 19.

3 *Aynı yerde*, s. 257-8.

4 Konuyu aydınlatacak bir örnek, *Komünist Manifesto*'da bulunan, en iyi tanıdığımız Marksist devlet formülasyonudur. Burada Marx ve Engels «modern Devlet bütün burjuvazinin sıradan işlerini yönetecek bir komiteden başka bir şey değildir» diyorlar. Bu söz, devletin hâkim ya da «yönetici» sınıf *adına* hareket etmesi olarak alınmıyor, o sınıfın buyruğuyla hareket etmesi olarak alınıyor; iki durum arasında dünya kadar fark var ve ikincisi, bence, Marx'la Engels'in düşüncelerinin çok bayağı bir biçimde çarpıtılmasının ürünü. Çünkü onların söylediği şu: «modern devlet *bütün* burjuvazinin *sıradan* işlerini yönetecek bir komitedir»: Sıradan işler nosyonu, bazı özel işlerin varlığını öngerektirir; bütün burjuvazi nosyonu ise bu bütünü oluşturacak ayrı ögelerin varlığını içerir. Bu böyle olunca, sözü edilen çeşitten bir kuruma, yani devlete, açıkça ihtiyaç vardır; ama devlet, belli ölçüde özerkliğe sahip olmadan bu ihtiyacı *karşılayamaz*. Bir başka söyleyişle, özerklik nosyonu tanımın kendi içinde yatmaktadır, onun içsel bir parçasıdır.*

5 *Political Power and Social Classes*, s. 91.

6 *Aynı yerde*, s. 63.

7 *Aynı yerde*, s. 76. Ayrıca, bkz. doğru ve ters bilinç nosyonunu «mitoloji» olarak yadsıması, s. 60-1.

8 *Aynı yerde*, s. 78.

9 *Aynı yerde*, s. 79 (vurgulama kendinden).

10 *Aynı yerde*, s. 79 (vurgulama kendinden).

11 *Aynı yerde*, s. 83.

12 *Aynı yerde*, s. 99.

* Milibond'ın eleştirdiği mekanik görüş, Türkiye'de son derece yaygındır. Hiç bir Marksist klasik metinde olmayan (belki bazı üstünkörü elkitoplarından çıkarılmış) mekanik bir görüşle, hâkim sınıflararası bölümler yok sayılmakta, devlet de bu homojen hâkim sınıfın doğrudan doğruya aracı gibi görülmektedir. Böyle bir anlayışla, doğruya yaklaşan bir siyaset kurulması da elbette mümkün değildir.

13 Aynı yerde, s. 100 (vurgulama kendinden).

14 Aynı yerde, s. 115 (vurgulama kendinden).

15 Aynı yerde, s. 115 (vurgulama kendinden).

16 Bunu örneklendirmenin en iyi yolu belki Poulantzas'ın kendisinin *NLR* 78, Mart-Nisan 1973'de yayımladığı «*On Social Classes*» (Toplumsal Sınıflar Üstüne) adlı yazısına bakmaktır. Orada şöyle diyor: «Devlet birçok aygıttan oluşur: Kabaca, baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlardır bunlar. Birincilerin başlıca rolü baskı uygulamak, ikincilerin rolü ise ideolojiyi geliştirmek ve kuluçkadan çıkarmaktır. İdeolojik aygıtların arasında kiliseler, eğitim sistemi, burjuvazi ve küçük burjuvazinin siyasal partileri, basın, radyo, televizyon, yayımcılık, v.b. sayılabilir. Biçimsel hukukî statüleri, ister kamusal, ister özel, ne olursa olsun, nesnel işlevleri ideolojiyi işlemek ve kabul ettirmek olduğu için, bu aygıtlar devlet sistemine dahildir.» (s. 47). Bu, sınıf hâkimiyetinin değişik biçimlerini birbirine karıştırmayı neredeyse karikatürleştiriyor ve bir kere daha söylemek gerekirse, devletin topluma ve devlet iktidarının sınıf iktidarına ilişkisini ciddi bir şekilde analiz etmeyi imkânsız hale getiriyor.

17 *Political Power and Social Classes*, s. 279 (vurgulama kendinden).

18 Aynı Yerde, s. 299.

19 Aynı yerde, s. 299.

20 Bu konuda da, metinde pek çok raslanan çelişik önermeler karışıklığı artırıyor. Örneğin 320. sayfada Poulantzas şunları söylüyor: «Yürütmenin baskınlığı demek, devletin, bu sınıflar ve bölümler karşısında, partilerin *dosdoğru siyaset sahnesinde yansıyan* örgütleyicilik başarısızlığı ile ters orantılı biçimde daha fazla özerklik kazanması demektir» (vurgulama kendinden). Demek ki 299. sayfada örgütleyici rol oyanayamayan partiler yirmi bir sayfa sonra bu rolü oynayabiliyorlar.

21 *Political Power and Social Classes*, s. 327.

22 Aynı yerde, s. 330 (vurgulama kendinden).

23 Aynı yerde, s. 112.

24 Bazı önemli yorumlama yanlışlarının nedeni bu olabilir.

Bu yanışlardan biri C. Wright Mills'e* «ekonomik korporasyonların başlarını», «siyasal önderlerin» (bürokrasinin yüksek kademeleri de dahil) ve «askeri önderlerin», yani bütün seçkinlerin (Mills'in - R.M.) «korporatif zenginler» dediği kesime dahil olduğu görüşünü atfetmesi. Oysa bu, Mills'in «iktidar seçkini» ve bu kesimi oluşturan parçaların karşılıklı ilişkilerinin temel tanımını tamamen yanlış anlamak oluyor.

25 Hiç değilse bu kitapta. «Kriz devleti»nin daha geniş ve sağlam temelli tartışması için *Fascisme et Dictature* (Fasizm ve Diktatörlük) adlı kitabına bakın.

26 *Political Power and Social Classes*, s. 302.

27 *Aynı yerde*, s. 258.

28 K. Marx - F. Engels, *Werke*, Berlin 1965, Cilt 31, s. 208. Poulantzas'ın alıntısı şöyle: «Bonapartizm artık *modern burjuvazinin gerçek dini* oldu. Gittikçe daha açık biçimde görüyorum ki burjuvazide kendini doğrudan doğruya yönetecek güç kalmadı ve dolayısıyla... Bonapartist bir yarıdiktatörlük normal biçim haline geldi; burjuvazinin büyük maddî çıkarlarını (hattâ burjuvazinin isteklerine karşı) savunuyor ama hükümet gücünde de burjuvaziye hiç yer vermez», *Political Power and Social Classes*, s. 259. Engels'in metninin aslında vurgulama yok.

29 K. Marx ve F. Engels, *Selected Works* (Moskova 1950), Cilt I, s. 223. Engels'in bir metni daha var. 1865'de yazdığı, *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei* adlı broşür. Burada Engels Marx'ın ünlü bir formülasyonunu önceden karşılamış oluyor, çünkü şöyle diyor: «İşçi sınıfının, kentlerde oldukça yüksek bir gelişme aşamasına

* C. Wright Mills (1916-62): Yeni Amerikan Radikalizminin ve Yeni Sol akımın önemli temsilcilerinden. Marksist olmadığı halde, seçkinler (elit) teorisi, işlevselcilik eleştirisi ve Amerikan toplumunda iktidar, toplumsal dengesizlik gibi konulara yaklaşımlarını bütün solun ilgiyle izlediği, zaman zaman yararlandığı bir teorisyen. Türkçe'de, Ağooğlu Yayınlarından, **Marksistler** adlı bir kitabı yayımlanmıştır (Çeviren: Rasih Güran). Bu derlemede ilk olarak Miliband'ın birinci yazısının birinci sayfasında adı geçmişti. Görüşleri burada daha ayrıntılı anlatıldığı için, notu da burada verdik.

vardığı halde kırsal bölgelerde küçük köylülere göre sayıca azınlıkta kaldığı ve büyük bir devrimci mücadelede kapitalist sınıf küçük burjuvazi ve ordu karşısında yenilgiye uğradığı durumlarda Bonapartizm devletin zorunlu biçimi olur»: *Werke*, Cilt 16, s. 71. Bunu, Poulantzas'ın değişik bir bağlam içinde alıntı olarak kullandığı, *Fransa'da İş Savaş'* daki Marx'ın formülasyonu ile karşılaştırın. Ona göre Bonapartist rejim «ulusu yönetme yetkisini burjuvazinin kaybettiği, işçi sınıfının henüz kazanamadığı bir zamanda mümkün olan tek hükümet biçimiydi»* (*Selected Works, I*, s. 470). Ne Engels'in, ne Marx'ın formülasyonları Poulantzas'ın iddialarını destekleyecek gibi değil, ama bu konu üstüne başka yazıları gibi son derece ilginç. Bu yazıların, yorum bakımından zayıf, ama uzmanca yapılmış kapsamlı bir gözden geçirilmesi için, bkz. M. Rubel, *Karl Marx devant le Bonapartisme*, Paris -Lahey, 1960.

30 *Political Power and Social Classes*, s. 259.

31 *Aynı yerde*, s. 312.

32 *Aynı yerde*, s. 312.

* 12 Mart döneminin, Marx ile Engels'in söylediği bu sözler açısından bir kere daha gözden geçirilmesi yararlı olacaktır kanısındayız.

SIYASAL DÜZEYİN ÖZGÜLLÜĞÜ: POULANTZAS - MILIBAND TARTIŞMASI

ERNESTO LACLAU

Nicos Poulantzas'ın kitabı¹ en az iki açıdan büyük teorik önem taşıyor: Birincisi, Marksist düşüncenin son on yıla kadar değişik sosyo-ekonomik formasyonlarda devletin doğası ve işlevi üzerine yöntemli bir teori geliştirmeye başlamamış olmasından. Sosyo-ekonomik değişikliklerle siyasal sistemin değişimleri arasında nihai (ultimate) bağlantıyı kurmaya çabalayan yüzeysel gözlemler veya bu ikisi arasında mekanik nedensellik ilişkileri kurmaya çabalayan daha az yüzeysel gözlemler, analiz alanını kaplamış durumda. Bu öyle bir ölçüye varmış ki, sadece teorik düzeyde siyasal düzeyin özgüllüğünü getirmeye çalışan ve

katıksız izlenimci bağılılıkları (impressionistic correlations)* yöntemli bir şekilde önleyen bir çalışmayı hoş karşılayabiliriz. İkinci olarak, Poulantzas'ın kitabı basit bir Marksist çalışma değil. Çağdaş Marksist akımlar arasında mükemmel şekilde tanımlanmış birinin çevresinde yer alıyor: «Althusser devrimi»nin oluşturduğu çerçevede. **Political Power and Social Classes** (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), Althusser'in genel sorunsalından çıkararak bölgesel bir teori (devlet teorisi — E.L.) kurmak için şimdiye kadar yapılmış en mükemmel çalışma oluyor. Böylelikle, bir noktaya kadar bu kitap somut süreçler ve durumlar analizi yönünden bu sorunsalın verimlilik deneyi oluyor. Bu açıdan akılda tutmamız gereken şudur: Teorik bir yaklaşımın verimliliği, ancak sistematikleştirme ilkesinin yokluğu nedeniyle geliştirilemeyen özel alanlarda, kendiliğinden oluşan bir dizi yaratıcılığın ortaya çıkmasıyla anlaşılır, burada sistematikleştirmeden anladığımız, bir sorunsalın çevresine teorik olarak yerleştirebilme imkânıdır. Bunun tersine dar kapsamlı ve yetersiz bir sorunsal, gerçek sorunları açığa kavuşturacağına onları gizler ve genel teorik formülasyonlar koyarak özel çevreler ve somut durumlar hakkındaki

* «İzlenimci bağılılık» sözü, Türkçe terimin oturmamışlığından ötürü olduğundan daha anlaşılabilir görünmüyor. Laclau, günün gereklerine uygun ve yeterli bir devlet teorisinin yokluğunu belirtiyor. Böyle bir teori, yazısının başlığı olan, «siyasal düzeyin özgüllüğü» üstüne sistemli bir teorik çabayı gerektirir. Laclau, şimdiye kadar bu konuda sistemli bir teori kurulmadığını, rasgele birtakım izlenimlere dayanılarak ekonomik ve siyasal düzeyler arasında bağlantılar kurulduğunu ileri sürüyor. Poulantzas'ın kitabını, sadece bu gelişigüzel izlenimciliğe karşı çıkışıyla da olsa, olumlu karşılıyor.

bilgi arasında aşılamayan bir uzlaşmaz çelişki yaratır.*

Her iki açıdan da değerlendirirsek: Siyasa'nın özgüllüğünü teorik olarak biçimlendirme çabasının özgünlüğü ve Althusser'in sorunsalıyla ilişkisi sayesinde —buna çalışmanın kesin sağlamlığı ve gösterilen teorik özen de eklenmeli— Poulantzas'ın kitabı çağdaş Marksist analizde çok önemli yer tutmuştur ve böyle olmaya devam edecektir. Daha sonraki bir makalede, Poulantzas'ın düşüncesinin bütünüyle bir analizini yapmayı öneriyoruz, ne var ki, bu yazıda amaç daha sınırlı: Miliband'ın kitabının, *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet)² yayımlanma-

* Laclau'nun yazısında teorik yoğunluk bir hayli yüksek olduğu için sık sık özetleyici notlara gerek doğacak. Konuyu şöylece baştan alalım: Althusser ve arkadaşları, Marksist teoriyi Marx'ın ve Lenin'in metinlerine dönerek yeniden sistemleştirme çabasına girdiler. Althusser'in çalışması, bu girişimin «epistemolojik» temellerini kurdu. Şimdi, bu gene teorinin, bazı daha özel alanlara uygulanması aşamasına gelindi. Genel teorinin geçerli olup olmadığı, bunun özel alanlara uygulanması ile ortaya çıkacak sonuçlara göre anlaşılacaktır. Poulantzas'ın kitapları böyle bir çabanın ürünüdür; teorinin uygulandığı özel alan, şu anda, siyasal düzey («düzey» için bkz. Kavramlar Sözlüğü) ve devlet konusudur. Genel teorinin dayandığı sorunsal dar kapsamlı ise, gerçekliği kucaklamaya yetmeyecek, dolayısıyla, gerçekliği açıklamak yerine çarpıtacaktır. Anlamayı istediğimiz somut durumlar hakkında bize bilgi vereceği yerde, bizim bu bilgiyi edinmemizi imkânsızlaştıracaktır. İşte Poulantzas'ın kitabı, dayandığı teorinin aynı zamanda bir sınavı olmaktadır. Aşağıdaki satırlarda göreceğiniz gibi Laclau, bu sınavın büyük ölçüde başarıyla verildiğini söylüyor. Ancak, yazının devamında, Poulantzas'a önemli eleştiriler de yöneliyor. Yazısının baş kısmı, Poulantzas ile Miliband'ın tartışmalarının özetlenmesine ayrılmış. Böylece, kitabın ilk üç yazısında tartışılanları bir kere daha gözden geçirme imkânını buluyoruz.

sından sonra Poulantzas ve Miliband arasında New Left Review'da³ sürdürülen tartışmanın kapsamına giren bazı teorik noktaları ele almak.

Tartışmanın genel çizgilerini özetlemekle başlayacağız. Poulantzas'ın ilk hücumu, Miliband'ın analiz yönteminin epistemolojik bir eleştirisinden doğuyor. Bu yöntem başlıca şundan oluşur: Burjuva siyasal biliminin bugün geçerli olan bir iddiasından başlayarak bunun olgularla çeliştiğini göstermek ve bu nedenle de iddianın yanlış olduğu sonucuna varmak. Kısacası, Miliband'ın tüm analizi ampirik düzeyde kalıyor: Gerçekliğe değinerek iddialara başlıyor ve gerçeğin bu iddialarla çeliştiğini kanıtıyor. İşte Poulantzas'ın eleştirdiği de bu yaklaşımın geçerliliği:

«... Bu epistemolojik alanı değiştirecek ve bu ideolojilerin gerçek karşısındaki yetersizliklerini sergileyerek (Marx'ın özellikle Theories of Surplus Value'da —Artık Değer Teorileri— yaptığı gibi) Marksist bilimin eleştirisine sunacak yerde, Miliband bu ilk adımı atlamış görünmektedir. Ancak, modern epistemolojinin analizleri 'somut olguların' hiç bir zaman kavramların karşısına konamayacağını gösteriyor. Bu kavramlara başka bir sorunsalın paralel kavramlarıyla hücum etmelidir. Çünkü ancak bu yeni kavramlar aracılığıyla eski kavramlar 'somut gerçeklik'le yüzleştirilebilir...»⁴

Sözün kısası Poulantzas, burjuva siyasal biliminin önermelerini soyut olarak, onları teorik temelinden kurtarmaya çalışmadan ve analizi teo-

rik yüzleştirme alanına getirmeden, ampirik önermeler olarak kabul etmenin geçerli bir yöntem olmadığını ileri sürüyor. Miliband'ın tutumundaki yanlışlık şu: Kendi epistemolojik ilkelerini ve karşıtlarını yargıladığı teorik önermeleri, yani Marksist Devlet teorisini açıkça koymaması ve bu tutumun kendisini burjuva devlet ideolojileriyle aynı alana koyduğu halde, onlara saldırmaya yönelmesi. Sonuç ise bu ideolojilerin Miliband'ın kendi analizine girmesi oluyor. Bunun kanıtı Poulantzas'ın şu sözlerinde görülüyor:

«... Miliband'ın toplumsal sınıflara Devleti nesnel yapılar ve aralarındaki ilişkileri de düzenli bağlantıların nesnel bir sistemi, yani ögeleri 'insanlar', Marx'ın deyimiyile taşıyıcılar —träger—, olduğu bir yapı ve sistemi kavramakta çektiği güçlüklerde görülüyor. Miliband'ın sürekli olarak, toplumsal sınıfların veya 'grupların' bir şekilde kişilerarası ilişkilere indirgenebileceği, devletin, devlet aygıtını oluşturan farklı 'grupların' üyelerin 'kişilerarası' ilişkilerine indirgenebileceği ve son olarak da toplumsal sınıflarla bizzat devlet arasındaki ilişkinin de, toplumsal grupları oluşturan 'bireylerle', Devlet aygıtını oluşturan 'bireylerin' arasındaki ilişkilere indirgenebileceği izlenimini vermektedir...»

Bu sorunsala göre bir toplumsal formasyonun ögeleri olan insanlar, (Marx'ın düşündüğünden farklı olarak) nesnel düzeylerin «taşıyıcıları» olarak değil, toplumsal bütünün düzeylerinin kalıtımsal bir ilkesi olarak düşünülmektedir. Bu, birey-

lerin toplumsal eylemin temeli olduğu bir toplumsal oyuncular sorunsalıdır. Sonuç olarak, sosyolojik araştırma, öğelerin toplumsal sınıflara dağılımını ve bu sınıflar arasındaki çelişkileri belirleyen nesnel koordinatları incelemeye varmaz, ancak oyuncu bireylerin davranış güdüleri üzerinde temellenen, sonuç çıkarmaya çalışan açıklamalar aramaya götürür. Bu, hem Weber'in, hem de çağdaş işlevselciliğin sorunsalının ünlü özelliklerinden biridir. Konunun bu sorunsalını Marksizm'e aktarmak sonuçta hasmın epistemolojik ilkelerini kabul etmektir ve kişi kendi analizlerinin bozulması tehlikesiyle karşı karşıya kalır.⁵

Poulantzas, Miliband'ın ampirik yönteminin onu, yukardaki önermede sözü edilen teorik yanlışa götürdüğünü çeşitli örneklerle gösteriyor. Böylece, seçkinler teorisi örneğinde, ideolojik «seçkin» kavramını Marksist kavramlar ışığında eleştirecek yerde, Miliband, seçkinlerin varlığını ege-men bir sınıfın varlığıyla uzlaşmaz olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Onun yaptığı, şirket yöneticiliği olgusu örneğinde olduğu gibi ideolojik «şirket yöneticiliği devrimi» kavramını eleştirirken, kâr kategorisinin bunu taşıyanların davranış güdülerinden bağımsız bir kategori olduğunu görmeden ve gerçek geçerli sorun olan sermayenin farklı bölümleri arasındaki ilişkilere değinmeden, yöneticilerin de hâkim sınıfın bir parçası olan öbür ekonomik seçkinler kadar kâr peşinde koştuklarını göstermekten ibarettir. Miliband ayrıca, bürokrasi incelemesinde başarısızdır, çünkü analizini bürokratların toplumsal kökenleri ve hâkim sınıf üyeleriyle olan kişisel bağları üzerinde yoğunlaştırmakta, yani geçerli etken ola-

rak, bürokrasinin nesnel görevini değil, sınıf konumunu getirmektedir.

Miliband'ın, burjuva ideolojisi önermelerinin teorik yanlışlanmasıyla değil de, ampirik geçerliliğiyle ilgilenen tek yönlü vurgulaması sonucunda, sistemin nesnel yapı ve yasalarından, sistemin etmenlerinin kişisel güdülerine doğru sürekli bir sapma sözkonusudur. Poulantzas'a göre, bu sürekli sapma, Miliband sisteminin bütünü için geçerli genel önermelerini ortaya koymaya çalışırken daha da belirgin hale gelmektedir. Böylece, Miliband'a göre, siyasal sistemin kollarından biri ya da öbürünün görece üstünlüğünü belirleyen ilkeler, bu kolun üyelerinin egemen sınıfa görece yakınlığı veya bu kolun dolaysız ekonomik rolüdür. Miliband'ın aşağıdakileri anlamasını engelleyen, yöntemi ve teorik bakışıdır:

«... Devlet aygıtı, özel 'kolların' ilişkisinin özgül bir içsel birlik oluşturduğu ve büyük ölçüde kendine özgü bir mantığa dayanan, nesnel bir sistemi meydana getirir... Devlet aygıtının üstün olan kolunda, ya da bu kollar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkacak önemli bir yer değiştirme, bu kolun dolaysız dışsal rolüyle açıklanamaz, devlet aygıtı sisteminin tümü ve kendi içsel birliğinin biçimindeki değişiklik tarafından belirlenir: Bu değişikliğin kendisi üretim ilişkilerindeki değişimlere ve sınıf mücadelesindeki gelişmelere bağlıdır...»⁶

Aynı şekilde, kapitalist devletin bugünkü aşamasındaki değişiklikler, ekonomiyle siyasal örgütlenme arasındaki eklemlenmede ortaya çıkma-

cak nesnel değişikliklere bağlanacak yerde, ege-
men sınıf üyeleriyle devlet aygıtı üyeleri arasın-
da gittikçe yakınlaşan bağlara dayandırılmakta-
dır. Bu açıdan Miliband'ın tezi Devlet Tekelci Ka-
pitalizmi ortodoks Komünist tezine yaklaşmakta-
dır.* Son olarak (Poulantzas kısmen aynı yanlışı
yapmaktan ötürü kendisini de eleştirir) Miliband
ideolojilerin ayrıca kilise, siyasal partiler, mesle-
ki dernekler (devrimci parti ve sendikalar dışın-
da), okullar, kitle haberleşme araçları ve aileden
oluşan, nesnel ve kurumlaşmış bir sistem meyda-
na getirdiğine dikkat etmemiştir. Bu anlamda Po-
ulantzas, devlet baskı aygıtlarının yanısıra dev-
let ideolojik aygıtlarından söz etmektedir.

Miliband'ın ilk cevabı oldukça ihtiyatlıdır ve
savunmada kalıyor. Poulantzas'ın düşüncesiyle
açıkça karşı karşıya gelmeden, farklılığı bir vur-
gulama sorununa indirgeyerek, yöntemini haklı
göstermeye çalışıyor. Şöyle yazıyor:

«... The State in Capitalist Society (Kapi-
talist Toplumda Devlet)in, Poulantzas'ın
demek istediği anlamda 'teorik' açıdan ye-
tersiz olabileceğini kabule hazırım, ama
ben de onun yaklaşımını... başka yönden
yetersiz buluyorum... Bunun, kaba (ve
yanlış) bir 'ampirik olan-olmayan' yakla-
şımın karşıtlığı olmadığını belirtmeliyim:
Bence bu bir vurgulama sorunudur, ama
vurgulama da önemlidir...»⁷

Ne var ki Miliband, tartışmanın gelecekteki
gelişmesi açısından çok önemli bir iddiada bulu-
nuyor:

* Bu tez üzerine bilgi için bkz. Poulantzas, "Kapitalist Devlet
Sorunu," sayfa 32, d n

«... Doğrusu Marksist Devlet teorisinin genel çizgilerini oldukça açık bir şekilde vermiştim, ama bunun özet şekilde yapıldığı kuşkusuz. Bunun bir nedeni... Marksist Devlet teorisinin genel çizgilerini verdikten sonra, bu teoriyi egemen demokratik-çoğulcu görüşün karşısına koymak ve bu görüşün yetersizliklerini bana mümkün görünen tek şekilde, yani ampirik biçimde göstermek isteyişimdendir.» (Vurgulama bana ait. E. L.)⁸

Poulantzas'la yüzleşmesini aynı vurgulama sorununa indirgeme eğilimi, Miliband'ın siyasal seçkinlerin ve şirket yöneticiliği olgusunun teorik statüsü sorunuyla ilgili cevabında yine bulunabilir. Cevabının eksenini devletin nesnel doğası çevresinde dönmektedir. Burada Miliband'ın tutumu açık: Devleti katıksız bir nesnel ilişkiler sistemi olarak algılamak, teorik düzeyde kapitalist devletin görece özerkliğini ortaya koymamızı engelleyen bir yapısal üst-determinizme götürmektedir. Tezinin temelini oluşturduğu için bu paragrafı bütünüyle vermeye değer:

«... Çünkü (Poulantzas'ın) 'nesnel ilişkilere' özel bir ağırlık verişiyse, devletin yaptığı her şeyin en ince ayrıntısına kadar ve her zaman, bütünüyle, bu 'nesnel ilişkilerce' belirlendiği öne sürülmüş olmaktadır: Başka bir deyişle, sistemin yapısal baskıları devletin işlerini sağlayanları, 'sistemin' empoze ettiği politikanın sadece görevlileri ve uygulayıcıları durumuna getirecek kadar zorlayıcı niteliktedir. Oysa ki,

Poulantzas bunun yanı sıra, 'devleti, yönetici hâkim sınıfın istediği biçimde, yönettiği basit bir araç olarak gören eski Marksist geleneği' de reddediyor. Bunun yerine 'devletin görece özerkliğini' vurgulamaktadır. Ancak, bana öyle geliyor ki, bütün bu söylediklerinin getirdiği tek şey, 'yönetici sınıf' kavramı yerine 'nesnel yapılar' ve 'nesnel ilişkiler' kavramlarını koymasındır. Yönetici sınıf da sistemin hakim bir ögesi olduğuna göre, gerçekte, yine devlet seçkininin tümüyle bu sınıfa bağlandığı noktaya dönüyoruz, yani devlet yönetici sınıf eliyle, onun buyruğunu yerine getirmek üzere yönetilmiyor: Devlet bu işlevi özerk olarak ama tümüyle sistemin kendisine koyduğu 'nesnel ilişkiler' nedeniyle yerine getiriyor. Poulantzas İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin 'ekonomizmini' kınıyor ve bunlarda devlete gereken ilginin gösterilmeyişini ekonomizme bağlıyor. Ama bence kendi analizi doğrudan doğruya bir çeşit yapısal determinizm ya da yapısal üst-determinizme götürüyor. Bu da devletle sistem arasında tümüyle gerçekçi bir diyalektik ilişkinin tümüyle gerçekçi bir şekilde ele alınışını imkânsız kılmaktadır...»⁹

Miliband'a göre, bu yapısal üst-determinizm, farklı hükümet biçimleriyle burjuva devleti arasındaki ayrılıkların silinmesine yol açmaktadır. Bu sonuca göre bir burjuva «demokrasisi» ile bir faşist devlet arasında gerçekte hiç bir fark olmazdı —iki savaş arasındaki devrede Komintern'

in başlıca yanlısını oluşturan, bu düşüncedir. Çeşitli hükümet biçimleri arasındaki farklılıklara değer vermemesi, onun Bonapartizm olayını yanlış ele almasına yol açar. Gerçekte sadece istisnai koşullarda ortaya çıktığı halde, Bonapartizmi, kapitalist devletin bütün biçimlerine özgü olarak sunar. Son olarak da, ideolojik devlet aygıtlarının devlet sistemine ait olduğu düşüncesini reddeder.

Miliband'ın cevabı, bütün olarak, yetersizdir: Bir yandan çelişkileri, bir vurgulama sorununa indirgemeye çalışmakta, öte yandan da yöntimsel iddiaları ve teorik eleştirilerinden, Poulantzas'la aralarındaki farklılıkların iddia edilen vurgulama farkının gösterdiğinden daha ileriye vardığı anlaşılmaktadır.

Ne var ki, üç yıl sonra Poulantzas'ın kitabının İngilizce baskısının çıkışına dikkati çekmek amacıyla yazdığı yeni bir makalede Miliband tartışmayı daha iyi işlenmiş derin bir saldırıyla yeniden başlatmaktadır. Poulantzas'ın önceden yapısal üst-determinizm olarak nitelenen düşüncesi, şimdi yapısalcı soyutlamacılık (structuralist abstractionism) olarak görülmektedir. Eğer Miliband'ı doğru anlamışsam bu kavramın anlamı şu olmalı: Soyut olarak tanımlanmış bir düzeyin açıklayıcı ilkesini başka bir çeşit, soyut olarak tanımlanmış, düzeyde aradığı, teorik bir yaklaşım. Yalnız bu öyle bir şekilde oluyor ki, bir düzeyin bir başkasında aranması süreci, sonuçta hiç bir şeyin kesin bir anlamı olmadığı ve kavramsal sistemin bütünüyle çelişkili düştüğü dairesel bir işlem ya da bir aynalar oynuna dönüşmekte. Miliband'a göre, bunun sonucu Poulantzas, kendi koyduğu sorunları cevaplandırmak yeteneğinden yoksun kalmakta ve

özellikle kapitalist devletin görelî özerkliği soru-
nuna bile cevap verememektedir. Yapısalcı soyut-
lamacılığın kendi içinde çelişkili yöntemi,* Poul-
antzas'ı, ekonomizmi açıkça suçlama ilkesini be-
nimседikten sonra onu yeniden işe karıştırmaya
sürüklüyor. Bu konuda Miliband şunları söylüyor:

«... Poulantzas'a göre 'iktidar yapıların dü-
zeylerinde yerleşmiş değildir, bu düzeyle-
rin bir araya gelişlerinin bir etkisidir ve
aynı zamanda sınıf mücadelesinin düzey-
lerinin her birini karakterize eder.' Poul-
antzas, bu önermeden (bana son derece
şüpheli geliyor ama şimdilik üstüne var-
mayalım) bir başka fikre geçerek şunları
söylüyor: 'dolayısıyla iktidar kavramı ya-
pının tek bir düzeyine uygulanamaz. Ör-
neğin devlet iktidarından söz ediyorsak,
bununla devletin, yapının başka düzeyle-
riyle eklemlenmesini kastedemeyiz; kas-

* Bundan önceki sayfalarda ve notlarda, değinilen temel soru'
nun, yani, slyasal düzeyin, ekonomik düzeyin bir uzantısından iba-
ret olmadığı tezinin, inandırıcı olduğu yeterince kanıtlanmıştır sa-
nıyoruz. Ancak, ekonomizmin temeli olan bu kolaycı anlayıştan
kendimizi sıyrıldığıımızda, bir dizl yeni güçlkle karşılaşmaktayız.
Ekonomi her şeyi doğrudan doğruya belirlemezse, toplumsal
olayların nedenselliği böyle mekanik, düz bir çizgi içinde oluş-
muyorsa, toplumsal belirlenmenin, toplumsal nedenselliğin gerçek
işleyiş mekanizması nedir? Bugün, bu soruyu yeni sormak aşā-
masındayız. Dolayısıyla, cevapların çok mükemmel olmasını bek-
lemek için biraz erken. Bizce Poulantzas'ın kitabı henüz cevap-
ları sağlamıyor, ama soruları daha sistemli bir biçimde getiriyor.
Bu durumda, Miliband —burada Laclau'nun yeniden özetlediği
şekilde— Poulantzas'da açıklanmamış birçok soru, soyut kolan
birçok sorun bulmakta haklı. Ama kendisi de, çözüm olarak, ge-
lenekselleşmiş «ekonomiye dönme» çaresini önermiyor.

tetdiğimiz, çıkarlarına (başka herhangi bir sınıfın çıkarlarına olduğundan çok) devletin tekabül ettiği belirli bir sınıfın iktidarındır.' İşte bu, açıkça yanlış bence: 'devlet iktidarı' derken sadece 'belirli bir sınıfın iktidarı'nı anlatmayız, bu yanlıştır. Çünkü bunu demekle devleti her çeşit özerklikten yoksun bırakır ve böylece, belirli bir sınıfın aracı haline getirmiş oluruz. Aslında böyle bir kavramsallaştırma devleti yok sayma anlamına gelir...»¹⁰

Miliband'a göre bu karışıklığın nedeni, Poulantzas'ın devlet iktidarı ile sınıf iktidarı arasındaki köklü ayrımı ortaya koymamış olmasıdır:

«... Devlet iktidarı, sınıf iktidarının sağladığı ve sürdürüldüğü başlıca ve nihai —ama tek değil— yoldur. Ama devletin görece özerkliği nosyonunun önemini vurgulamayı gerektiren başlıca nedenlerden biri, sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında yapılması gereken temel bir ayırımdır ve bu görece özerklik kavramının anlamı ve ima ettiği sonuçların analizi bu göreceliği artıran ya da azaltan güçler, özerkliğin içerisinde ortaya çıktığı koşullar, v.b. üzerine yoğunlaşmalıdır. Poulantzas sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında böyle bir ayrımı bulandırdığı için analizi mümkün olamıyor. 'Ekonomizm' ne kadar lânetlense de, siyaset bu durumda gene başka bir şeyin yansımasından ibaret kalıyor...»¹¹

Poulantzas'ın analizinde bu karışıklığı, bir dizi yetersizlik izlemektedir: İdeolojik devlet aygıt-

larıyla ilgili yanlış düşünceden, ondan aşağı kalmayan, herhangi bir özerk rol oynamaktan âciz yanlış bir siyasal partiler düşüncesine varıncaya kadar... Bunu da Poulantzas'ın Bonapartizm görüşünün özellikle inandırıcı bir eleştirisi izlemektedir.

Öyleyse şimdi, bu polemğin teorik yapısını analize başlayalım. İlk olarak bazı yöntemsel sorunları ele almamız gerekmektedir.

YÖNTEMSEL VE EPİSTEMOLOJİK SORUNLAR

Poulantzas, Miliband'ın yönteminin teorik yetersizliğini belirterek başladı. Bu konuda hiç bir cevap almadığına işaret etmemiz gerekiyor. Bir yandan Miliband'ın farklı vurgulamalar hakkındaki izlenimci türden gözlemlerini bir cevap olarak kabul etmek imkânsız... Öte yandan, Miliband, demokratik çoğulcu görüşün yetersizliğini kendine mümkün görünen tek yol olan ampirik biçimde göstermeye çalıştığını söylerken Poulantzas'ın «somut olgular'ın başka bir sorunsalın kavramları karşısına konamayacağı» şeklindeki tezinin tersini söylediği halde, Miliband kendi tezini haklı çıkarmak için hiç bir çaba göstermemektedir. Her şey «ampirik biçim»den ne anladığının tanımlanmasına kalmaktadır. Eğer bununla, işlevi bir teorinin geçerliliğini sınamak olan, düşüncenin dışında bir durumu anlıyorsak, kendimizi tümüyle ampirik bir çerçeve içinde buluruz ve Poulantzas'ın eleştirisinin doğruluğu kanıtlanmış olur. Ama eğer «somut olguları» modern epistemolojinin ileri sürdüğü gibi teorinin veya sorunsalın kendisi üretiyorsa, o zaman mantıki tutarlılık ve

ampirik geçerlilik sorunları arasında önemli bir farklılık yoktur.* Eğer «bilgi nesnesi» ile «gerçek

* Yöntemle ilgili olan bu bölüm, yazının belki en güç yeri. Burada, Poulantzas'ın ilk yazısında Miliband'a yönelttiği suçlamayı ve Miliband'ın buna verdiği cevabı ele alıyor. Konu: teorik kavramlarla ampirik olguların ilişkisi. İlgili bölümlerde değinmiştik; s. 12, 16'daki d.n. Şimdi, daha uzun bir açıklama için, şöyle bir örnekten başlayalım: Ampirik olgu dediğimiz şeyler, kendi başlarına bir önem taşıyamazlar. Örneğin, klasik burjuva iktisadı, rant, ücret ve kârı, hayatın ampirik olguları gibi görmüş ve göstermişti. Genel teorilerinin doğruluğu sorguya hedef olsa, «İşte olgular bunlar,» diyebilirlerdi. Ne var ki Marx, bu olgularla yetinmedi ve rant, ücret ve kârın ardında yatan «artık-değer» gerçeğini buldu. Bunu bulduktan sonra, aslında burjuva iktisadında varolan bir şeyin adını koyduğunu söylemesi, yani kendi büyük bilimsel buluşunu bu mütevazî terimlerle açıklaması ilginçtir. Ama bu sadece tevazu değil, bir gerçekliği de yansıtıyor. Marx, soruna burjuva iktisadının sorunsalı içinde bakmaya devam etse, yıllar yılı artık-değer «olgu»sunu göremezdi. Ama başka (Marksist) bir sorunsal içinde baktığı için, bu yeni (aslında kapitalizm kadar «eski») olguyu bulabildi. Bunu Marx Kapital'de şöyle dile getiriyor: «Klasik ekonomi politik nesnelere arasındaki gerçek ilişkiye adetâ dokunmakla birlikte, bilinçli olarak formüle edemezdi. Burjuva kalıbının içinde kaldığı sürece de bunu başarma imkânı yoktur.» Kapital, İngilizce basım, Cilt I, s. 542. İşte Poulantzas'ın, ampirik olgularla teorik kavramları karşı karşıya getirmemek gereğini vurgularken anlatmak istediği şey budur. Bu görüşe Laclau da katılıyor. «Somut olguları... teorinin... kendisi üretiyorsa...» diyor Laclau. Bu, ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Bir teori, nasıl somut olgu üretir? diye sorulabilir. Oysa olgular, biz onlara «ampirik» desek bile, aslında düşüncede inşa edilmiş şeylerdir. Nitekim, Marx da, «artık değer» olgusunu teorisi ile üretmiştir. Bir başka söyleyişle, somut gerçeklik dünyasını anlamamızı sağlayan somut bir bilgiyi, teorisi içinde üretmiştir.

Bir teorinin (diyelim ki Marx'ın teorisinin) doğruluğunun sınanacağı yerin doğrudan doğruya «pratik» olacağını söylemek de fazlasıyla kestirmeci ve şematik bir yaklaşımdır. Teori ile pratik birbirinden böyle ayrılmaz. Teorinin doğruluğunu sınamanın ilk

→

nesne» arasındaki özdeşleme ve bunun sonucu bilginin öznesi ve nesnesi arasındaki ayırım kabul edilirse, bilginin nesnesiyle ilgili tezlerin geçerliliğini «kanıtlama biçimleri», sözkonusu teorik sistemin dışında düşünülebilir. Teorinin çerçevesini tanımlayan belitler (axiom) sistemiyle bu teorinin içinde ortaya çıkan nesnelere ilgili tezler arasındaki yetersizliği göstermek, aynı zamanda teorinin iç çelişkilerini açıklamaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu nedenle bir teorinin «ampirik geçerliliği» ve «teorik geçerliliği» ayırt edilebilecek yönler değildir. Öyleyse, eğer Miliband görevini teorik bir sorunsalın iç çelişkilerini onun içinden çıkan «olgulardan» başlayarak gösterme çabası diye anlıyorsa, bu teorik deneme haklı sayılabilir. Fakat tam tersine, düşünce silsilesindeki her şey, «olgulara» başvurma, gerçek nesnelere doğrudan başvurmaymış gibi sunulmaktadır. Dahası, polemiğin bütünü, Miliband bu ilk uyumsuzluğun farkında değilmiş gibi devam etmektedir.

yerli, gene teorik alanın kendisidir. Laclau'nun dediği gibi, «teorinin çerçevesini tanımlayan belitler sistemiyle bu teorinin içinde ortaya çıkan nesnelere» arasındaki tutarlılık, ilk ölçütümüz olacaktır. Örneğin, teorimizin genel çerçevesini tanımlarken, insanın her zaman önceden verili, yapılaşmış bir toplum içine doğduğunu, toplumsal ve ekonomik yapılarla tarihi bir biçimde belirlendiğini söylüyoruz. Sonra da, bir başka yerde, tarihin, insan özünün kendine dönerek gerçek kurtuluşunu bulması süreci olduğunu ileri sürüyoruz. İşte bu, teorinin kendi içindeki bir çelişkidir ve çürütülmesi için dışarıdan getirilecek «ampirik» kanıta gerek olmadığı gibi, böyle bir şey zaten mümkün de değildir. Çünkü «ampirik kanıt» diye getireceklerimiz, aslında, bir başka teorik sorunsalın ürettiği «ampirik olgular»dır.

Bu konuda, teorik pratiğin, tümüyle, düşünce düzeyinde cereyan ettiğine dikkati çekmemiz gerek. Althusser'in işaret ettiği gibi, bilgi süreci gerçek nesnelere değil —ampirik düşünce- nin tersine bilimsel, ideolojik, teknolojik v.b.— farklı pratik biçimlerinin sağladığı kavramlar, bilgi parçaları ve düşüncelerle başlamaktadır. Bu kavramlar teorik pratik aracılığıyla gerçek nesnelere farklı olan bilgi nesnelere dönüşmektedir. Bilginin somuttan başlayarak bir soyutlama/genelleme süreci sonucu genel önermelere vardığı ampirik analizin tersine biz, bilginin gerçek nesnelere bilgisi olduğunu, ama bütünüyle düşünce düzeyinde oluştuğunu ve somuttan somut hareket ettiğini öneren epistemolojik bakış açısını kabul ediyoruz. Ne var ki, bu «somut», gerçek-somut değil, Althusser'in deyişiyle, düşünce-deki-somuttur.* Böylece, önce de söylediğimiz gibi bilgi nesnesi teorik pratiğin kendisi tarafından üretildiği sürece gerçekleştirme yöntemleri teorik sistemin kendisinin bir parçasıdır. Bir teori ancak iç tutarlılığı yoksa yanlıştır, başka bir deyişle, kavramlarının inşası sürecinde önermeleriyle çelişkiye düşmüşse yanlıştır.**

* Laclau burada "Althusser'in deyişiyle" diyor ama, deyim Althusser'in Marx'dan *Grundrisse*'ye Giriş'ten aldığı bir şey. Kısaca, dünya, gerçek-somut'tur. İnsan, dünya hakkında bilgi sahibi olmak için, buna tekabül edecek olan düşüncedeki-somut'u üretir. (Buradaki, bilgi teorisi sorunuyla ilgili konu, daha önce yayımladığımız bir kitapta işlenmişti. Dolayısıyla, kaynak olarak bu metni göstermek zorundayız. W.T. Stace, *Hegel Üstüne*, Ek, Murat Belge, "Bilgi Teorisi Üstüne", s.203-12.)

** Teorinin kavramları, ampirik olgu dediğimiz şeylerden, "inşa

Böylece doğrusunu söylemek gerekirse, teorik sorunlar gerçekten teorik oldukları sürece çözülemezler; sadece yerlerine başka teorik sorunlar konur ki bu da aynı şey değildir. Bu tezi daha yakından inceleyelim: Teorik bir sorunu çözmek kesin olarak ne demektir? İlk olarak, genel bir teoriyi özel bir teorik çevreye uygulama sürecinde ortaya çıkan zorluklara bir çözüm sağlama demektir. Fakat böyle olunca da ortaya iki ihtimal çıkar: Bunların birincisi, sorun bilimsel inceleme sırasında, sözkonusu teorinin genel varsayımlarına uygun olarak etkin biçimde çözülür; bu da, sorunun, teorinin içinde değil, bizim içimizde, başka bir deyişle, onu nereye kadar geliştirebilmişsek ulaştığı o düzeyde varolduğu anlamına gelir. Sorunun ampirik çözümü, doğrusunu söylemek gerekirse, varlığının teorik düzeyde olumsuzlamasını içerir. Öteki ihtimal ise şudur: Bir teorinin gelişmesi, gerçek bir teorik sorunun ortaya çıkmasına yol açar (yani, teorinin mantıki yapısındaki bir tutarsızlıkla ilgili bir sorun). Fakat eğer sorun gerçekten teorikse, teorinin önermeler sistemi içinde çözülmeyecek demektir, başka bir deyişle, hiç bir çözümü yoktur. Bu, bir teorinin mümkün gelişmesinin sınırına vardığını ve sonuç olarak, kendisiyle çelişkiye düştüğünü gösterir. Bu noktadan sonra, ileriye doğru tek yapılacak şey teorinin üzerinde temellendiği belitler sistemini yadsımak, yani bir teorik sistemden ötekine geçmektir. Fakat bu teorik bunalımı yaratan sorun,

edilmiş olmaları bakımından da ayrılırlar. Örneğin, Marx, **On Sekiz Brumaire**'de, Louis Bonaparte'in iktidara gelişiyle ilgili bütün «ampirik olguları» sıralar. Ama sonuçta, bu sıralamadan, «Bonapartizm» kavramı inşa edilmiş olur.

önceki sistemin ufkundan doğduğuna ve orada varolduğuna göre, bu durumda da çözüldüğü söylenemez: Sadece yerini bir başkası tutmuştur, yeni bir teorik sistemin ortaya çıkışıyla bir sorun olmaktan çıkmıştır. Teorik sistemden, teorik sorunlara ve onlardan yeni bir teorik sisteme... İşte bilgi sürecinin akış yönü budur.*

* Laclau'nun burada anlattığı karmaşık süreçler de gene ayrı açıklama gerektiriyor. Biz de Laclau'nun, bu paragrafın başındaki sorusunu tekrar edelim: Teorik bir sorunu çözmek, kesin olarak, ne demektir? Genel bir teori, özel sorunlara çözüm getirirse, gerçekten bir teori olabilir. Yani, önceden kurulmuş olan bu genel teori, kendi dışındaki bir alana uygulanmakta ve o alanı aydınlatmaktadır. Bu durum gerçekleştirilmişse, Laclau'nun dediği gibi, sorun, teorinin içinde çözülmemiştir. Sorun, teorinin dışındadır; teori, kendi dışındaki soruna uygulanmış ve sorunu çözmüştür. Bu işi yapan, aslında, teoriyi o özel soruna uygulayan bizleriz. Teori de, bizim onu uygularken geliştirdiğimiz ölçüde geçerlidir. Tersinden bir örnek verelim: Bugün, Marksist teoriyi uygulayarak, devlet sorununu yeterince çözmemiş olabliriz. Ortada böyle bir yetersizlik varsa, bu, teorinin yetersizliğini değil, bizim teoriyi uygulamadaki yetersizliğimizi gösterir.

Bundan çıkan önemli sonucu kısaca belirtelim. Doğru bir teori bile, her zaman doğru sonuçlar almanın garantisi değildir. Doğru sonuç almak, uygulayıcı durumunda olan biz insanlara bağlıdır. Dolayısıyla, bir ideolojiyi benimsediğimiz zaman, kendimizi artık o ideolojiyle özdeş saymamız, her düşündüğümüzü, benimsediğimiz ideolojinin doğal ürünü gibi görmemiz, yanlış bir eğilimdir. Bu, aynı zamanda, teoriyi de, kendi düşüncelerimizle özdeş sayma alternatifine yol açar. Türkiye'de Marksist teorinin durmadan kısırlaştırılmasında, bu özdeşlemeciliğin çok büyük rolü vardır.

Böylece, teoriyi bir soruna uygulamış ve sorunu ampirik olarak çözmüşsek, Laclau'nun dediği gibi, sorunun varlığını teorik düzeyde olumsuzlarız; yani, onu bir sorun olmaktan çıkarırız. Şimdi gelelim, Laclau'nun sözünü ettiğimiz ikinci ihtimale: Diyelim ki bunun karıştı olan bir durumla yüz yüze geldik ve teoriyi uygu-

O halde, bir teorinin önermeler sisteminde ampirik karşılaştırma alanının teoriye dışsal değil de içsel olduğunu varsayarsak —sorunsalın kendi nesnelere kendi yarattığı anlamında— «ampirik» gerçekleştirme, teorik önermeleri çürüttüğü ölçüde teorik sistemin iç çelişkilerini ortaya koyar. Sonuç olarak, eğer teorik bir eleştirinin, söz konusu teorik sistemin ampirik karşılaştırmasından başlayacağını kabul edersek —bu kabulleniş kesin bir nitelik vermeden— gerekli mantıki basamaklar şunlar olacaktır: a) «ampirik» karşılaştırma ve söz konusu teorik sistem arasındaki çelişki noktalarını göstermek; bunu yaparken, önermenin soyutlanma derecesini gözönünde tutarak

ladığımız sorunu, bu teoriyle çözemedik. Bu, sorunu uğraşırken, teorinin kendi içinde bir mantık tutarsızlığı teşhis etmemize yol açtı. Durum gerçekten böyleyse, yani, bizim beceriksizliğimiz değil de, teorinin kendinden ileri gelen bir durumsa, o zaman biz bu sorunu bu teoriyle çözemeyeceğiz demektir. Aynı zamanda, bu teori başka şeyleri çözmekte de yetersiz kalacak demektir. Yukarıdaki örneğe dönelim. Klasik burjuva iktisadının teorik sorunsalına dayanarak, «sömürü»nün var olup olmadığını araştırıyoruz. Sömürünün olduğunu seziyoruz, ama yerini ve biçimini belirleyemiyoruz. Burjuva iktisadı sorunsalıyla baktığımız sürece, bu durumu değiştiremeyiz, çünkü o sorunsal zaten bu olguyu gizlemenin sorunsalıdır. İşte bunu araştırırken, uyguladığımız teorinin kendi içinde çelişik olduğunu ve dolayısıyla bu teoriyle bu sorunun çözülemeyeceğini görürüz. Böylece, sorunu açıklayacak yeni teorik sorunsala geçeriz. Ancak, bu, gerçek anlamda sorunu çözmek olmamıştır. Çünkü zaten sorun kendisi, bizim, daha önceki teorinin ufkunda gördüğümüz bir şeydi. Nitekim, Marksizm de, kendi teorik sorunsalını kurduktan sonra, sömürü sorunu, burjuva teorik ufkunda aldığı ahlâki biçiminden tamamen çıkmıştır artık. Bir başka analiz sistemi içinde, bambaşka bir yere konmuştur. Böylece, Laclau'nun çizdiği bilgil süreç aşamaları belirliyor: «Teorik sistemden, teorik sorunlara ve onlardan yeni bir teorik sisteme...»

karşılaştırmayı yürütmek gerektiği için mekanik bir işlem yapılmadığını hatırd tutmalıdır. (Soyutlama derken, tabii ki, terimi tümevarımcı değil, koşullu tümdengelimci —hypothetico-deductive— anlamında kullanıyoruz). b) anlaşmazlık noktalarından başlayarak teorik sorunları görmek; c) teorik sorunlardan başlayarak teorik sistemin çöküşünü hazırlayan iç teorik çelişkileri ortaya çıkarmak; d) önceki sistemin iç çelişkilerinin üstesinden gelebilecek bir teorik alternatifi önermek.*

* Bir başka karmaşık paragraf... İyice didiklediğimiz halde, gene aynı örnek üstünde durmak sanırız daha açıklayıcı olacaktır. «Artık-değer» buluşunun çıkışı örneği üzerinde, Laclau'nun söylediği basamakları açalım. İlk basamakta, teorik sistemle (burada klasik burjuva iktisadı) ampirik durum arasında karşılaştırma yapıyoruz. Teori, birtakım açıklayıcı önermeler getiriyor. Biz bununla yetinemiyoruz, bununla çelişen bazı olgular görür gibi oluyoruz. Ama teorik bir önerme, belli bir soyutlama düzeyinde yapılır; dolayısıyla, daha önce dediğimiz gibi, olgularla kavramlar karşı karşıya getirilemez. Üstelik, karşı çıktığımız teorik sistemin bu olguları yorumlayış biçimine karşı çıkmadan, olsa olsa, bazı istisnalar göstermiş oluruz, sistematiği yıkamayız. Bu durumu somutlarsak, burjuva bakışı karşısında, kendi bağımsız teorisini kuramayan («sağ» ve «sol») utopik Sosyalizm biçimleri ile, bu işin içinde bir iş olduğunu sezinleme aşamasındaki Marx'ı görürüz. Gelelim (b) basamağına: Şu, şu, şu noktalarda bizim bakışımız, varolan teoriyle uyuşmuyor. Niye? Nerelerde anlaşmıyoruz. Açılarımız arasında ne gibi farklar olduğu için anlaşmıyoruz? İşte bu basamakta, «teorik sorunları» görüyoruz. Örneğimize dönersek, Marx, burjuva sorunsalının, burjuva sömürsünü görmemek için oluşturulduğunu, burjuva açısına hizmet ettiği için gerçekten bilim olamayacağını görüyor. (c) basamağında, artık iki bakış tarzı arasındaki teorik farklılık kesinleşmiştir. Marx, klasik burjuva iktisadının kendi iç çelişkilerini aramaya ve bulmaya başlıyor. Böylece, bu teorinin alanındaki bütün «olgular» da değişiyor. Son basamak artık yeni teoriyi inşa etme aşamasıdır. Bu yeni teori, olgularıyla değil, kavramlarıyla, yani bütün sistematiğiyle, önceki teorinin yerini alacaktır.

Poulantzas-Miliband tartışmasına dönersek sanıyorum ki, kesin ilginçliğe karşın, analiz (a) basamağının ötesine geçmediği için Miliband'ın kitabının teorik ufku sınırlıdır. Buna karşılık Poulantzas, (b) ve (c) basamakları gerçekleşmediği için önemli çabanın eksik olduğunu ileri sürmektedir: («Epistemolojik alanı boşaltıp bu ideolojilerin gerçek karşısındaki yetersizliklerini göstererek Marksist bilimin eleştirisine sunmak»); (d) basamağı da gerçekleştirilmemiştir («somuta herhangi bir yaklaşımın önkoşulu, kendi ele alış biçiminin epistemolojik ilkelerini açıkça koymaktır»)^{12*}

Fakat Poulantzas'a göre, Miliband sadece hasmın ideolojik fikirlerini bilimsel eleştiriye tabi tutmamakla kalmamış, düşmanın alanında kalarak sonuçta, hiç eleştirmeden bu fikirlerle birleşmiştir. Bu durumun Miliband'ın fikirlerinde, tarihi değişimin açıklanmasında toplumsal oyuncuların güdülerini merkezi bir rolde gören bir sorunsalın yansıdığını söylemektedir. Ne var ki, bu noktada Poulantzas'ın eleştirisinin çok ileri gittiğini sanıyorum. Miliband'ın yazısı teorik biçimlendirme açısından yeterince geliştirilmemiş olduğundan, Miliband'ın «devletin rolünü devlet aygıtı üyeleri-

* Laclou'nun yukarıda saydığı basomoklara göre, tartışmacılar neyi yapmış, neyi yapmamışlar? Miliband, karşı çıktığı burjuva teorisyenlerini yeni bir teorik sorunsalla değil, olgularla çürütmeye çalışıyor, onun için (a) basamağını aşamıyor. Poulantzas onu eleştirirken (b) ve (c) basamaklarına hiç varamadığını söylüyor. Hal böyle olunca, tabii (d) basamağına hiç varılamıyor. Buna karşılık, Laclou, biraz ileride, Poulantzas'ın kendisinin de (d) basamağından başlayıp, onun hakkını da tam vermeksizin orada kaldığını ileri sürecek.

nin hareket ve davranışlarına» indirgediği yolunda Poulantzas'ın öne sürdüğü mutlak iddiayı kabul etmemiz imkânsızdır. Miliband'ın yazısı farklı yorumlara yol açıyor: Devlet aygıtının üyeleriyle egemen sınıf üyeleri arasındaki bağlar, sınıf egemenliğinin bir göstergesidir, nedeni değil... v.b. gibi.

POULANTZAS'IN YÖNTEMİ

Miliband'ın kitabının teorik biçimlendirmenin ilk basamağında kaldığı kabul edilirse, o zaman Poulantzas'ın bu yöndeki çabasını açıkça belirten kitabı hakkında ne demeli? Sanıyorum ki, bu açıdan sonuçlar doyurucu olmaktan uzak. Miliband'ın işaret ettiği yetersiz ampirik araştırma gibi nedenlerden ötürü değil, tam tersine, hasımlarının sorunsalıyla teorik yüzleştirmenin yetersizliği nedeniyle.. Poulantzas, reddettiği sorunsalların iç çelişkilerini ve bu çelişkileri ortadan kaldıran kendi sorunsalının biçimini göstermeye çalışmıyor; uyumsuzluk noktalarını betimlemekle ve bunların üstünde durmadan geçiştirmekle yetiniyor. Bir örneğe göz atalım: Poulantzas, proletaryanın oluşumu ve kendinde sınıf ile kendi-için-sınıf arasındaki ayırımla ilgili olarak Marx'dan aktarmalar yaparak şu sonuca varıyor:

«... Bu yazıların bir yorumu daha başından reddedilmelidir; çünkü Marksist analizde hiç yeri olmayan 'toplumsal grup' sorunsalıyla ilgilidir: Bu, tarihi kalıtımsal yorumdur...»¹³

Daha ilerde, daha da kesin bir şekilde şöyle diyor:

«...Marx'ın analizinin bu yorumu zaten historisist* sorunsalla ilgilidir. Bunun yetersizliğinin en açık şekilde sınıflar teorisinde ortaya çıktığına burada işaret edilmeli...»¹⁴

Bunu, historisist sorunsalın iki ayrı dalında sınıflar teorisinin betimlenmesi izliyor: Lukacs ile Marx'ın işlevselci yorumları (Geiger, Dahrendorf, Bourdieu). Sınıflar teorisinde historisist sorunsalın yetersizliği kendini nasıl belli ediyor? Cevap iki sayfa sonra geliyor:

«... Bu düşünce iki temel gerçeği tanıtmaktadır: Birincisi, ücretli işçi ve kapitalist gibi üretim araçlarının, ücretli işçi ve sermaye kişileşmesi olarak, Marx tarafından bir yapılar topluluğunun destekleri ya da taşıyıcılar olarak düşünülmesi.. İkincisi, sınıf kavramının tanımlanması sorunu gözönüne alınınca toplumsal sınıfların Marx tarafından hiçbir zaman teorik olarak, yapıların kalıtımsal kökeni olarak algılanmadığını. Neden böyle olduğunu göreceğiz...»¹⁵

Fakat bu, historisist sorunsalın yetersizliğinin, sınıflar teorisinde açığa vurulduğunu göstermez, sadece onun Poulantzas'ın sorunsalı karşısında yetersizliğini ortaya serer. Aynı gerçekliğin iki farklı algılama şeklinin birbirlerine karşıt olması şaşırtıcı değil. Asıl önemli görev historisist sorunsalın sınıflar teorisiyle ilgili iç çelişkilerini göster-

* «Historisizm» önemli bir konu olmakla birlikte, buradaki tartışmanın akışını belirlemiyor. Bkz. «Kavramlar Sözlüğü».

mek olmalıydı; başka bir deyişle teorik sorunları farketmek ve teorik sorunlardan sorunsalın krizine götüren yolu izlemek ve sonunda karşı-historisist sorunsalın bu tür çelişkilerden uzak olduğunu göstermek. Yukardaki aktarma «Neden böyle olduğunu göreceğiz» şeklinde son bulmaktadır. Fakat bundan sonra gördüğümüz Poulantzas'ın toplumsal sınıflarla ilgili teorisinin, historisist akımları eleştirmek amacıyla farklılıkları sıralamak dışında, hiç çaba harcamadan geliştirilmesidir. Aynı işlem ideolojilerin ve bürokrasinin analizi ve genel olarak Poulantzas'ın kitabının tümü boyunca izlenmektedir.

Önceki incelememize dönersek, eğer Miliband analizine (a) basamağıyla başlayıp analizinin tamamında orada kalıyorsa, Poulantzas'ın da analizine (d) basamağıyla başlayıp sonuna kadar bu basamakta kaldığını söyleyebiliriz. Poulantzas'ın karşıt sorunsalları eleştirisi bunların iç çelişkilerinin belirlenmesini değil, kendi sorunsalı karşısında onların söylediklerinin farklılıklarının basit bir betimlenmesini içerdiği için, analizinde (b) ve (c) basamakları sadece biçimsel olarak yer almaktadır. Poulantzas'daki eksiklik, bilgi sürecinin diyalektik bir algılanması; fakat bu algılama sorunsallarının, önceki sorunsalların iç çelişkileriyle bağıntısız kapalı sistemler olduğu düşüncesiyle uyumsuzdur.*

* S. 102'deki d.n.'da söylediğimiz eleştiriyi. Poulantzas, önceki sorunsalın dışında yeni bir sorunsaldan bakıyor, ama bu sorunsalın niçin ve nasıl ortaya çıktığını açıklamadığı için, burjuva sorunsalının eleştirisi de yeterli olmuyor (Burjuva sorunsalı derken, daha önceki "ekonomist" sorunsal da buna dahil edilebilir).

YAPISAL ÜST-DETERMINİZM?

Şimdi bu bakış açısından Miliband'ın Poulantzas'a yönelttiği eleştirileri inceleyelim: Poulantzas'ın teorik bakış açısı, Miliband tarafından ilk makalesinde yapısal üst-determinizm, ikincisinde yapısalçı soyutlamacılık olarak isimlendirilmektedir. İlk eleştiri içeriğe, ikincisi de kavramları inşa yöntemine (sadece analiz yöntemine değil) değinmektedir. Miliband'ın ilk eleştirisi bana özellikle yanlış ve yanlış yöneltmiş görünmektedir, yapısal üst-determinizm isimlendirmesi açısından değil —bu doğru olabilir; bu yapısal üst-determinizmin Poulantzas'ın, devletin görelî özerkliği sorununu doğru olarak koymasını engellediğini söylediği için.* Burjuva sınıfı ve devlet arasındaki bağın nesnel niteliğiyle, bu devletin görelî özerkliği arasında, Miliband'ın sandığının tersine, hiçbir uyumsuzluk yoktur. Poulantzas'ın bakış açısından, bu görelî özerklik, yapısal bir öge olacaktır; başka bir deyişle, sözkonusu üretim tarzına tekabül eden düzeyler arasındaki özel bir eklemlenme sonucudur; bu anlamda, sistemin bütünü'nün bir başka nesnel belirleyicisi de bu görelî özerklik olmaktadır. Devletin görelî özerkliği ve bunun nesnel belirlenmesi, ancak bu özerklik dünyasının gereklilik ve doğuş (necessity and emergence) zincirinde bir kopukluk olarak anlaşılırsa, birbirleriyle uyumsuz duruma gelirler. Fakat bu karşıtlık ancak Poulantzas'ın tanımlayıcı olarak

* Miliband, Poulantzas'ın yapılarla çok önem vermesinden ötürü, hâkim sınıfla devlet arasındaki ilişkiyi fazla «determinist» bir biçimde kurduğunu düşünüyor. Laclau da haklı olarak nesnel belirleme ile görelî özerkliğin aynı anda varolabileceğini söylüyor.

kabul etmediği bir sorunsal içinde anlamı olur. Gerçekte eleştirisini Miliband'ın devletin görelî özerkliğinden anladığı biçim üzerine kuran Poulantzas, karşıtının historisist eğilimleri hakkındaki kuşkularını sağlamlaştıracak daha güçlü bir tez bulabilirdi. Benzer şekilde, Poulantzas'ın yapısal üst-determinizminin kaçınılmaz olarak çeşitli devlet ve hükümet biçimlerine karşı bir kayıtsızlığa götürdüğü yolunda, Miliband'ın ileri sürdüğü tezin geçerli olduğunu sanmıyorum. Bu sadece, bu çeşitli biçimlere, herhalde Miliband'ın getireceği açıklamadan farklı türde yapısal bir açıklamaya götürür. Miliband, içinde «görelî» sıfatının serbestlik açısından algılanan basit bir kısıtlama oluşturduğu basit bir karşıtlıkla uğraşmış gibi görünebilir. Bunun tersine, Poulantzas'a göre, bir özerkliğin «görelî» niteliği, bir yapısal belirlenmeler dünyasına ait olduğuna işaret etmekte ve özel bir ögesi olarak sadece bunun içinde özerklik kavramının işlenmesi gerekmektedir.* Ayrıca Poulantzas'ın mükemmel kitabı *Fascisme et dictature* (Faşizm ve Diktatörlük),¹⁶ yazarının, Miliband'ın değindiği devlet biçimlerindeki farklılıklar dizisinin pekâlâ bilincinde olduğuna en güzel kanıttır.

Bonapartizm sorunuyla ilgili olarak, Marx ve Engels'in hiçbir zaman bunu bütün devlet biçimlerine özgü bir olgu kabul etmediklerinde Mili-

* Bütün içinde bir kurumun, «görelî» de olsa bir özerkliğe sahip bulunması için, bu bütünün yapılardan oluşması zorunludur. Yapılar ayrı olmasa, görelî veya göresiz herhangi bir özerklikten söz edilemezdi. Bu nedenle Miliband'ın eleştirisi yerine oturmuş izlenimini bırakıyor. Öte yandan, kendi tezinden gidilerek daha kesin bir determinizme varmak da mümkün.

band'a katılıyorum; tam tersine bu istisnai bir biçimdir. Miliband buna açıkça işaret ediyor:

«...Bonapartizm hiçbir şekilde burjuvazinin dini değildir. Düzenin temel parçası olan egemenlik sistemi de dahil, varolan toplumsal sistemin devamına bir tehdit oluşturacak kadar büyük siyasal kararsızlık koşullarında başvurulacak son çıkar yoldur...»¹⁷

Fakat Poulantzas'ın yazısının açıkça onun kasetmediği şeklinde anlaşılması, Miliband'ın analizinde ampirik düzeyde bile ihmal edilmiş görünen bir sorunu çözme çabası yüzünden ortaya çıkmaktadır: Bu sorun, devlet gücünü elinde tutan bölümle egemen sınıflar arasındaki ilişkidir. Şüphesiz Miliband, kitabının önemli bir bölümünün bu sorunun incelenmesine ayrıldığını ileri sürerek itiraz edecektir; bu doğru ama, kendisi bunu ters bir bakış açısından yapmakta ve ikisi arasındaki birliği göstermeye çalışmaktadır. Bu sorun —egemen sınıfla iktidarı tutan gruplar arasındaki bağlantının kuruluşu gerçek süreçler— Poulantzas'a göre ufak bir sorun: Ona göre sistemin birliği, temelini nesnel yapıların oluşturduğu bir birliktir ve esas sorun, genel bir nesnel belirlenmeden başlayarak çeşitli düzeylerin görece özerkliği kavramını yapısal biçimde kurmak olmaktadır. Kısacası Miliband Batı Avrupa'da siyasal iktidarı tutan bölümlerle egemen sınıflar arasındaki bağlantıyı kuran somut bağları belirlemekle ilgilenmektedir; ve bu anlamda, ikisi arasındaki birlik öğelerini vurguluyor. Bunun tersine, Poulantzas, kapitalist üretim tarzı içinde siya-

sal düzeyin özerk niteliğini teorik düzeyde belirlemekle uğraşmaktadır; ve bu anlamda egemen sınıfla iktidarı elinde tutan bölüm arasındaki ayırıcı öğeleri vurguluyor. Sonuç açık gibi görünüyor: İki farklı konuları inceliyorlar. Ne var ki, bunun açıklığı her iki yazar tarafından görülmemektedir ve sonuç olarak Poulantzas, Miliband'ın egemen sınıfla iktidardaki seçkinler arasındaki bağlantıyı, sadece faşizm örneğinde devletin görelî özerkliğini kabul edecek biçimde vurguladığını sanıyor; Miliband da Poulantzas'ın farklı yönetim biçimlerini burjuva demokratik devlet biçimine olan ilgisini yitirmiş şekilde vurguladığı ve daha da kötüsü, bu iki biçim arasında farklılık görmediği düşüncesindedir. Miliband'ın bu sanısı da yanlıştır. Bu son konuda olan şu: İlk önce, Poulantzas tarafından incelenen sorunun kuralları kendilerini parlamenter yönetim biçimlerinde değil, «otoriter» kapitalist yönetim biçimlerinde daha keskin şekilde belli etmektedirler; ve bu anlamda, örnek ararken Poulantzas'ın onları kullanması doğal; ikincisi Poulantzas'ın kitabı yalnız Batı Avrupa'ya değil, genel olarak kapitalist üretim tarzına değinmektedir ve bu düzeyde belki de «istisnai yönetim biçimlerinin» çoğunlukta olduğu söylenebilir.

İDEOLOJİK DEVLET AYGITLARI

Son olarak, ideolojik devlet aygıtlarıyla ilgili olarak, sorunun kötü konmuş olduğunda Miliband'la tamamıyla anlaşırız. Poulantzas şunları ileri sürerek başladı:

«...Eşitsiz gelişmenin altüst ettiği çeşitli düzeylerin yapısı içinde devletin, bir toplumsal birleşme etmeni olarak özel bir işlevi vardır...»¹⁸

Fakat daha sonra, ideolojik devlet aygıtları hakkında kendi fikrini haklı çıkarmak için gösterdiği temel neden şu:

«...Eğer devlet toplumsal bir formasyonun bütünlüğünü devam ettiren ve sınıf egemenliğini koruyarak bir toplumsal sistemin üretim koşullarını yeniden üreten bir düzey olarak tanımlanıyorsa sözkonusu kurumların —ideolojik devlet aygıtlarının— bütünüyle bu işlevi yerine getirdiği açıktır...»¹⁹

Burada devlet, toplumsal bir formasyonun düzeyleri arasında bir birleşme etmeni oluşturduğu bir düzey olarak tanımlanıyor ki bunda toplumsal bir formasyonun birleşmesine katkıda bulunan her şeyin tanımsal olarak devlete ait olduğu tezi ne doğru kurnaz bir değiştirme vardır. Fakat bu durumda Poulantzas'ın listesi kısa olacaktır: Sendikaların ve sosyal demokrat liderlerin reformizmi bir birleştirme etmeni meydana getirmekte ve bu nedenle de bu liderler devlet görevlileri olmaktadır; sosyalist partiler bir devlet kanadı ile devrimci kanat arasında bölünecektir ve ayrıca en gülünç biçime indirgeyerek her bireyin kafası toplumsal formasyonun birleşmesine kayan bir devlet yapısı ve bölünmesi eğilimindeki bir anti-devlet yapısı arasında iki kişiliğe bölünmüş biçimde ayrılacaktır. Bu, bir yapının çeşitli düzeyle-

rine gereğinden fazla siyasal nitelik kazandırıldığı historisist sapmaya, yani Poulantzas'ın bizi uyardığı tehlikeye aşırı bir örnek değil mi?

Son zamanlarda Althusser de «ideolojik devlet aygıtlarından» söz etmiş ve bu terimi savunmaya çalışmıştır. Fakat onun savunması adı geçen birçok kurumun özel niteliğine değinen mümkün bir eleştiriyi çürütmekle kalmaktadır. Nitekim şöyle demektedir:

«... Fakat bu ikincisi merak edilip, bana çoğunlukla kamu statüsünde bulunan ama gerçekte özel olan kurumları hangi hakla ideolojik Devlet Aygıtları gibi düşündüğüm sorulabilir. Bilinçli bir Marksist olarak Gramsci, daha önceden bir cümle ile bu itirazın önüne geçmiş bile. Kamu ve özel arasındaki ayrım burjuva hukukuna ait bir ayrımdır ve burjuva hukukunun otoritesinin egemen olduğu yan alanlarda geçerlidir. Devletin alanı bu ayrımdan 'hukuk üstünde' olması nedeniyle kurtulmaktadır: Egemen sınıfın devleti, ne kamudur, ne de özel; tersine, herhangi bir kamu ve özel ayrımın ön-koşuludur. Aynı şey, ilk başından ideolojik Devlet Aygıtları için söylenebilir. Bunların içinde işlediği kurumların 'kamu' ya da 'özel' olması önemsizdir. Önemli olan nasıl iş gördükleridir. Özel kurumlar mükemmel şekilde İdeolojik Devlet Aygıtları olarak görev yapabilirler...»²⁰

Ne var ki sorun devam etmektedir. Bu konuda Althusser kesinlikle haklı olduğu halde, sorun

kurumların kamu ya da özel olmaları değil, ideolojik devlet aygıtları fikrinde kapalı olarak devleti bir kurum olarak görmeyen (yani, nesnel yapı) bir görüşün varlığıdır. Althusser şöyle diyor:

«... Bildiğim kadarıyla, hiçbir sınıf, aynı zamanda Devlet İdeolojik Aygıtları içinde ve üzerinde hegemonyasını kurmadan devlet iktidarını (gücünü) uzun bir süre elinde tutamaz (Althusser'in vurgulaması).»^{21*}

Eğer, bir sınıfın iktidarını ideolojik aygıtları denetlemeden uzun bir süre koruyamayacağı yolundaki doğru bildiri, bu aygıtların devlete ait sayılmaları için yeterliyse, bunun nedeni Althusser'in Poulantzas'ınkine özdeş bir devlet görüşü kabul etmesidir: Toplumsal bir formasyonun bütünlüğünü devam ettirmeye hizmet eden her şey devletin bir parçasını oluşturur. Ne var ki bu durumda Poulantzas'ın ilk formülasyonunda olduğu gibi devletten bir düzey olarak söz edemeyiz. En yakın şekliyle devlet bir toplumsal formasyonun bütün düzeylerini kaplayan bir nitelik olur. Ve bu mantık çizgisini izleyerek nesnel bir yapı olarak devlet kavramının erimesini gözlüyoruz. Fakat tersine, ben, Miliband'ın sınıf iktidarı ve devlet iktidarı arasında koyduğu ayrımın tümüyle uygun

* Özellikle "geçiş sorunu" açısından önemli olan bu konuya Poulantzas'ın ilk yazısının S. 38'deki dip notunda değinmiştik. Laclau burada, önemli bir yeni soru atıyor ortaya. İdeolojik aygıtlar, bu tanıma göre, toplumsal yeniden üretime katkısı olan kurumlar ("toplumsal yeniden üretim" için, bkz. "Kavramlar Sözlüğü"). Bir bakıma, devletin bütünü de, bu toplumsal yeniden üretimi yaptığına göre, **ayrı bir düzey** olarak devlet nereye gitti? Bu soruya Sayfa 113'deki dip notta devam edeceğiz.

olduğuna ve sorunun gerçek yerine oturduğuna inanıyorum. Tabii ki sakınca, sorunun tesbit edilmesine karşın özulememesinde yatıyor. Devlet iktidarından ayrı olarak sınıf iktidarı gerçekte nedir? Bu ikincinin özğüllüğü nedir? Bunlar cevapsız kalan sorular.*

YAPISALCI SOYUTLAMACILIK

şimdi Miliband'ın, Poulantzas'ın teorik yaklaşımına yüklediği ikinci nitelemeye geçmeliyiz: **Yapısalcı soyutlamacılık.** Bu yöntemin özü, gide-

* Laclau'nun barada Miliband'a hak vermesiyle, Miliband'ın bu konuda ne söylediğini hatırlayalım: "Devlet iktidarı, sınıf iktidarının sağlandığı ve sürdürüldüğü başlıca ve nihai —ama tek değil— yoldur. Ama devletin görece özerkliği nosyonunun önemini vurgulamayı gerektiren başlıca nedenlerden biri, sınıf iktidarı ile devlet iktidarı arasında yapılması gereken temel bir ayırmadır ve bu görece özerklik kavramının anlamı ve ima ettiği sonuçların analizi, bu göreceliği artıran ya da azaltanğ üçler, özerkliğin içerisinde ortaya çıktığı koşullar, v.b. üzerinde yoğunlaşmalıdır." (bu kitapta, s. 67)

şimdi, Poulantzas'ın yorumunda, devlet, sınıf iktidarının bir çeşit nesnel zorunluğu olarak ortaya çıkıyor. Ayrıca, ideolojik pratik de devletin bir parçası haline geliyor. O zaman, siyasal kavga da yenik düşen bir sınıf ideolojik «üretim»de egemenliğini koruduğu sürece, varlığını hâlâ sürdürebiliyor. Bu da, devletin, o sınıf için çok zorunlu olmadığını ima eder gibi. Laclau bu nedenlerle, «bu mantık çizgisini» izlediğimizde, «bir yapı olarak devlet kavramının» eriyeyeceğini söylüyor. Oysa Miliband, devlet ve sınıf iktidarı orasına hem özerklik, hem de zorunlu bir bağ (sınıf iktidarının sağlandığı ve sürdürüldüğü başlıca ve nihai yol) kurmakla, bu açmazdan kaçınıyor. Bundan sonraki bölümde Laclau, Althusser okulunun teorik araştırma yönteminin eleştirmeye devam ederken, burada değindiği sorunu daha da açacak. Ne var ki, Poulantzas bu konuya kitaptaki son yazısında önemli ölçüde açıklık getirmekte ve yapılan eleştirilerin çoğunu geçersizleştirmektedir.

rek artan bir biçimciliğe götüren bir tür soyutlama; öyle ki teorik öz, sonuçta, sözlü çelişik iki önermeden oluşan bir sisteme (system of verbal antinomies) dönüşmektedir.* Bu eleştirinin büyük ölçüde doğru olduğunu ve başka özelliklerle birlikte Poulantzas'ın teorik sisteminin betimsel kategorilerinin üstünlüğü ile açığa çıktığını sanıyorum. İlk önce, «biçimselcilik» deyimini tümdengelimci yönetime ait alışılmış epistemolojik anlamda değil, biçimin içerik üzerindeki artan üstünlüğü anlamına gelen günlük kullanımına uygun şekilde kullandığımızı belirtelim. Bir kavramın teorik özü sulandırılma eğiliminde olursa bu kavramın konuşma içindeki simgesel işlevleri artma eğilimi gösterir. Bunun nedeni hiçbir kavramın tek başına bulanamayacağı, ancak bir sistemin parçası olabileceğidir. Ve bu sistemi meydana getiren değişik kavramlar arasındaki ilişkiler iki tür olabilir: a) mantıki şekilde kavramları birbirlerine bağlayan ve bunların teorik niteliğini vurgulayan bir ilişki. Burada, kavramların teorik işlevinin, bunları bağlayan ilişkileri mantıki niteliği nedeniyle vurguladığı bir artbesleme (feedback) süreci var. b) Farklı kavramlar arasındaki yakınlığı betimleyen katıksız bir ilişki. Bu durumda sözkonusu kavram da sistemin bir parçası olmaktadır; fakat bu sistem mantıki bir yapı değil, betimsel bir birliktir. Ne var ki, her kavram, parçası olduğu betimsel birliği andırmakta ve bu birliğin bir sim-

* Toplumsal yapının, teorik keskinliğe faz'asıyla önem veren analizi, sonunda yapının kendisini bir yana bırakıp kavramlarla oynamaya başlıyor. Çünkü gerçek hareket ettirici etmen, somut sınıf mücadelesi, bu tip bir analizin dışında kalıyor. Laclau'nun eleştirdiği, bu biçimcilik eğilimi.

gesi haline dönüşmektedir. Bu durumda, kavramların teorik işlevi azalırken, simgesel işlevi artar. Terimlerin simgesel değerlerinin, bunların teorik yapısı üzerinde üstünlük kurduğu kavramsal yapıyı «biçimcilik» olarak isimlendiririz; böylece bu deyim epistemolojide normal olarak anlaşılanın (kavramların simgesel işlevinin hiçbir rolünün olmadığı tümdengelimci bir sistem) tam tersi bir anlam vermiş oluyoruz. Görüldüğü gibi terimin burada kullandığımız anlamında, incelenen olgular arasındaki katıksız betimsel ilişkilerden başlamak biçimciliğin özüne aittir. Taksonomi (doğal ilişkilere göre sınıflandırma) ve biçimcilik aynı teorik tutumun birbirlerini tamamlayan yönleridir.*

Poulantzas'a geri dönersek, karmakarışık bir gerçeklikle karşılaştığı zaman tutumu, taksonomik bir titizliğe dönüşmektedir; ayrıca, her zaman haklı olmamasına rağmen, taksonomisi öylesine

* Taksonomi: Hayvanları ve bitkileri, doğal ilişkilerine göre sınıflandırmak. Laclau'nun eleştirdiği tutumu anlamak için, örneğin, Althusser okulunun sıkça kullandığı «eklemlenme» gibi bir terimi alalım. Bu, farklı yapıların bir araya gelişini anlatmak için kullanılan bir kelimedir ve şüphesiz bu «bir araya geliş» aynı zamanda açıklamalıdır; ancak açıkladığı oranda gerçek bir kavram olabilir. Öte yandan, her kelime gibi bunun da simgesel bir işlevi vardır. Örneğin, «içli nokta arasındaki doğru» derken, çok iyi tanımlanmış bir «doğru»dan söz ediyoruz; ama «doğru bir adam» derken kelimenin simgesel anlamına yaslanıyoruz.

Şimdi, «eklemlenme» gibi bir kavram, belirli metinlerde çok sık kullanılır ve bu kullanımlarda gerçekten açıklayıcı bir işlev görmezse, bu artık sulandırılmış bir kavram olur. Kavramları mantıklı bir şekilde birbirine bağlamaz, en fazla, betimsel bağlantılar kurar. Bu nedenle de «taksonomik» olur, yani iç işleyişli anlatmaktan çok dışsal ilişkilere göre bağlantılar kurar.

yüksek bir soyutlama düzeyinde ki gerekli kavramların simgesel işlevleri üstün hale gelmektedir; bu simgeler birbirleriyle ilişkiye girmekte, sonuçta bu ilişkilerin simgelerini yaratmakta ve özgün anlamla bütün bağ kopmaktadır. Soyutlamasız bilimsel bilgi mümkün değildir, ama benim tezim, Poulantzas'ın uyguladığı şekliyle soyutlamanın biçimcilik yönüne saptığıdır. Poulantzas' da, soyutlama sürecinde bu biçimselci eğilimin kökeni, inceleme sürecinin ilk ögeleri arasındaki karşılıklı-ilişkinin tümüyle betimsel biçimde kurulmuş olmasındadır; sonuçta soyutlama sürecinin ilerki aşamalarında bu ögeler arasında mantıki bir bağ kurulması imkânsızlaşmaktadır. Poulantzas için çıkmazdan kurtulmanın yolu analiz nesneleri arasında tamamen biçimsel ilişkilerin önerilmesi (to postulate) ve mecaz kullanımının artması. Bu noktadan öte, soyutlama yalnız, kaçınılmaz olarak biçimselcilik yönünde yapılabilecektir. Poulantzas'ın durumunda bu yöntemin en kötü kullanımları tarihi gerçekliğe karşı olan şiddetli duyarlılığı nedeniyle önlenmiştir; ve faşizm gibi analizleri derinlemesine ve düşünmeye zorlar niteliktedir; ama bu sonuç, yöntemi sayesinde değil, bu yönetime rağmen elde edilmiştir.

Poulantzas'ın biçimselci teorik tutumuna pek çok örnek verilebilir. Bir tanesi Miliband tarafından sunulmuştur:

«...Poulantzas da sorunu görmekte: 'Bir sınıf' diyor 'bir toplumsal formasyon içinde, ayrı ve özerk bir sınıf olarak, toplumsal bir güç olarak, ancak şu koşullarda ele alınabilir: Üretim ilişkileriyle, ekonomik

varoluşuyla bağlantısı, özgül bir varlık şeklinde başka düzeylerde de yansıyor.' Onca lânetten sonra bu garip 'ekonomist' yansımacılığa dönmek bir yana, 'özgül varlık'ın ne demek olduğunu sormak zorundayız. Kitapta verilen cevap şöyle: 'Bu varlığın ortaya çıkabilmesi için üretim ilişkileriyle ilişkinin, üretim süreci içindeki yerin, öteki düzeylerde geçerli etkileriyle yansımaları gerekir.' Öyleyse, 'geçerli etkiler' ne? Bu da şöyle cevaplandırılıyor: '(Gerçek etkiler) derken şunu anlatmak istiyoruz: Üretim sürecindeki yerin başka düzeylere yansımaları bir yeni öge meydana getirir; bu yeni öge, bu düzeylerin bu öğeler olmadan göstereceği tipik çerçeve içine sokulamaz.' Bunu, bir sınıfın ancak olaylar üzerinde önemli bir etkisi olduğu zaman önemli bir belirginlik kazanması demek olarak yorumlayabiliriz —ama bunu söylemekle pek bir yere varmış olmuyoruz. Ne var ki Poulantzas bunu bile söylemiyor. Çünkü ayrıca diyor ki, 'ekonomik mücadelenin egemenliği' (yani, işçi sınıfı mücadelesinin bir biçimi olarak 'ekonomizm'— R.M.) 'siyasal mücadele düzeyinde (geçerli etkilerin) yokluğu' anlamına gelmez. 'Sadece, Lenin'in etkisiz görerek eleştirdiği belirli bir siyasal mücadele biçimi' anlamına gelir. Böylece, bir sınıf bir anda ancak 'geçerli etkiler' yarattığı ölçüde ayrı ve özerk bir sınıf sayılabiliyor, yani etkisinin belirleyiciliği ile ölçülüyor; bir başka anda ise, bu 'geçerli etkiler', 'etkisiz' olabiliyor...»²²

ÜRETİM TARZI KAVRAMI

Bu örneklerden daha pek çoğu sıralanabilir. Ne var ki ben yukardakine benzeyen paragraflarda örneklenen açık biçimselcilikten daha da önemli bir konu görüyorum. Adı geçen bu teorik tutumun Poulantzas'ın kullandığı temel teorik kavramları, üretim tarzı kavramı gibi, nasıl etkilediğini anlamamız gerekiyor. Bu bakımdan Poulantzas'a yöneltilen eleştiri eşit şekilde tüm Althusserci akımın bu aynı kavramı kullanma şekline de yöneltiler. Poulantzas bu konuda E. Balibar'ı izleyerek şöyle diyor:*

«...Üretim tarzı kavramıyla genel olarak ekonomik düzeyi kastediyoruz... Çeşitli yapıların ve pratiklerin özgül bir karması olarak, birlik halinde bu biçimin pek çok kesiti ve düzeyi (yani, bu biçimin pek çok bölgesel yapıları) şeklinde belireni isimlendirmek istiyoruz... Dahası, bütünün yapısı-

* Etienne Balibar, Althusser hücresinin önde gelen kişilerinden biridir. *Lire le Capital*, Althusser'le birlikte dört kişi (Balibar, Rancière, Establet, Macherey) tarafından yazılmıştı. Kitabın daha sonraki baskılarında, Althusser dışında yalnız Balibar'ın yazdığı bölüm yayımlandı. Balibar bu bölümde, tarihi maddeciliği yeniden gözden geçirir. Daha sonra ise bu kıtapta benimsediği teorik tutum konusunda özeleştirisini yaptığı yazı ve kitaplar yayımlamıştır. Balibar'ın, tezleri ciddiye alınması gereken önemli bir düşünür olduğuna inanıyoruz (bugünlerde «proletarya diktatörlüğü» konusunda partli kararına en açık muhalefet de ondan geliyor); ancak, Althusser hücresine «yapısalcı» denemesinde ve analizlerinin «soyutlamacılık» suçlamasıyla karşılaşmasında, Balibar'ın ilk çıkışının katkısı da az değil. Burada, Laclau'nun özellikle Balibar'ca bir tarihi maddecilik anlayışına —yer yer hakkını vererek— çıktığını izleyeceğiz.

nın son kertede ekonomik düzey tarafından belirlenmesi ekonominin her zaman yapı içinde egemen rolü olduğu anlamına gelmez. Egemen yapının oluşturduğu birlik her üretim tarzının egemen bir kesit ya da düzeyi olduğuna işaret eder; fakat ekonomik düzey gerçekte herhangi bir düzeye egemen rol yakıştırdığı ve düzeylerin merkezden kopması (decentration) sonucu egemenliğin el değiştirmesini düzenlediği ölçüde egemendir... Bu nedenle, bir üretim tarzını öbüründen ayıran ve sonuçta üretim tarzını belirten, düzeylerin devam ettirdiği özel eklemlenme biçimidir: bunc'an sonra bu eklemlenmeden matriks terimiyle söz edilecektir...^{23*}

Bu görüş görünürde çelişkili olan iki gerçeği gözönüne almaya çalışmaktadır: Maddi hayatta üretim tarzının, bütün toplumsal hayatın belirleyici etmeni olarak önceliği ve kapitalizm dışındaki tarihi süreçlerin düzenlenmesinde kesinlikle

* Tarihi maddeci açıdan koptollizm ve koptollizm-öncesi üretim tarzlarını karşılaştırdığımızda, tarihi moddeciliğin temel ilkesi olan, «altyapı, üstyopiyi belirler» kuralının kavranmasında bazı güçlükler belirebiliyor. Bugün anladığımız anlamda «ekonomi», koptollizm-öncesi üretim tarzlarında yoktu. Daha önceki üretim tarzlarında, toplumu başka düzeyler daha derinden belirliyordu. Nitekim Morx da, Yunan kentinin slyasetsiz, feodal ortaçağın ise Hıristiyanlık'sız düşünülmemeyeceğini söyler. Bollbar ve Poulontzos, bu eski üretim tarzlarında egemen rol oynayacak yapının hangisi olduğunu gene bu tarz içerisinde ekonominin oynadığı rolün belirleyeceğini söylüyorlar. Loelou bu önermeden çok memnun görünmüyor, ayrıca, toplumsal formasyonu, ekonomik, slyosol ve ideolojik düzeylere ayırmanın gereğini soruyor. Bu ayrımı yapanın Morx ve Engels olduğunu belirtelim.

ekonomik etmenlere doğrudan belirleyici rol yakıştırılması zorluğu. Hepimizin bildiği gibi bu eski bir sorun. Oysa Althussercilik bunu özel yöntemi, taksonomi ve biçimselciliğin bir karmasıyla çözebileceğini sanmaktadır. Bu yöntem üç temel karakterin kimliklerini saptayarak başlamaktadır: Bütün üretim tarzlarında varolan ve bunların eklemlenmesiyle tarzın özgünlüğünü oluşturan ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeyler. Neden yalnız üç tane? Bunların elde edilme yöntemi ne olmuştur? Bunlar arasında mantıki herhangi bir bağ var mı? Gelen tepki ilk iki soru karşısında suskunluk ve üçüncüye olumsuz cevap şeklindedir —varolan tek ilişki, sözkonusu üretim tarzına bağlı olan eklemlenme şeklidir. Başka deyişle, kendimizi tamamen betimsel biçimde kurulmuş üç düzeyin arasında buluyoruz... Böylelikle, bu üç karakter arasındaki ilişkilerin biçimsel olması hiç de şaşırtıcı değil: Bu ilişkilerin kendilerine yakıştırılan isimler var, ama bu isimlerin gösterdiği kavramsal kategoriler yoktur; böylece bu isimler değindikleri gerçek nesnelere simgeleri oluyorlar, ama bu gerçekliklerin doğasını açıklayan teorik kavramlar değil. Bu ilişkilerin isimleri şunlar: «Son kertede ekonomik düzey tarafından belirlenme» ve «egemen rol»; bunların birincisiyle her üretim tarzında hangi düzeyin egemen rolü olması gerektiğine ekonomik düzeyin karar verdiğini anlıyoruz. Fakat bütün bunlar yalnız ötekilerle benzeştirilince (analoji yapılmınca) anlamlı olan mecazlardır. Bu yükseklikte, şimdi tamamıyla mitoloji dünyasında, içinde kavramlar arasında mantıki ilişkilerin kurulması imkânsız olan soyut bir yapılar ve düzeyler dünyasında bulunuyoruz.

Şimdi bu tezleri daha açık bir biçimde kanıtlamaya çalışalım. Balibar'a göre Marx'ın kullandığı kavramların bazılarının kusuru teorik olarak yarı-biçimselleştirilmiş olmalarıdır. Bir yandan önceki ideolojik sorunsalın kısmen esiri olmaya devam etmekte; öte yandan, teorik olarak düşünmeden, bir çözümün teorik konumunu göstermektedirler:

«...Tersine, teorik pratiğin içinde bu metnin birtakım pratik kavramlar olarak isimlendirilen bir niteliği olduğunu sanmıyorum. Başka bir deyişle, bu metin bize formülasyonlarında hâlâ kesinlikle değiştirilmesi gereken sorunsala dayanan kavramları sunmakta; aynı zamanda bu kavramlar, kavram üzerinde düşünmeye fırsat bırakmadan eski sorunsal içinde ortaya çıkmış yeni bir sorunu koymak (ve aynı anda çözmek) için ne yapmamız gerektiğini göstermektedirler...»^{24*}

Bu durumla karşılaşan Balibar şunu öneriyor:

«...Bu çalışmaya buradan başlamayı öneriyorum: Bu, söz konusu 'pratik' kavramları Marksist tarih teorisinin teorik kavramlarına dönüştürecek, onları teorik olarak pratik içeriklerine yeterli hale getir-

* Balibar burada Grundrisse'nin Giriş'inden söz ediyor. Bu metinde geçen kavramların henüz «pratik» kavramlar olduğunu, bu kavramların, Marx'ın artık değiştirmiş olduğu eski sorunsalın içinden geldiğini, Marksist düşüncenin yeni «teorik» kavramlarına dönüştürülmeleri gerektiğini söylüyor. Laclau bu çabaya ilkedede karşı değil, ama yetersiz kaldığını söylüyor.

mek amacıyla şimdiki teorik biçimlerinden çıkaracak bir çabadır. Aynı zamanda, eski ideolojik sorunsalın zorunluluklarının bir ifadesinden başka bir şey olmayan kavramlar bütünüyle kaybolacaktır. Yine aynı zamanda, Marx'ın araştırdığı alanda bile yeni teorik kavramların üretimini talep eden zayıf ve açık noktalar ortaya çıkacaktır ve bu üretim mümkün olacaktır...»²⁵

Balibar'ın teorik tasarısı aleyhinde söylenecek bir şey yok. Eleştirimiz onun bu tasarımı bütüne tamamlayamamasıdır; çünkü **siyasal ve ekonomik düzeylerden söz ederken bunları teorik kavramlar olarak üretmemiş ve teorik kavrayış ile katıksız betimsel ilişkiler arasında yarı yolda takılıp kalmıştır**. Gerek Balibar, gerek Poulantzas'ın analizlerini dayandırdıkları Marx'a ait metni **aktaralım**:

«... Doğrudan emekçinin üretim araçlarının ve kendi geçim araçlarının üretimi için gerekli çalışma koşullarının 'sahibi olduğu' tüm biçimlerde mülkiyet ilişkisi eşanlı olarak bir doğrudan lordluk-serflik ilişkisi olarak görünmek zorundadır, ki burada doğrudan üretici özgür değildir; serflikten salt bağıllık ilişkisine indirgenebilecek bir özgürlük yokluğudur bu... Bu koşullar altında, toprağın saymaca (nominal) sahibi için artık emek ancak **ekonomi dışı herhangi bir baskı ile ondan sökülüp alınabilir**... Böylece, kişisel bağımlılık koşulları zorunludur: Ne ölçüde olursa olsun kişisel özgürlük yokluğu ve toprağa onun bir ek-

lentisi gibi bağılı olmak, kelimenin tam anlamıyla esaret...»²⁶

Balibar'ın analizinin temeli bu «ekonomi-dışı zor» kavramıdır. Önce, Balibar'ın ekonomik taban ve ekonomik düzey kavramlarını «üretim düzeyinin» saf ve basit eşanlamları olarak kabul ettiğini belirtmemiz gerek. Marx da bunu kabul ederdi. Ne var ki Balibar, Marx'ın da kullandığı «ekonomi-dışı zor» kavramını «ekonomik düzeyin» yukarıda belirtilen ilk anlamıyla (ekonomi=üretim düzeyi) uyuşmayan bir anlama geldiğine dikkat etmeden kullanmakta. Çünkü, eğer «ekonomi-dışı zor» (ekonomik düzeyden farklı) üretim ilişkilerinde ve artık değere el konmasında temel öge oluyorsa üretim kavramı ve «ekonomik düzey» kavramının eşanlamlı olmayacakları açıktır. Kapitalist olmayan üretim tarzlarında zorun ekonomi-dışı olması gereğinin nedeni nedir? Bu konuda Marx'ın cevabı tamamıyla açık: İş-gücü metaya dönüşmediği ve sonuç olarak, metaların mübadelesi henüz üretim ilişkilerinin temelini oluşturmadığı için. Bu nedenle, ekonomik düzeyin alanı —bu ikinci anlamda— metaların alanı, yani pazarıdır. Özgür emek pazarının doğuşu kapitalizmin ortaya çıkışına kesin bir etmendir. Önceki üretim tarzlarında «ekonomik düzey» —pazar ilişkileri— yine vardır, ama bunlar üretim alanına işlememiştir ve bu anlamda, Balibar'ın ifadesini kullanırsak, «son kertede belirleyici öge» olamazlar.*

* Burada oldukça çetrefli bir konuya giriyoruz. «Ekonomi» ile «üretim» eşanlamlı mıdır? Örneğin, feodal düzende, her üretim tarzında olduğu gibi üretim yapılıyor, ama «artık», ekonomi-dışı zor ile alınıyorsa, elbette ekonomi ile üretim eşanlamlı olamaz.

O zaman, Marx'ın «ekonomik düzey» hakkında iki ayrı görüşü olduğu pek açıktır. Bu görüşler iki açıdan farklıdır: İlk olarak bunlar değişik soyutlama düzeyindedirler (Soyutlama kavramını bir kez daha koşullu tümdengelimci anlamda kullanıyoruz): «Ekonomik düzeyin» ilk anlamı, mümkün her toplumun koşullarından birini tanımladığı için tarihi maddeciliğin daha genel teorisine aittir; fakat ikinci kavram yalnız meta üreten toplumlara özgüdür. Ama her iki kavram da yalnız soyutlama düzeyi açısından değil, aynı zamanda birbirleriyle doğrudan ilgili olmadıkları için farklıdır. İkinci anlamda «ekonomik düzey» birinci anlamda ekonomik düzeyin özel bir durumu değil. Tersine bu iki kavram, teorinin aralarında bir birlik kurması gereken farklı teorik yapılara aittir. Bunların birliği için gerekli teorik koşulları düşünmek, özgül bir üretim tarzı olan kapitalizmin, özelliğini düşünmeyi içerir. Marx'ın *Kapital*'de «kapitalist üretim tarzı» teorik kavramını üretebilmek için emek sürecinin soyut koşullarıyla meta üretiminin soyut koşullarını ayrı ayrı düşünmesinin nedeni budur. Eğer iki «ekonomik düzey» kavramı gerçekten Marx'ın kitaplarında bulunuyorsa bu ikisini isimlendirmek için aynı ifadeyi kullanmaya devam etmenin yararını göremiyorum. Bu nedenle «ekonomik düzey» terimini ikinci anlam için, «üretim» terimini de birinci anlam karşılığında kullanmamızı öneriyorum. Böylece mad-

Bu anlamda «ekonomi», ancak, iş-gücünün metaya dönüştüğü kapitalist üretim tarzında görülür, bu üretim tarzının bir kategorisidir. Bu kanu bir hayli ayrıntılı inceleme gerektirdiği için biz kendimiz bir yorum yapmıyor, yalnızca Laclau'nun itirazını açıklamakla yetiniyoruz.

di hayatın üretim tarzının toplumsal hayatın başka bütün düzeylerini belirlediği yolunda tarihi maddeciliğin temel önermesi, kapitalist olmayan üretim tarzları için «ekonomik düzeyin» üstünlüğünü oluşturmayacaktır, çünkü bunlarda üretim ilişkilerinin temeli ekonomi-dışı zordur.

Kanımcı Balibar ve Poulantzas, «ekonomik düzey» kavramını kesinlikli bir eleştiriden geçirmemişlerdir ve sonuç olarak gerçek bir teorik kavram üretmemiş, analizini yaptığımız iki kavramın belirsizliğinin süregeldiği betimsel ve sezgiş yollu bir kavram kullanmışlardır. Bu nedenle, bilginin düzme nesnesiyle (pseudo-object) ilgili olunca teorik analiz zayıflamakta ve simgesel anlamlar artmaktadır. Sorunu düzeylerin Kutsal Üçlüsü —ekonomik, siyasal, ideolojik— çerçevesinde çözmeye çalışırken, üretim ile ekonomi arasında gerekli ayrımı koymayarak Balibar ve Poulantzas kendilerini, örneğin «hangi düzeyin egemen rolü olacağına ekonomik düzey karar verir» şeklinde biçimsel bir mecazlar oyununa indirgemektedir. Öyle ki, bu son mecaz, XIX. Louis gibi (tıpkı kapitalist sistemin yaptığı şekilde) kendi başbakanı olma ve son kertede belirlemenin ve egemen rolün ikili koşulunu elinde toplamaya karar verene kadar, tahtta olup yönetmeyen bir kral örneğine benzemektedir. Balibar şöyle diyor:

«...Ekonomi toplumsal formasyonun hangi düzeylerinin belirleyici konumda olduğunu belirlediği için belirleyicidir. Bu hiç de basit bir ilişki değildir, daha çok ilişkiler arasındaki bir ilişkidir; geçişli bir nedensellik değil, yapısal bir nedensellikdir...»²⁴

Fakat ya biri ya da öbürü olması gerekir. Eğer ekonomi ile maddi varoluşun üretilmesini anlıyorsak, üretim tarzı ne olursa olsun birinci anlamda, son kertede belirleyici değildir. Ama tersine «ekonomiyi» ikinci anlamda (metaların üretimi) kullanıyorsak bu durumda toplumun temel üretim ilişkileriyle özdeşleştirilmesi dışında hiçbir zaman belirleyici olmamıştır. Son kertede belirleyici ve egemen rol arasındaki ayrım, teorik içeriği hafif kalan simgeler, düzeyler metafiziğinin yarattığı yapay bir sorunu çözme çabasında olan bir dizi mecazdan başka bir şey değilmiş gibi görünüyor. İnanıyoruz ki, bütün sorun «ekonomik düzey» gibi kavramların teorik yazışmaya sokulma biçiminde betimsel niteliğin üstün olmasından doğmaktadır. Üstelik sonuçta bu durum «toplumsal düzey» ve «ideolojik düzey» gibi kavramlar için daha da geçerlidir. Başka bir deyişle, burada taksonomi ve biçimselcilik arasında yeni bir birleşme örneği görüyoruz.

Sorunun, üç düzeyin farklı şekilde eklemlenmesi olmadığına ve sonuçta bizim üretime ekonomik değil, siyasal nitelik yakıştırmamız gerektiği şeklinde konmamasına dikkat etmelidir; sorun, ekonomik düzeyle siyasal düzey arasındaki ayrımın kapitalizm-öncesi için gösterilmemiş olması nedeniyle, ekonomik ve ekonomik olmayan etmenler arasındaki ayrımın önceki üretim tarzlarına, kapitalizmde geçerli olan bir tür toplumsal mantık kazandıran yapay bir işlem haline gelmesidir.*

* Laclau'ya göre, «ekonomi» kelimesinin iki anlamı düşünülmeli. İçin, kapitalizm-öncesi toplumlarda ekonomi-siyaset ayrımı yapılamıyor, ya da, yapılsa bile, kendilerine uygun düşmeyen bir biçimde, kapitalizmin mantığına göre yapılıyor.

Bu anlamda, ekonomi dışı zor kavramı Marx'ın kullandığı şekliyle yetersizdir, çünkü zorun kendini tanımlamak yerine kapitalizmde varolan tür zordan ayrılan yönlerini belirtmektedir. Bu işlem Kapital için haklı gösterilebilir, çünkü bu kitapta kapitalist olmayan üretim tarzlarına değinilen kısımlar azdır, bunlar da kapitalizmin tarih-öncesi-ni izlemeyi amaçlamaktadır; fakat başka üretim tarzları hakkındaki bilgimizi geliştirmeye çalışınca kesin yetersizliği önemini yitirir. Son olarak, kapitalizmden önce varolmayan bir «görelî özerklik» sorunsalıyla ilgilendiğimize işaret etmek gerekir; burada Poulantzas sorunu karıştırmaktadır. Bir düzey, bir başkası yanında görece özerk veya bütünüyle onun tarafından belirleniyor olabilir, ama bütünüyle belirlenmesi için bile her ikisi de belirgin olmalıdır ve kanımızca çoğu örnekte bu belirginlik yoktur.

Şüphesiz Balibar sorunu sezer. Onun için şunları söylüyor:

«...Artık-emek 'ekonomik baskıdan başka' baskı olmadan zorla alınamaz. Örneğin 'Herrschafts-und Knechtschafts Verhältnis' (Efendilik ve kölelik ilişkisi). 'Değişim geçirmiş tarzların' analizini yapmadan önce bile, feodal üretim tarzında bunların salt ekonomik tabanın değişim geçirmiş tarzları olmayacakları sonucuna varabiliriz... Yalnız doğrudan ekonomik değil, doğrudan ve ayrılmaz şekilde siyasal ve ekonomik deyimi, sonunda farklı üretim tarzları öğelerini birleştirmezler ve 'ekonomik', 'hukukî' ve 'siyasal' gibi ayırıcı bö-

lümlere ve tanımlara izin vermezler demektir. Bugün tarihçiler ve etnologlar, genellikle teorik açıdan kör bir biçimde bile olsa bu etkinin keşfini onaylamaktadırlar...»²⁸

Fakat eğer farklı üretim tarzları «ekonomik», «hukuki» ve «siyasal» gibi homojen ögeler kapsamıyorlarsa son kertede ekonomi tarafından belirlenme planına ne oluyor, veya egemen rolde bulunan düzeye bağlı olarak üretim tarzlarının farklılaşması ne hale geliyor? En önemlisi kendi ögelerinin farklı eklemelenmesine bağlı olarak üretim biçimleri arasındaki farklılaşmaya ne oluyor? Aşağıdakilerden ya biri ya da öbürü olmalıdır: Ya «ekonomik düzey», «siyasal düzey» ve «ideolojik düzey» farklı üretim tarzlarında o kadar farklıdır ki bunları birbirlerine bağlayan tek şey ismin sözlü birliğidir (kelimenin Aristocu kullanımında iki anlamlı kavramlar) ve şu halde üretim tarzlarını birbirinden ayıran bu düzeylerin eklemelenmesi değildir, çünkü bunlar kesinlikle karşılaştırılmaz gerçekliklerdir; ya da farklılıklarına karşın eklemelenme ögesine ayırıcı niteliğini yakıştırmamıza izin veren ortak bir öge vardır. Eğer, Balibar'ın belirttiği gibi, «değişim geçirmiş tarzlar» doğrudan doğruya ekonomik değil de, ayrılmaz şekilde hem ekonomik hem siyasal iseler —ki bunda anlaşılıyor— Balibar'ın bu ayrılmazlığın teorik bir kavramını üretmediğine ve bunun yerine «son kertede belirleme» gibi teorik içeriği kesin olmayan simgesel bir kavramı koyduğuna dikkati çekmeliyiz.

Üretim tarzlarının özgüllüğünü düşünmek, Balibar ve Poulantzas'ın üstlendikleri, ancak kıs-

men gerçekleştirebildikleri görevi mantıki sonucuna vardırmaya bağlıdır: Betimsel kategorileri kaldırmak ve yerlerine gerçek teorik kategorileri koymak. Ancak böylece, somuta kavranabilir bir yaklaşım mümkün olabilir. Eğer Marx kapitalist üretim tarzının özgüllüğünü, emek sürecinin soyut analizini mal üretiminin soyut analizine teorik olarak bağlayan bir temel üzerinde düşünseydi, öbür üretim tarzlarının özgüllüğünü düşünmeyi sağlayan kavramların üretimi de aynı şekilde ilerleyecekti: Kavramların soyut sistemini tecrit ederek. (Öyle ki, bu kavramların bağlantısı sözkonusu üretim tarzının özgüllüğünü açıklayacaktır). Fakat, eğer bu mantık doğruysa, bu süreç ancak nesne teorik olarak kurulabildiği ölçüde ve yine betimsel, izlenimci ya da sezgi yollu kategorilerin süregelmesine engel olduğu ölçüde gerçekleştirilebilir; çünkü bu kategoriler belirsiz niteliklerini analizin ilerki aşamalarında yeniden yaratmayı başaracaklar ve biçimselciliğe götürecektir.

Geçtiğimiz sayfalarda Miliband'ın Poulantzas'ın yapısalcı soyutlamacılığı dediği tutumun teorik kökenini planlı bir şekilde göstermeye çalıştık. Bu konunun ilgi bekleyen başka birçok yönü var: Her şeyden önce, Poulantzas'ın yaklaşımının temel eksikliği teorik bir bakış açısıyla tarihi değişim sürecini açıklayamamasıdır. Fakat bu sorunların ele alınması, sadece Poulantzas-Miliband tartışmasını incelemeyi öngören bu makelenin hedeflerini aşmaktadır. Bu konuların yeterince işlenebilmesi için, Poulantzas'ın Marksist siyasal düşüncenin gelişimine olumlu katkılarını bütünüyle incelemek gereklidir. Bu, benim hepsinden önemli saydığım bir görev; çünkü Poulantzas'ın kitabının «Mark-

sist siyasal sosyolojinin gelişmesine yararı bulunduğunu sanmıyorum» şeklinde Miliband'ın belirttiği görüşe katılmıyorum. Tersine, bana öyle görünüyor ki, bu makalenin başında belirtilen nedenlerden ötürü bu kitabın önemini abartmış sayılmayız.

- 1 *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Sosyal Sınıflar), Londra, New Left Books, 1973. (Fransız baskısı, Maspero 1968)
- 2 N. Poulantzas, «Kapitalist Devlet Sorunu», *New Left Review*, Sayı 58, Kasım-Aralık 1969, R. Miliband, «Nicos Poulantzas'a Cevap», *New Left Review*, Sayı 59, Ocak-Şubat 1970; R. Miliband, «Poulantzas ve Kapitalist Devlet», *New Left Review*, Sayı 82, Kasım-Aralık 1973. İlk iki makale için Robin Blackburn baskısı, *Ideology in Social Sciences* (Sosyal Bilimlerde İdeoloji), Fontana/Collins, 1972 adlı kitaba başvuruyorum.
- 3 *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet), Londra, Weidenfeld ve Nicholson, 1969.
- 4 Poulantzas, «Kapitalist Devlet Sorunu», s. 241.
- 5 *Aynı yerde*, s. 241-2.
- 6 *Aynı yerde*, s. 248.
- 7 Miliband, «Nicos Poulantzas'a Cevap», s. 255-256.
- 8 *Aynı yerde*, s. 254.
- 9 *Aynı yerde*, s. 258-259.
- 10 Miliband, «Nicos Poulantzas ve Kapitalist Devlet», s. 87.
- 11 *Aynı yerde*, s. 87-88.
- 12 Bununla, Poulantzas'ın önceki planımın tamamını kabul edeceğini söylemek istiyorum.
- 13 Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 60.
- 14 *a.g.e.*
- 15 *a.g.e.*, s. 62.
- 16 *Fascisme et Dictature* (Faşizm ve Diktatörlük), Paris, Maspero 1970.
- 17 Miliband, «Nicos Poulantzas ve Kapitalist Devlet», s. 91.
- 18 Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 44.
- 19 Poulantzas, «Kapitalist Devlet Sorunu», s. 251-2.
- 20 Louis Althusser, *Lenin ve Felsefe*, Londra, New Left Books, 1971, s. 137-138.
- 21 *a.g.e.*, s. 139.

- 22 Miliband, «Nicos Poulantzas ve Kapitalist Devlet», s. 86-7.
- 23 Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 13-14-15.
- 24 Balibar, *Reading Capital* (Kapital'i Okumak) isimli yapının içinde, (Louis Althusser) New Left Books, 1970, s. 204-205.
- 25 Balibar, *a.g.e.*, s. 208.
- 26 Marx, *Kapital*, Cilt III, s. 771-2.
- 27 Balibar, *a.g.e.*, s. 224.
- 28 *A.g.e.*, s. 223.

KAPİTALİST DEVLET: MILIBAND VE LACLAU'YA CEVAP

NICOS POULANTZAS

Altı yıl önce, Ralph Miliband'ın *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet) adlı kitabının yayımlanması, yazarla benim aramda *New Left Review* sütunlarında sürdürülen bir tartışmanın başlamasına neden oldu.¹ Ben kitaba bir eleştiri yazdım ve Miliband cevapladı; bu süreç içinde benim *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar) adlı kitabımın eleştirisini de yaptı.² Bu eleştiriye o zaman cevap vermedim; daha sonra kitabımın İngilizce baskısının çıkışı dolayısıyla Miliband'ın yazmış olduğu uzun eleştiriye de yine cevaplandırmadım.³ Ne var ki İngilizce okurlar gerek ikinci kitabım *Fas-*

cism and Dictatorship (Faşizm ve Diktatörlük), gerekse yeni kitabım *Classes in Contemporary Capitalism*'e (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar) ancak şimdi başvurabilecekleri için tartışmaya devam etme zamanının geldiğini hissediyorum.⁴ Çünkü tartışmanın yararlı olması ve döngüler içine sıkışıp kalmaması, gücünü yeni gerçeklerden almaya bağlıdır; benim durumumda bu yeni gerçekler *Political Power* (Siyasal İktidar)'dan bu yana yayımlanmış olduğum yazılardır.

Esas tartışmaya girmeden önce, birkaç noktaya değinmeyi gerekli görüyorum. Tartışma öncelikle Miliband'ı ve beni ilgilendirmekle birlikte, o kadarla kalmıyor. Avrupa'da, Birleşik Amerika'da, Latin Amerika'da ve başka yerlerde pek çok kişi, makale ve kitaplarla bu tartışmaya katıldılar. Burada bütün bu katkıları gözönüne almama imkân yok. Yalnız, özellikle İngiltere ve Birleşik Amerika'da Miliband'la aramdaki farklılıkların «araççılık» (instrumentalism) ve «yapısalcılık» (structuralism) arasındaki çekişme olarak algılanmasının tartışmayı bütünüyle yanlış bir şekilde koymak olduğunu göstermeye çalışacağım —en azından «yapısalcılık» teriminin *Political Power*'a (Siyasal İktidar) yakıştırılmasına ilişkin olarak. Ayrıca tartışma ile ilgili görece yeni katkılardan biri olan Ernesto Laclau'nun «Siyasal Düzeyin Özgüllüğü: Poulantzas-Miliband Tartışması» üzerinde duracağım.⁵ Laclau'nun bütün görüşlerini paylaşsam da, makalesinin tartışmayı doğru yere oturtmakta yardımcı olduğuna ve özellikle *Political Power*'ın (Siyasal İktidar) yarattığı bazı gerçek sorulara değindiğine inanıyorum.

Dolayısıyla bu yazı, iki temel nedenden ötürü Miliband'ın makalelerine cevap olmaktan çok, genel tartışmaya bir katkı niteliğindedir. Önce geniş kapsamlı bir tartışmayı sürdürebilmek, ancak kesin bir dil yardımıyla mümkündür. Ayrıca bu dilin özgül bir teorik alana yerleştirilmiş olması gereklidir; öyle ki, bu tartışmaya katılanlar karşılıklı sorunsalları içinden kavramlara, terimlere ve düşüncelere kesin tanımlar getirebilsinler. Oysa, Miliband'ın yazılarının özelliği teorik bir sorunsaldan yoksun olmalarıdır. Kitabımı «somut analizden» yoksun sayarak defalarca eleştirmesinin ardında, her şeyden önce, bu eksiklik yatmaktadır. Somut analizler konusunda söylenen elbette doğrudur, ama ancak başka bir teorik sorunsaldan yola çıkarak, bu başka teorik sorunsalın tarihi gerekçelere daha iyi bir açıklama getirebildiği gösterilirse doğrudur. Bununla, Miliband'ın benimle «olguları» tartışmasının ya da onları bana karşı kullanmasının yanlış olduğunu kesinlikle kastetmiyorum. Bütün söylediğim şu: Kişinin bir teoriye karşı çıkarken ortaya olguların «kanıtını», «pratiğin» kanıtını koyarak başlaması —kesinlikle de geçerli olan bu yaklaşım— ancak farklı bir teorik konumdan yola çıkıldığında mümkündür. Bu, epistemolojinin temel ilkelerinden biridir. Bu tür bir tutum Miliband'ın yazılarında yoktur. Bu yüzden Laclau'nun da doğru olarak gözlediği gibi, yazdıklarımız farklı alanlarda (terrain) bulunmaktadır, yani çoğu kez farklı konularla uğraşmaktadır. Dahası, Miliband'ın bana karşı kullandığı, «soyutlamacılık», «yapısalcılık» ya da «üst-determinizm» gibi eleştirel terimler

onun kullanımında son derece belirsiz ve kesin olmayan nitelikte kalmaktadır.

İkincisi, Miliband'ın kitabıyla ilgili olarak yazdığım ilk eleştiriye ekleyeceğim hiçbir şey yok. **Political Power**'ın (Siyasal İktidar) yayımlanmasından bu yana kendi tutum ve analizlerimin evrimi üzerine özellikle yapmak zorunluluğunu duyduğum bir dizi düzeltmeyle ilgili olarak söyleyeceklerim olduğundan (bu sürece **Faşcism and Dictatorship**'de —Faşizm ve Diktatörlük— başladım ve bu düzeltmeler **Classes in Contemporary Capitalism**'de —Çağdaş Toplumda Sınıflar— somutlaştı) bu makalenin bu yönü hiçbir şekilde Miliband'a bir cevap şeklinde algılanmamalı. Çünkü Miliband, beni sözkonusu düzeltmeleri yapmaya yönelten eksiklikleri, ilk kitabımdaki gerçek sorunları, gerçek boşlukları, belirsizlikleri ve tartışmalı noktaları görmemiştir. Bu nedenle, aşağıdaki yazının büyük bir bölümü Miliband'a bir cevap olmaktan çok, Laclau'ya bir cevap ve **Political Power** (Siyasal İktidar) üzerine benim artık yapabilecek durumda olduğum eleştirilere bir açıklama niteliğindedir.

SOYUTLAMACILIK SORUNU ÜZERİNE

Her şeye karşın yine de, yazılarımda somut analizlerin bulunmadığını, veya somut tarihi ve ampirik olgulara değinmediğimi sürekli tekrarlayan Miliband'ın yukarda sözü geçen kınamasına dönerek başlayacağım. Anladığım kadarıyla, kitabım üzerine yazarken kullandığı «soyutlamacılık» teriminin başlıca anlamı bu.

Öncelikle bu kınamayı hiçbir şekilde haklı

görmediğimi belirtmeliyim. Sınıf mücadelesinin durumuna ve Devlet'in tarihi dönüşümlerine ilişkin sürekli ve kesin değinmeler **Political Power** (Siyasal İktidar) içinde fazlasıyla var; bunlar, mutlakçı Devlet'ten, burjuva devriminin tarihi modelleriyle ilgili öteki Devlet biçimlerinden, iktidardaki blokların ve burjuvazinin dönüşümlerine, kapitalist Devlet ve kapitalist rejim biçimlerine v.b. kadar uzanan analizler. Örnekleri sıralamaya kolaylıkla devam edebilirim. Fakat buna degeceğini sanmıyorum, çünkü Miliband'ın kitabıma bu eleştiriye yöneltmesinin gerçek nedeninin «somut olgulara» yaklaşımımızdaki farklılıkta yattığı kanısındayım. Miliband'ınki gibi ampirik veya neo-pozitivist herhangi bir yaklaşıma karşı ben, bu olguların ancak yazı boyunca sürekli kullanılan teorik aygıtlar aracılığıyla açıkça incelenince, derinlemesine —yani gözler önüne sererek— anlaşılabilirliği kanısındayım. Bunun önkoşulu da, Durkheim'in zamanında işaret ettiği gibi, kişinin kararlı bir şekilde «göze batan gerçeğin», «sağduyunun» demagojisinden ve «aşıkâr olanın aldatıcılığından» sakınmasıdır. Bu yapılmadıkça, istenildiği kadar somut analizler toplansın, bunlar hiçbir şeyi kanıtlamaz. Korkarım Miliband, görünenin aldatıcılığından sakınışımı, kitabımın somut analizlerden, kendi deyimiyle, «kesin yoksunluğu» ile karıştırmaktadır. Miliband kendisi, ilk makalemde de işaret ettiğim gibi, sağduyunun demagojisini kesinlikle reddetmemektedir; bu konuda da egemen «Anglo-Sakson kültürü» kendisine tümüyle destek olmakta. Perry Anderson'un da bir süre önce gösterdiği gibi, bu egemen Anglo-Sakson kültürü, kuruluşu gereği (kaza eseri

değil), yüksek derecede bir ampirizmle doldurulmuştur.^{6*}

Bu söylendikten sonra, her şeye karşın **Political Power'a** (Siyasal İktidar) yöneltilecek ilk eleştirinin somut analizlerin eksikliğiyle değil, belli bir teorizm** taşıyan bu somut analizlerin metin içinde yürütülme yollarına ilişkin olması gerektiğini düşünüyorum. Bu belli bir ölçüde, o zaman Althusser'le paylaştığım aşırı katı bir epistemolojik tavıra bağlanabilir. Saldırımızı Marksist gelenekteki şekillenmeleri ekonomizm ve historizm olan ampirizm ve neo-pozitivizme karşı yoğunlaştırdığımız için kendi özgül yapılarıyla düşünce sürecinde ortaya çıkan bilgi üretiminin, teorik sürecin özgüllüğünde, haklı olarak, ısrar ettik. Bize göre, «gerçek olgu» veya «pratik», hem düşünce sürecine girmeden önce («düşünce gerçeği»ni oluşturmuş olan ve buna karşılık «somut bilgi»yi, Genellemeler III'ü üretecek kavramlar

* Poulantzas'ın bu son paragrafta söyledikleri daha önceki yazılarda da tartışılmıştı. Bu yazılara, gerekli görülen notlar da eklenmişti. İngiliz ve Amerikan felsefe akımları (burjuvazinin ideolojik egemenliğinin etkisiyle) ampirik temellere dayanırlar. Poulantzas, Mlliband'ın «somut olgu» üstünde bu ısrarının Anglo-Sakson felsefe geleneğinden geldiğini ima ediyor. Burada sözü geçen Perry Anderson, **New Left Review**'nun editörüdür.

** «Teorizm», Türkiye'de epey yaygın olan «anti-entelektüel» ideolojinin kalıpları içerisinde, «teoriye fazla düşkün olmak» gibi anlaşılabilir. Ama anlatılmak istenen bu değil. «Teorizm», teori düşkünlüğü olamaz, çünkü söylenen söz geçerli olduktan sonra, teorinin fazlalığı diye bir sorun olamaz. Bir yanlış eğilim olarak «teorizm», teoriyi başka düzeylerden bağımsız bir pratik gibi görme eğilimidir. Althusser yayımladığı özeleştirisinde bu yanlışta düştüğünü açıklamıştı. Poulantzas da aynı özeleştiriyl tekrarlıyor. Bu konu biraz aşağıda daha ayrıntılı biçimde açıklanacak.

olan Genellemeler II'nin üzerine işleme geçeceği Genellemeler I'den önce) hem de, «deneyleme» ve teorinin olgular karşısındaki ve teorinin pratik karşısındaki yeterliliği sorusunun ortaya çıktığı Genellemeler III'den, yani düşünce sürecinin tamamlanmasından sonra vardır.^{7*} Üstelik Althusser'in durumunda bu, teorik sürecin, veya «söylemin» (discourse),** kendi içinde kendi geçerliliği veya «bilimselliği» için ölçütler taşıdığı şeklinde çok kuşkulu bir izlenim yaratmaktaydı: Bu kada-

* «Genellemeler I, II ve III» gene Althusser terminolojisinden geliyor. Bu sayılarla ifade edilen, teorik üretimin aşamalarıdır. Marksist bilgi teorisine göre, bilgi sürecinde bilen Özne ile bilinen Nesne arasında bir özdeşlik yoktur. Bir nesnenin bilgisi, insana, içinde yaşadığı toplumun ideolojik malzemesi içinde gelir. Şu halde bilgi üretiminin başlangıcında, üzerinde çalışacağımız nesne olarak, toplumun verili ideolojisini buluyoruz. Althusser'in «Genellemeler I» dediği, işte budur. Teorik üretim sonucunda, somut, bilimsel genellemelere varılır. Bu da, «Genellemeler III»dür. Arada kalan «Genellemeler II»ye gelince, bunlar da, bilim teorisinin bu süreç içinde belirli bir andaki durumunu temsil ederler.

Yukarıdaki bölümde, Poulantzas, şunu anlatmak istiyor: Milliband'ın ısrarla üzerinde durduğu «somut olgu», Genellemelerin çeşitli aşamalarıyla anlatılan teorik üretim sürecinden önce de, sonra da vardır. Sürecin sonuna gelindiğinde, yani somut bilgi üretildiğinde, bunu «deneyleme»sini yapmak ve pratikle uygunluğunu ölçmek gerekir. Ancak, Althusser okulunun daha önceki evresinde, sonradan «teorisizm» olarak özeleştirisi yapılan aşırı vurgulama yanlısına düşülmüş ve «teorik pratik» deyimini kullanılmıştı. Bu deyim, teorik çalışmayı, başka pratiklerden koparır ve üretilen teorinin doğruluğunun nerede sınırlanacağı sorusuna, gene sadece teori alanını gösterir gibidir.

** «Söylem»: «Discourse» karşılığı kullandığımız bir türeme. Söylem bir «konuşma» anlamına geldiği gibi, «muhakeme», «akıl yürütme» anlamlarını da taşır. Böylece, örneğin «bilimsel bir söylem», muhakeme tarzı bilimsel olan bir konuşma oluyor.

rı, Balibar'la birlikte kullandıkları ve o zamandan bu yana terkettikleri teorik pratik (theoretical practice) teriminde açıkça görülmektedir. Bu terim «teori-pratik» ilişkisi sorununu, bu ilişkinin tanımını teorinin içinde sayarak, ortadan kaldırıyordu. «Somut gerçek» karşısındaki teorik sürecin özgüllüğüne sınıksız sarılırken o zaman görmediğimiz şeydi: Teorik süreç boyunca bu «gerçeğin» sürece müdahale şekli ve teori-pratik ilişkisinin işleme şekli.*

O zamandan beri çoğumuz bu konuda düzeltmeler yaptık. Zaten, kendi payıma, en başından beri bu epistemolojik şemanın daha aşırı biçimlerine kesinlikle karşı olduğumu belirtmeliyim. Bu tavır, Political Power'ın (Siyasal İktidar) Girişindeki çeşitli uyarılardan ve «teorik pratik»

* S. 138'deki 2. ve s. 139'daki 1. dip notlarını tamamlayabiliriz. Althusser okulu, "teorik pratik" deyimini kullanmakla teoriyi başka pratiklerden koparır gibi oluyordular. Şüphesiz hiçbir Marksist bunu tam olarak yapamaz. Onların sorunu da, teoriyi ampirizmden korumaktı. Ayrıca, "somut gerçek", teoriye ne şekilde müdahale eder? Buna cevap veremiyorlardı. Bunun sonucunda, Althusser, Marx'ın burjuva düşüncesinden kopuşunu da sırf "epistemolojik" bir olay gibi ele aldığı izlenimi veriyordu. İletişim Yayınları arasında daha önce sunduğumuz **Lenin ve Felsefe**'de Althusser felsefeyi, siyasetin teoriye müdahalesi ve ayrıca teorinin siyasete müdahalesi olarak tanımladı. Bu "somut gerçeğin" teorik sürece müdahalesinin biçimini tesbit etmekte atılmış bir adım oldu. Daha sonra, özeleştirisinde, Marx'ın burjuva düşüncesinden kopuşunda işçi sınıfının ve işçi sınıfı siyasetinin önemini belirtti. Daha önce yazdıklarında, siyasal düzeyin teorik düzey üzerindeki önemi bu şekilde belirtilmediği için, belirli bir teorist eğilim olduğunu söyledi. Poulantzas'ın ilk kitabı **Siyasal İktidar** bu özeleştirilerden önce çıkmıştı. Daha sonraki kitaplarında, özeleştiriden sonra gerekli değişiklikleri yaptığını belirtiyor.

teriminin kitabımda bulunmayışından anlaşılabilir. Böyle olduğu halde, o zamanki biçimiyle epistemolojik şemanın, düşüncem üzerinde belli özgül etkileri oldu.

GEREKLİ BİR AYIRIM

İlk olarak, bu epistemolojik şema, benim «sunuş düzeni» ve «araştırma düzeni» olarak isimlendirdiğim iki düzen arasında çok kesin bir farklılaşmaya yol açtı (ünlü Darstellung sorunu).* Demek istediğimi daha açık bir şekilde ifade edeyim: Teorik sürecin özgüllüğü açısından, kavramların özgül biçimde birbirine bağlanmasını dikkate alması gereken teorik metni sunuş düzeniyle, gerçek doğrularla uğraşarak bu kavramların yaratılmasını sağlayan araştırma düzeni arasında bir ayırımın yapılması gerekmektedir. Marx'ın Kapital'inde de gördüğümüz gibi, teorik metnin sunulduğu, onun ardında yatan araştırmanın izle-

* «Sunuş düzeni» ile «araştırma düzeni» ayrımını Marx, Grundrisse'de yapar. Bu ikisi arasında, «oluş düzeni» diyebileceğimiz bir üçüncüyü de katmalıyız. Tarihî bir sürecin kendine göre bir oluş sırası vardır. Biz bunu anlamak için, kendimize bir araştırma sırası buluruz. Araştırmamız bittikten sonra, sonucu başkalarına aktarırken, gerek oluş sırasından, gerekse kendi izlediğimiz araştırma sırasından farklı bir sunuş sırasını gözetiriz. Marx Kapital'i yazarken bu ayrı düzenler üstünde önemle durmuştu. Zaten Grundrisse, onun, sunuş düzeni arayışı içinde yazdığı ve sonradan vazgeçtiği bir eserdir. Bugünlerde birçok Marksist Marx'ın yaptığı sıralamanın iç bağıntılarını araştırıyor, özellikle sunuş düzeninin Kapital'de aldığı biçim üzerinde çalışıyor. Poulantzas da aynı ayrımı kendi kitabında gözettiğini, araştırma düzeninden çok sunuş düzenine önem verdiği için, Miliband'ın, eserin ampirik araştırma yanının eksik kaldığı inancına kapıldığını söylüyor.

diği aşamaların yeniden sıralanması veya onun üretiminin tarihinin anlatılmasından öte bir şeydir (bu fark, başka şeylerin yanı sıra, Grundrisse ile Kapital arasında görülebilir). Ne var ki, Political Power'da (Siyasal İktidar) bu ayrımı çok keskin biçimde koyarak, sunuş düzeni içinde somut analizleri teorik sürecin örnekleri ve betimlemeleri şeklinde vermek durumuna çok sık düştüğümü itiraf etmeliyim. Bu, Miliband açısından, kısmen de benim sorumlu olduğum, belli bir karışıklığa neden oldu: Sunuş düzeni ve araştırma düzeni arasındaki ayrımı (ki ben bunları kitabımın Giriş'inde incelemiştim) kendi ampirik ve neo-pozitivist yaklaşımında tamamen ihmâl etmiş olan Miliband, kitabımda somut analizler bu şekilde anlatıldığı için, araştırmanın bu somut-gerçek analizler üzerine kurulmadığını, sadece soyut kavramlardan doğduğunu sanmaktadır. Bu somut analizleri çoğunlukla teorimin örnekleri ve betimlemeleri olarak anlattığım için, Miliband acele-acele (ve saf bir şekilde), sonuçta «soyut» hale gelen araştırmamın bağlamında onları bu şekilde (soyut olarak) düşündüğüm sonucuna varmıştır. Onu bu düşüncenin tersine inandırmak için, kendimi komik düşürmek pahasına, Political Power'ın (Siyasal İktidar) taslaklarını ve notlarını yayımlamalıydım.

BİÇİMCİLİK

Bununla birlikte bu teorisizm beni sadece somut analizlerin görece «uygun olmayan» bir sunuluşuna götürmekle kalmamış, aynı zamanda Laclau'nun doğru olarak işaret ettiği (buna yeni-

den döneceğim) bir yanlışa yöneltmiştir: Araştırmamda belli bir biçimcilik —ve sonuç olarak somut analizlerin belli bir ihmâli. Fakat bütün bu konularda, gerek Alman ve İtalyan faşizminin ayrıntılı bir analizi olan *Fascism and Dictatorship* (Faşizm ve Diktatörlük), gerekse çağdaş kapitalist toplumun çok somut şekilde ele alındığı *Classes in Contemporary Capitalism*'de (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar), koca bir yığın «ampirik» denilen verilere açıkça değinerek gerekli düzeltmeleri yaptığımı sanıyorum. Ne var ki, her iki kitapta da Miliband'la aramdaki yok edilmez temel farklılığı, yani «somut olguların» kanımca teorik olarak ele alınmasının kesin gerekliliğini, doğal olarak, sürdürdüm. Çünkü bu noktayı biraz daha irdelersek bu yöntem, terimin tam anlamıyla gerçekten somut analizler yürütmenin tek yoludur; burada «somut», Marx'ın deyişiyle «çeşitli belirlenmelerin birliğidir». Gerçekten de, teorik bir sorunsalın yokluğu Miliband'ın yazılarında, görünenin tersine, somut analizlere raslamayı zorlaştırmıştır. Başlıca bulabildiğimiz, Wright Mills'in sözünü ettiği «soyutlamacı empirizmi» (abstracted empiricism) kuvvetle çağrıştıran, «bu böyledir» türünde sözlü betimlemelerdir. Teoriyi ihmâl etmenin sonucunun somutu görememek olduğunu fazla vurgulamanın gereği yok.

Fakat bu teorisizmin kitabımdaki sonuçları üzerine daha fazla şey söylemeden, okurun bu olguyu daha açıkça kavrayabilmesi için birkaç açıklama yapmam gerektiğine inanıyorum. Önce, teorisizmin ancak 1968 öncesi Marksizm'inin (en azından Avrupa Marksizm'i) belli bir teorik-siyasal tavrına, ana özellikleri neo-pozitivist meka-

nizması ve ampirizmi ve açıkça ifade edilen ekonomizm olan bir tavıra karşı —bir iki istisna dışında— bir tepki olarak anlaşılabilceği hatırdâ tutulmalıdır. Bu, benim için özellikle önem taşıyordu; çünkü Marksist düşüncenin yoksulluğunun çok iyi bilindiği (Stalinizmin de aralarında önemli bir yer tuttuğu bir dizi karmaşık nedenden ötürü) bir alan olan Devlet'in sorunsalıyla uğraşıyordum. Bu Marksist konuma karşı tepkimde, Lenin'in deyimiyle «değneği öbür yöne gereğinden fazla eğdiğim» kesin.* Ayrıca Political Power'daki (Siyasal İktidar) «somut analizlerin» niteliğinin 1968 öncesi Avrupa işçi hareketinde ortaya çıkan

* Althusser okulunun çıkışı, görünüşte, fazlasıyla teorik bir çıktır. Analizlerinin soyutluğu, böyle bir izlenim yaratabilir. Oysa çıkış temelde siyasaldı. Fransız Komünist Partisi'nin bugün vardığı nokta (bazı başka Avrupa Komünist Partileri de benzer eğilimler taşıdığına göre, Fransa'dan çok daha genel bir eğilim sözkonusu), Althusser hüccresinin böyle bir çıkış yapmakta bir hayli haklı olduğunu kanıtlıyor.

Devlet konusunda, Lenin'in kitabından beri bir çalışma ve araştırma yapılmadı. Lenin'in kitabını yazarken tartıştığı sorun oldukça sınırlıydı. Kautsky'nin kendiliğinden Sosyalizm öğretisine karşı, devrimin devlet karşısında görevlerini anlatıyordu. Burada, burjuva devletinin temel, ama tek bir yanı sözkonusu ediliyordu. Bu da, Lenin'in tartıştığı konu için geçerli olan yanı, yani, hâkim sınıfların düzenini korumaktaki işleviydi. Lenin'den sonra, bu kitapta söylenenler Marksizm'in genel bilgi hazinesine girdi. Ama Marksizm'in devlet teorisini geliştirmek için bundan sonra başka bir şey de yapılmadı.

Poulantzas'a göre bunun birkaç nedeni var. Bir tanesi Stalinizm. Herhalde, Stalin'in, devlet aygıtını kendince kullanışı sonucu, bu konunun fazla kurgulanamadığını söylemek istiyor. (Bu kitapta ki yazısının 14. ve 15. sayfasında konuya değiniyordu. Bir başka neden de, kapitalist ülkelerdeki mücadele biçimlerinin öne çıkardığı bazı stratejilerin, devlet üstüne araştırma yapmayı geçersizleştirmesi olabilir.

bir konumdan da (kendi özel sorunumun yanısıra) doğduğu unutulmamalıdır; hatırlanacağı üzere, hareketin geniş kapsamlı gelişiminin bulunmadığı o günlerde, tüm reformcu potansiyelleriyle Gorz ve Mallet'nin «yapısal reformlar» üzerine analizleri hüküm sürüyordu. Fransa'da ve başka yerlerde pek çoğumuz, büyümekte olan kitle hareketlerinden işaret alarak —**Political Power** (Siyasal İktidar) Fransa'da Mayıs 1968'de yayımlandı— bu analizleri eleştirdik. Fakat düşüncemizi yapıcı somut analizler üzerine kurmamızı sağlayacak, sınıf mücadelesiyle ilgili olayların sayısı görece azdı. Değişik eğilimlere sahip pek çok Avrupalı yoldaşın bu gözlemime katılmakta güçlük çekmeyeceğini sanıyorum. Benim kendi durumumda görülüyor ki (başka nasıl olabilirdi?), 1968'den bu yana Avrupa'da işçi hareketlerinin gelişmesi, tavrımda önceden belirtmiş olduğum değişikliklerin ve düzeltmelerin ortaya çıkmasını etkilemiştir. Oysa yayımlanmış kitabından anladığım kadarıyla, 1968'den bu yana olanların Miliband üzerinde hiçbir etkisi olmamış. Fakat göze batan gerçeğin bu ateşli savunucusu için, böyle bir durum sadece görünürde bir paradoks; çünkü gerçekte hiçbir şey «ampirik gerçeğin» demagojisinden daha akademik olamazdı. Gerçek tarihin sadece teorik tavrılarımız üzerinde (sadece benim teorik tavrım değil) etkisi olabilir. Pozitivist ampirik tavrılar üzerinde bir etkisi olamaz, çünkü bu tavrılar için olgular fazla «önemli» değildirler: Çünkü sonsuza kadar, defalarca çeşitli şekillerde yeniden yorumlanabildikleri için hiçbir şey kanıt-

lamazlar. İşte aşıkâr olanın bu gürültülü aldatmacasıdır ki değişmez dogmaları yaratır.*

ANLAŞILMASI GÜÇ DİL

Son olarak, yine Political Power'a (Siyasal İktidar) dönerek, sözünü ettiğim teorizmin beni şüphesiz bir üçüncü yanlışa düşürdüğünü belirtmeliyim. Bu teorizm beni, bazan gereksiz derecede anlaşılması güç bir dil kullanmaya yöneltti;

* Bu paragrafta birçok şey bir arada sunuluyor. Sırayla açıklamaya çalışalım. Uzun süre Avrupa'da ofanslf nitelikte devrimci bir girişim olmadı. Bu dönemde, ideolojik düzeyi, reformist düşünceler kapladı. Denilebilir ki, politik düzeydeki kilitleme ve bunun getirdiği durgunluk, zamanla Marksist teorik üretimde de bir durgunluk yarattı.

1968'e kadar Avrupa'nın, ileri kapitalist ülkelerinin bu durgunluğu, buralarda işçi sınıfının pasifize olduğu, buna ek olarak, baş çelişkinin az gelişmiş ülkelere kaydığı tezleri izledi. Ancak, 1968'den bu yana, sözkonusu ülkeler gerçekten bir hareketliliğe kavuşmuş görünüyorlar. O yılların öğrenci protestolarıyla başlayan bu hareketlilik, zamanla nitelik değiştirdi. İşçi sınıfı hareketi yeni hamleler yapmaya başladı. Bütün bunlar, siyasal durumun, dolayısıyla devletin, yeniden ele alınmasını gerektiriyor. Politik ofansifin kendiliğindenciliğe dönüşmemesi için, teorik düzeyde yapılacak çalışmaların da önemi vardır. Althusser okulu ve Paulantzas, bu ihtiyaca karşılık vermeye çalışıyorlar.

Poulantzas, 1968'den beri bütün bu olup bitenlerin, Miliband gibileri etkilemediğini, onların, eskinin yetersiz ampirik gözlemleriyle yetindiklerini söylüyor. Teoriye yeterince önem vermeyip, ampirik olgularla yetinmek, sonunda yeni olguları görmeme sonucunu yaratır; böylece, değişmez bir dogmatizm yerleşip kalır, diyor. Buna, Türkçe'de yeni yayımlanan **Felsefe Sözlüğü'nün** (Konuk Yayınları) «Ampirik ve Teorik» maddesinden bir kısım alıntı ekleyelim: «Ampirik bilgiler, nesnel alanın gelişme yasalarına kadar uzanmadıkları için, henüz bilinmeyen nesnel olgulara ilişkin nedensel bir açıklama ve bilimsel bir tahmin getirmekten uzaktırlar.»

sonraki yazılarımda bu durumu düzeltmeye çalıştım. İlk önce, bilimde tek bir yol olmayacağını belirtmeliyim. Ancak, uğraştığım konunun teorik olarak ele alınması alışılmış betimsel tartışma şeklinden bir ölçüde uzaklaşmayı gerektiriyordu. İkinci olarak, yazılarım tümüyle teorik-siyasal konjonktür tarafından belirlendiği için, okurun sınıf mücadelesinin siyasal sorunlarına belli bir duyarlılığını gerektirmektedir. Miliband'ın kitabındaki bazı analizleri anlayamamasını, her şeyden önce bu siyasal duyarlılık eksikliğine, başka bir deyişle, akademizme bağlamak zorundayım. Bunun belirtisini gösteren bir tek örnek vereceğim:

«Poulantzas da sorunu görmekte: 'Bir sınıf,' diyor 'bir toplumsal formasyon içinde ayrı ve özerk bir sınıf olarak, toplumsal bir güç olarak, ancak şu koşullarda ele alınabilir: Üretim ilişkileriyle, ekonomik varoluşlarıyla bağlantısı, özgül bir varlık şeklinde başka düzeylere de yansıyor...' 'Özgül varlık'ın ne demek olduğunu sormak zorundayız. Kitapta verilen cevap şöyle: 'Bu varlığın ortaya çıkabilmesi için üretim ilişkileriyle ilişkinin, üretim süreci içindeki yerin, öteki düzeylerde geçerli etkileriyle yansımaları gerekir'. Öyleyse, 'geçerli etkiler' ne? Bu da cevaplandırılıyor: '(Geçerli etkiler) derken şunu anlatmak istiyoruz: Üretim sürecindeki yerin başka düzeylere yansımaları bir yeni öge meydana getirir; bu yeni öge, bu düzeylerin bu ögeler olmadan göstereceği tipik

çerçeve içine sokulamaz.' Bunu, bir sınıfın, ancak olaylar üzerinde önemli bir etkisi olduğu zaman önemli bir belirginlik kazanması demek olarak yorumlayabiliriz —ama bunu söylemekle pek bir yere varmış olmuyoruz. Ne var ki, Poulantzas bunu bile söylemiyor. Çünkü ayrıca diyor ki, 'ekonomik mücadelenin egemenliği' (yani, işçi sınıfı mücadelesinin bir biçimi olarak 'ekonomizm'— R.M.) 'siyasal mücadele düzeyinde (geçerli etkilerin) yokluğu' anlamına gelmez. 'Sadece, Lenin'in etkisiz görerek eleştirdiği, belirli bir siyasal mücadele biçimi' anlamına gelir. Böylece, bir sınıf bir anda ancak 'geçerli etkiler' yarattığı ölçüde ayrı ve özerk bir sınıf sayılabiliyor, yani etkisinin belirleyiciliği ile ölçülüyor; bir başka anda ise, bu 'geçerli etkiler', 'etkisiz' olabiliyor. Poulantzas 'kesin olarak doğru' ve 'bilimsel' analiz gereğini vurgulamaktan hiç geri durmuyor. Ama bu ne biçim 'kesinlikli' ya da 'bilimsel' analiz? Hattâ, bu ne biçim analiz?''⁸

Ne biçim bir analiz mi? Miliband anlamakta güçlük çektiğine göre hemen açıklayalım. «Geçerli etkilere» somut bir örnek olarak köylülük ve Bonapartizm arasında ilişki kuran analizim, özünde kapitalist bir toplumda temel olmayan sınıflarla (köylülük, küçük burjuvalık) ilgiliydi. Analizimin bu açıdan olduğu çok açık.⁹ Fakat metnin geri kalan kısmında ayrıca işçi sınıfı ele alınıyordu ve bunun iki kesin siyasal hedefi vardı. Bunların birincisi, çağdaş kapitalizmde («neo-kapitalizm») işçi sınıfı bütünleşmiştir veya yok olmuştur şek-

lindeki düşüncelere doğrudan saldırmaktı; İngilizce okuyanlar muhakkak bu görüşlerden haberdardırlar. Amacım, devrimci siyasal örgütü ve ideolojisi (historisistlerin ünlü «sınıf bilinci») olmasa bile işçi sınıfının özerk ve belirgin bir sınıf olarak varolmaya devam edeceğini, çünkü bu durumda bile «varlığı»nın, siyasal-ideolojik düzeyde geçerli etkiler sonucu yansıtacağını göstermekti. Hangi etkiler? Sosyal demokrasi ve reformizmin çoğu zaman oldukça önemli etkilerden olduğunu biliyoruz; ayrıca pek çok Avrupa ülkesinin (İngiltere dahil) devlet yapılarının sosyal demokrasinin her türlü biçimini gözönüne almadan incelenebileceğinin pek açık olduğunu sanırdım. Fakat bu örneklerde bile, işçi sınıfı «sistemin» içinde bütünleşmiş ve sulandırılmış değildir. Sosyal demokrasinin tam anlamıyla gösterdiği gibi (geçerli etkiler), belirgin bir sınıf olarak varolmaya devam edecektir; çünkü bu da işçi sınıfıyla özel bağları bulunan bir işçi sınıfı olayıdır (Lenin'in çok iyi bildiği gibi). Eğer durum böyle olmasaydı, zaman zaman burjuvazinin sosyal demokrasiye (sadece, sıradan bir kurum değil) dayanmaya neden gerek duyduğunu açıklamakta zorluk çekerdik. Öyleyse işçi sınıfı belirgin bir sınıf olmaya devam ediyor; bu ayrıca (ve başlıca), işçi sınıfının sonsuza kadar sosyal demokrat nitelikte kalmayacağı (bugün sosyal demokrat olduğu yerlerde) ve bu nedenle Avrupa'da sosyalizmin umutlarının henüz bozulmamış durumda olduğunu rahatlıkla bekleyebileceğimiz anlamına gelir.*

* Poulantzas'ın kitabında bu konunun tartışılması gerçekten çok açık seçik değil. Miliband'ın bu kitaptaki ikinci yazısında yer

Ne var ki, bu bizi ikinci hedefime getiriyor. Çünkü eğer —buradan doğrudan Lenin'e değiniyorum— ekonomizm/reformizmin işçi sınıfının siyasal yokluğu anlamına gelmediğinde ve dolayısıyla bu ekonomizm/reformizmin kapitalist sistemde siyasal ve ideolojik düzeyde geçerli etkileri olduğunda ısrar ettiysem, bir yandan da bu ekonomist/reformist politikanın işçi sınıfının uzun dönem stratejik çıkarları açısından, işçi sınıfının sınıfsal bakış açısından etkisiz olduğunu ayrıca söyledim; başka bir deyişle, bu politikanın sosyalizme götürmeyeceğini belirttim. Aynı zamanda, Marx'ın da dediği gibi, kapitalist sistemin herhangi bir analizi işçi sınıfının sınıfsal bakış açısını asla ihmâl etmemelidir. Miliband bunu anlayama-

alan ve Poulantzas'ın bu metne alıntı olarak koyduğu kısımda geçen, «geçerli etkiler» deyimini, gerçekten teorik kesinliğe pek uymayacak kadar bulanık bir deyim. Ancak, Poulantzas'ın şimdi verdiği açıklamalardan sonra, sorunun, teorik bir yanlışlıktan çok bir ifade bozukluğu olarak anlaşılabilirliği görülüyor.

Poulantzas, şunu savunuyor: Kapitalist toplumda **temel olmayan** sınıflar, ancak belli bir biçimde davranabilip politikada ağırlıklarını duyurabildikleri oranda «sınıf» sayılırlar. Örneğin, Louis Bonaparte zamanının Fransasında orta köylüler böyle davranabildikleri için sınıf niteliği göstermişler, ama aynı tip bir politikanın temsilcisi olan Bismarck'ın Almanyasında benzeri bir davranış görülmediği için, orta köylülük orada bir sınıf tutumu alamamıştır.

Buna karşılık, kapitalist düzenin temel sınıflarından olan proletaryâ, siyasal düzeyde bilinçli bir şekilde davranmadığı zamanda bile toplumsal bütün üzerinde «geçerli etkiler» sahiptir. Nitekim, Sosyal Demokrasi de işçi sınıfının bu durumundan yararlanır. Şu halde, işçi sınıfı yalnız ekonomik düzeyde bir faaliyetle sınırlı kalsa da, Sosyal Demokrasinin varlığının gösterdiği gibi, «geçerli etkiler»ini, ideolojik ve siyasal düzeylere yansıtabilmektedir.

mıştır. Ona göre, bu sadece kelimelerle öynamak veya katıksız bir «bilimsellik» sorunudur. Eğer Miliband benimle, hiç değilse, temel sorunlarda anlaşsaydı bu durum pek de önemli sayılmazdı. Ancak kendi kitabındaki oldukça yüksek akademik siyasal suskunluk tarzı gözönünde tutulunca bundan da kuşku duyuyorum; bu ihtiyatlı tutumunu makalemde eleştirmiş ve bu tartışmanın te-tiğini çekmişim.

YAPISALCILIK SORUNU ÜZERİNE

Şimdi Miliband'ın kitabıma yönelttiği «yapı-salcılık»la ilgili ikinci temel eleştiriye geliyorum (birinci makalesinde «yapısal üst-determinizm», ikincisinde «yapısal soyutlamacılık»). Miliband'ın anladığı şekliyle benim yapısalcılığım nedir? Büt-tün alçak gönüllülüğümle itiraf edeyim ki, makalelerinde bu tezinin kesin bir tanımını bulamadım. Bu yüzden, cevap verebilmek için kendim bir ta-nım getirmek zorunluluğunu duyuyorum.

Bu terime yakıştırabileceğimiz bir anlam hü-manist ve historisist sorunsal içine düşüyor; özne sorunsalı (problematic of the subject) şekliyle Marksizm'i etkileyen geleneksel burjuva öznelci idealizm'i sorunsalı içinde yer alan bir anlam. Bu anlamda, Marksist bir yapısalcıyım; çünkü so-mut bireylerin ve yaratıcı kişilerin rolüne; insan özgürlüğüne ve eylemine; özgür iradeye ve İnsan'ın seçme yeteneğine; «gerekliklik» karşısında «ta-sarıma» (dolayısıyla, Miliband'ın terimi üst-deter-minizm), v.b... fazla önem vermiyorum. Çok açık-ça, bu tür bir görüşe cevap vermek niyetinde ol-madığımı belirtmek isterim. Bu konuda söylen-

mesi gereken her şeyin söylenmiş olduğu kanısındayım: Burada sözkonusu olan hümanist Marksizm alternatifi değil, idealizm karşısında materyalizm alternatifidir (egemen ideolojinin gücü nedeniyle bu, Marksizm'i kendi içinde bile ortaya çıkıyor). Bunu henüz anlamamış veya buna hâlâ inandırılması gerekenlerin buraya ekleyeceğim birkaç satırla ikna edilebileceğini sanmıyorum. Bu nedenle, Political Power'a (Siyasal İktidar) bu anlamıyla yakıştırılan yapısalcılık teriminin, son analizde, burjuva idealizminin Marksizm'i her türüne karşı her zaman yöneltmiş olduğu türde itirazların modern bir tekrarından başka bir şey olmadığını söylemekle yetineceğim.* Kısmen de ol-

* Poulontzos bu paragrafta «yapısalcı» deyimini, Lévi-Strauss ve öteki düşünürlerin temsil ettiği yapısalcı akımın dışında bir anlam vererek kullanıyor. Tarihi açıktokmak için başvuracağımız ilke, «insan özü» müdür, yoksa «nesnel yapılar» mıdır? Birinci ilkedен yola çıktık mı, hümanist ya da historisist sorunsallara gireriz. Bu, burjuva ideolojisidir. İdealist burjuva ideolojisi dünyada hâlâ egemen ideoloji olduğu için, maddecilik içinde bile bu soru tartışılabilir. Poulontzos, bu sorunsalları kesinlikle Marksizm dışı saydığı için burada yeniden tartışmaya da gerek görmüyor.

Aşağıdaki paragrafta ise, yapısalcılığa ikinci bir anlam veriyor. Bu da bilinen «yapısalcılık» akımının tanımı olmamakla birlikte, bir bakıma, o akımın etkisinin Marksizm içinde kendini göstermiş biçimi sayılabilir. Burada anlatılan da şu: Marksist toplumsal formasyon kavramının öğeleri, bilindiği gibi, ekonomik, siyasal ve ideolojik düzeylerdir. Toplumsal gelişim ve oluşumlar sadece bu yapılar arasındaki, aslında belli bir soyutlama düzeyinde, zihinde kurulmuş ilişkiler çerçevesinde görülür, yorumlanır, bu arada, bütün gelişim ve oluşumların temeli olan sınıf mücadelesi görmezlikten gelirse, bu da Marksizm'in yapısalcı ve dolayısıyla yanlış bir yorumu olabilir. Poulontzos, kendisinin bu türden bir yapısalcılıkla ilgisi olmadığını ileri sürüyor. Çünkü, iki çeşit «yapısalcılık» arasında bir bağlantı görmüyor.

sa, yapısalcılık teriminin bu tür kullanımını Miliband'a yakıştırmakla haksızlık etmiş olabilirim; ancak kendi kullandığı şekliyle terimin şaşırtıcı belirsizliği düşünülünce, bu belirsizliği ortadan kaldırmak önemli oluyor.

Yapısalcılık teriminin bir ikinci, çok daha ciddi anlamı var. Betimsel olarak (modaya uyararak; zaten başka türlü olabilir miydi?) yapısalcılığı, tarihte, yani Marx'ın deyişiyle «biçimlerin» üretim, yeniden üretim ve dönüşümünde sınıf mücadelesinin ağırlık ve önemini ihmâl eden bir teorik düşünce olarak görebiliriz. Elbette, bu, çok kısa ve olumsuz-ayırıcı (negative-diacritical) bir tanım; ama bu, yukarıda verilen ilk tanımı dışında Miliband'ın terimi kullanımından çıkarabildiğim tek anlam. Bu anlam birincisiyle özdeşleştirilemez, çünkü kişi kolaylıkla hümanizme ve historisizme karşı olurken ikinci anlamda yapısalcılığın çerçevesine girebilir veya girmeyebilir. Dediğim gibi, bu yapısalcılık teriminin çok daha ciddi bir anlamı; fakat **Political Power**'a (Siyasal İktidar) yakıştırılması tamamıyla uygunsuz düşüyor. Bunu daha somut olarak göstermek için Miliband'ın ikinci anlamda yapısalcılık kullanımını haklı çıkarmak amacıyla kitabımdan alıntılar yaparak ele aldığı üç olguya değineceğim.

DEVLETİN GÖRELİ ÖZERKLİĞİ

Olgu bir: Miliband'a göre yapısalcılığım —kitabımda sınıf mücadelesine değinmediğim anlamında— Devlet'in görelî özerkliğine anlamamı ve incelememi engelliyor.

Kapitalist Devlet'in görelî özerkliğine incelediğim zaman, temellerini, gerçekte tek bir yakla-

şımın iki görünüşü olan iki yönde koydum. Birincisi, Marx'a göre kapitalist üretim tarzını tanımlayan üretim-tüketim-dolaşım ilişkileri ve Devlet arasında, ekonomik düzey ve siyasal düzey arasında kesin nitelikte «ayırım» konmasıdır¹⁰ Bu kategoriye kapitalizmde sınıfların özgüllüğü; iktidar bloku ve burjuvazinin farklı bölümleri, iktidar bloku içindeki egemenlik, destekleyici sınıflar, işçi sınıfının benimsediği mücadele biçimleri, v.b. üzerine yaptığım bütün analizler giriyor. Bütün bunlar kapitalist Devlet'e siyasal örgütleyici ve birleştirici rolünü ve «uzlaşmaların kararsız dengesini» kurma etmeni olarak kesin rolünü veren nedenlerdir; yapısı gereği bu rol Devlet'in görece özerkliğine bağlıdır.¹¹

Tek bir yaklaşımın iki görünüşünden başka bir şey değildir, bu iki yön. Ekonomik düzey ve siyasal düzey ayırımı, kapitalizmin değişik aşamalarına ve evrelerine bağlı olarak (bu ayırımın kendisi de dönüşüme açıktır), kapitalist Devlet'in görece özerkliğini incelememiz için genel çerçeveyi sağlar; bu özerkliğin aldığı somut biçim, herhangi bir zamandaki sınıf mücadelesinin kesin konjonktürüne bağlıdır. Çünkü ekonomik düzey ve siyasal düzey ayırımının kendisi sınıfların yapısının aldığı biçimden başka bir şey değildir ve dolayısıyla kapitalizmde sınıf mücadelelerinin bir sonucudur.

Miliband dahil bazı okurların kitabımda izlenen birinci yöne katılarak ikincisini ihmâl etmeleri, özünde, yapısalcı okuyuş tarzlarının sonucudur; kendi kafalarında duran yapısalcılığın sonucudur. Şimdi bu aydınlatmayı izleyerek Miliband'ın yapısalcılığı nedeniyle kitabımın cevaplayama-

dığını öne sürdüğü Devlet'in görelî özerkliğiyle ilgili çarpıcı sorusuna dönelim: Bu özerklik ne kadar görelidir?*

Burada bütün söyleyeceğim, bu biçimiyle tümüyle saçma olduğu için bu soruya cevap veremeyeceğim olacak. Ancak yapısalcılık suçlaması gerçekten geçerli olsaydı yukarıdaki genel biçimiyle bu soruyu cevaplayabilirdim. Genel bir cevap veremeyeceğim; bunun nedeni Miliband'ın sandığı gibi somut bireyleri veya toplumsal sınıfların rolünü dikkate almamam değil, Devlet'in «görelî özerkliği» ifadesindeki «görelî» teriminin (neye veya kime bağlı olarak görelî?) burada Devlet ve hâkim sınıflar arasındaki ilişkiyi göstermekte oluşudur (yani, hâkim sınıflarla ilişkisinde görece özerk). Başka bir deyişle, her toplumsal formasyondaki sınıf mücadelesine ve ona tekabül eden Devlet biçimlerine değinmektedir. Marksist Devlet teorisinin ilkelerinin, bu özerkliğin genel olumsuz sınırlarını koyduğu doğrudur. Uzun dönemde (kapitalist) Devlet yalnızca hâkim sınıf veya sınıfların çıkarları doğrultusun-

* Poulontzos, «ne kadar görelî?» gibi bir soruyu sormak ya da cevaplandırmaya kalkışmak için, «yapısalcı» olmak gerektiğini söylüyor. Çünkü bir yapısalcı, toplumsal yapıyı statik bir biçimde ele alabilir ve bu orada devletin özerkliğinin derecesini de tesbit eder. Oysa, Poulontzos'a göre, devlet, tanımı gereği «görece özerk»tir. Çünkü devlet, başlangıcından bugüne, sınıf mücadelesinin sonucu olan bir kurumdur. Şu halde, devletin, uzun vadede çıkarını savunduğu hâkim sınıflara karşı görece özerkliğinin derecesi, her somut konjonktüre, sınıf mücadelesinin her somut biçimlenişine göre değişecektir. Dolayısıyla Miliband'ın sorusunun kendisi «yapısalcı»dır ve bu soruya başka türlü bir cevap verilemez. Birkaç paragraf sonra, bu ilginç konuya geri döneceğiz.

da hareket eder. Ancak Miliband'ın benden beklediği cevabın bu olabileceğini sanmıyorum. İf-lâh olmaz bir Fabian* olmadığına göre, kendisi de bunu çoktan bilmektedir. Bu sınırlar içinde, Devlet'in görece özerkliğinin derecesi, kapsamı, biçimleri, v.b... (ne kadar görece ve nasıl görece) ancak (kitabımda da sürekli belirttiğim gibi) belli bir kapitalist Devlet ve buna tekabül eden sınıf mücadelesinin belli bir konjonktürü (iktidar blokunun özgül görünüşünü, bu blok içindeki egemenlik derecesi, bu blokun bölümleriyle burjuvazinin ve işçi sınıfıyla onu destekleyen sınıfların ilişkileri v.b.) ele alınınca incelenebilir. İşte bu yüzden, sınıf mücadelesinin konjonktürünün önemi nedeniyle bu soruya genel biçimde cevap veremem. Bunu koyduktan sonra, gerek Political Power'da (Siyasal İktidar), gerekse sonraki yazılarımda somut Devlet biçimlerinin görece özerkliğini yeterli olarak incelediğimi sanıyorum (mutlakçı Devlet, Bismarkçılık, Bonapartizm, rekabetçi kapitalizmde devlet biçimleri, Alman ve İtalyan faşizmleri, tekelci kapitalizmin günümüzdeki evresinde Devlet biçimleri ve son olarak, La Crise des Dictatures'de «Diktatörlüklerin Krizi»¹², Yunanistan, Portekiz ve İspanya askeri diktaları).

* Fabian Derneği, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında bazı İngiliz Sosyalistleri tarafından kurulmuştu. Önde gelen üyeleri arasında Bernard Shaw, H.G. Wells ve Sydney Webb gibi düşünürler vardı. Artık-değerin değil, rantın önemli olduğunu söylüyor ve devlete, toplumsal adaleti sağlama görevini veriyorlardı. Devlele ilgili bu görüşlerini hatırlatarak Miliband'ı iğneliyor Poulantzos.

SINIF İKTİDARI MI, DEVLET İKTİDARI MI?

Olgu iki: Miliband, Devlet İktidarı ve Devlet aygıtını ayırmam ve Devlet ile özgül yapılarına iktidar kavramını yakıştırmamam karşısında özellikle şaşırılmış görünüyor.¹³ Yapmaya çalıştığım, Devlet iktidarı ifadesiyle sadece Devlet'in, çıkarlarına uygun düştüğü belli sınıfların iktidarını anlayabileceğimizi söylemektir. Miliband, Devlet iktidarından söz etmeyi reddedince, başka şeylerin yanısıra, görece özerkliğinin de ortaya konamacağına sanıyor: Sadece iktidara (güce) sahip «bir şeyin» görece özerk olabileceği düşüncesinde. Burada da sağduyuya başvurması tüm açıklığıyla ortada.*

Miliband'ın kavrayamamazlığının bu noktada çok önemli olduğunu sanıyorum. Çünkü yapısalcılığım ile ilgili olarak kendi kendisiyle açıkça çelişkiye düşüyor; eğer gerekseydi, bu konudaki analizlerim (Miliband'ın reddettiği) yapısalcılı-

* Laclau'nun da daha önce işaret ettiği gibi (S. 106-107 ve 113'deki d.n.), Miliband, Poulantzas'ın sınıf iktidarı ile devlet iktidarını özdeşlediğini düşünüyordu. Şöyle ki, Poulantzas, devlet aygıtının kendisine bir iktidar yeteneği vermeyip, bu iktidarın devlete egemen olan sınıftan geldiğini söyleyince, devleti sınıfın bir aracı yapmış izlenimini uyandırıyor. Böylece devletle sınıf özdeş oluyor ve tabii devletin sınıfa karşı görece özerkliği kavramı ortadan kalkıyor. Oysa Laclau'nun söylediği, aşağıda da Poulantzas'ın kendi ağzından dinleyeceğimiz gibi, kastedilen şey oldukça farklıydı. Poulantzas bu vesileyle, Miliband'ın ampirizmine bir daha dokunarak, ampirik "sağduyu" yüzünden, ancak güce sahip bir şeyin görece özerk olabileceğini sandığını söylüyor.

ğım üzerine bütün kuşkuları dağıtmaya yetecekti. Burjuva toplumsal bilimi ve siyasetinin eski ve süregelen bir düşüncesi, Max Weber'e kadar uzanan (esasında, bir-iki tabaka daha kaldırılınca altta daima Hegel bulunur) «kurumsalcılık-işlevselcilik»e göre iktidarı tutan/veren, yapılar/kurumlar vardır; «toplumsal gruplar» arasındaki iktidar ilişkileri bu kurumsal güçten kaynaklanır.* Bu eğilim sadece Devlet teorisinde değil, başka alanlarda da sık sık görülebilir: Sınıflar karşısında girişim/kurum/iktidar kategorilerine önemli yer veren günümüzün iş sosyolojisi akımında (bakınız, Lockwood, Goldthorpe); günümüzün çok moda örgüt sosyolojisi akımında (Galbraith de dahil); ve benzerlerinde. Bu eğilimin Marksizm'i zehirlemesine izin verilince, sınıfların ve sınıf mücadelesinin yapılar-kurumlar-organlara (Devlet organı da dahil) kıyasla öncelikli rolü ortadan kalkar. Devlet'e özgül iktidar yakıştırmak veya yapıları/kurumları iktidar kavramının kullanılma alanı olarak göstermek, toplumsal formasyonların yeniden üretimlerinde/dönüşümlerinde temel rolü bu organlara yakıştırmak yapısalcılığın içine düşmektir. Tersini olarak, iktidar ilişkilerini sınıf ilişkileri şeklinde algılayarak, bur-

* Poulantzas'ın bu konuda ilerli sürdürdüğü özgün görüş ancak daha ileride açıklığa kavuşacak. Burada şunu anlatıyor: Burjuva devlet teorisyenleri, boşta Hegel olmak üzere, devletli, olmuş bitmiş bir nesne, bir kurum olarak görürler. Bu kurumun işlevi, iktidarı ellinde tutmak ya da bu iktidarı birilerine vermektir. Ama iktidar, bu kurumdadır. Aşoğido, Amerikan tipi sosyoloji olanında bu tipten teoriler üreten çeşitli yazarları sayıyor. Ayrıca, devletli bu türden bir yapı olarak görmediğini söyleyerek, «yapısalcı» suçlamasını gene Miliband'ın üstüne atıyor.

juva idealizminin bu modern biçimi olan yapısal-
cılıktan kesinlikle ayrılmaya çalıştım.

Bu, iktidar kavramını Devlet aygıtına yakıştırmayınca, görelî özerkliğini ortaya koymamızı engelliyoruz, anlamına mı geliyor? Hiç de değil; tabii belli bir doğalcı/pozitivist veya hattâ psiko-sosyolojik iktidar kavramından (« A, B üzerinde baskı yaparak, A'dan baskı gelmeden B'nin yapmayacağı bir şeyi B'ye yaptırıyor») kopmamız koşuluyla. Bütün bunların anlamı şu: Kapitalist Devlet'in görelî özerkliği, farklı toplumsal sınıflar arasındaki çelişkili iktidar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Son analizde, bir kapitalist formasyonda sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerinin bir «sonucudur»: Väterince açıktır ki kapitalist Devlet'in kendi kurumsal özgüllüğü (siyasal ile ekonominin ayrılığı) vardır; böylece, iktidar bloku içindeki şu ya da bu sınıf veya bölümün kesinlikle «ortak-ekonomik» çıkarlarının (Gramsci) dolaysız ve doğrudan ifadesine indirgenemez; Devlet, iktidar blokunun birliğini, ancak bir sınıf ya da sınıf bölümünün egemenliği altında temsil edebilir. Fakaç iş bu kadarla bitmiyor. İktidar kavramını Devlet aygıtına ve kurumlarına yakıştırmayı reddederek, ayrıca Devlet'in faillerinden oluşan grup ve bu grubun özgül iktidarı şeklinde bir görelî özerklikten söz etmeyi de (Devlet'e iktidar kavramı yakıştıran görüşlerin değişmez biçiminde yaptıklarının tersine) reddetmiş oluyoruz: Bunlar, bürokratik sınıf (Hegel'den Weber aracılığıyla Rizzi ve Burnham'a); siyasal seçkinler (kitabına yazdığım eleştiride işaret ettiğim, Miliband'ın görüşü); tekno-yapı («girişim aygı-

tının» ve Devlet aygıtının, v.b., gücü) terimlerini kullanan görüşlerdir.*

Sorun basit değil ve burası da onu derinlemesine inceleyebileceğimiz yer değil. Siyasal İktidar'dan bu yana bazı analizlerimi değiştirmek ve düzeltmek fırsatını elde ettiğime işaret etmiyim; fakat bu değişiklik ve düzeltmeler Miliband'ın yönünde değil, tersine Siyasal İktidar'da zaten saklı bulunan yönde oldu.

Gerçekte, Devlet aygıtına kıyasla sınıf mücadelesinin önceliğini yeterli derecede vurgulamadığım kanısındayım. Bu nedenle Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar'da, kapitalizmin/emperyalizmin bugünkü evresinde Devlet'in rolünü, biçimini ve kendine özgü görelî özerkliğini, varolan toplumsal formasyonlara bağlı olarak inceleyerek görüşlerimi düzeltmeye yöneldim. Çıkış noktamız olarak, kapitalizmde (bugünkü evresinde bile) siyasal düzey ve ekonomik düzey ayrımını alınca,

* Poulantzas'ın devlet dediğimiz kuruma, kendine özgü bir iktidar ya da güç tanımayı reddeder tavrı, birçoklarımıza çok aykırı bir tavır gibi gelecektir. Aslında bu konu, aşağıdaki paragrafın sonunda, «özne olarak» ya da «nesne olarak» devlet anlayışlarının eleştirisiyle aydınlığa kavuşacak ve aslında Poulantzas'ın çok aykırı bir şey söylemediği görülecek. Yalnız, burada da, «bürokrasi», «yönetici seçkinler» veya «teknokrasi» gibi adlarla anılan kesimler üzerine söylenmiş önemli bir söz var. Devlet kurumunun kendi başına bir güce sahip olduğunu, böylece iktidarı elinde tuttuğunu veya birilerine verdiğini kabul edenler, bütûn bu işlemlerin somut taşıyıcısı rolünü oynayan bürokratlara, seçkinlere, v.b. özel bazı ayrıcalıklar da tanımış olurlar. Oysa Poulantzas'ın devlet iktidarını açıklama biçimi, sıkça rastladığımız bir tartışmayı, yani bürokratların v.b. ayrı bir sınıf olup olmadıkları sorununu kendiliğinden geçersiz hale getiriyor.

Devlet'in (Marx'a göre sermayenin olduğu gibi) bir ilişki veya daha belirgin olarak, mücadele eden sınıfların arasındaki iktidar ilişkisinin bir şekillenmesi olarak görülmesi gereklidir. Böylece, Devlet üzerine yapılan güncel tartışmanın getirdiği, Nesne/araç olarak anlaşılan Devlet ve Özne olarak anlaşılan Devlet arasındaki sahte açmazdan kaçmış oluruz. Nesne olarak: Bu, Devlet'in bir sınıf veya bölüm elinde edilgen bir araç olarak hiçbir türlü özerkliğinin bulunmadığı araççı Devlet düşüncesidir. Özne olarak: Burada, Devlet'in, özgül iktidarı açısından algılanan özerkliği, uygar toplumun akılcılaştırıcı ilkesi biçiminde (bakınız Keynes) «kendi iradesine» indirgenerek, sonuçta mutlak olarak düşünölmeye başlanır ve somut şekilde Devlet, iktidarı temsil eden grubun (bürokrasi, seçkinler) iktidarında cisimleşir.*

* Poulantzas'ın getirdiği bu tanım ilginç. Devlet genel olarak ya bir Özne, ya da bir Nesne olarak düşünölmüyor. Bir Özne olarak düşünölməsi, Devletin, toplumdaki iktidar kaynağını kendii elinde toplaması ve bunu kullanması demektir. Poulantzas, Keynes örneğini vermiş. Bunu biraz açalım. Ortada belli bir ekonomik hayat var ve bu hayatta birtakım pürüzler ortaya çıkabiliyor. O zaman, akıllı adamlar düşünöüp bir çare buluyor ve öneriyorlar. «Aklın yolu bir» olduğuna göre, toplumu yönetme durumunda olan devlet de bu öneriyi benimseyip uyguluyor. Örneğin, Keynes'in devlet harcamaları önerisini uyguluyor ve toplumu kurtarıyor. Devlet böylece bir Özne olarak hareket etmiş oluyor.

Oysa işin gerçeği hiç de böyle değildir elbette. Burjuvazi ekonomiyi çıkmaza sokmuş, bunun devam edeceğini görmüş, çare aramaya başlamıştır. Akıllı adamlar o zaman ortaya çıkmış ve bulmuşlar çareyi. Devletin toplumu kurtarmak için bunu uygulamaya ikna olması, karar vermesi sözkonusu değildir. Burjuvazi kendini kurtarmak için devlete bunu uygulatacaktır. Yani, Devlet bu işin öznesi değildir. Böyle olunca, devlet dendiğinde

→

Her iki durumda da (Nesne veya Özne olarak Devlet) Devlet/toplumsal sınıflar ilişkisi, dışsal bir ilişki olarak anlaşılmaktadır: Ya toplumsal sınıflar «etkiler» ve «baskı gruplarının» karşılıklı etkileşimi aracılığıyla Devlet'i (Nesne) boyun eğmeye zorlarlar, ya da Devlet (özne) sınıflara bo-

akla gelen bürokratlar v.b. de, devlet iktidarını kendilerinde cisimleştiren, dolayısıyla bir sınıf görünümü alan kimseler değildirler. Devleti Özne olarak görmemek, aynı zamanda, «sınıflar arası mücadelenin hakemi olarak Devlet» anlayışını, çarpık bir ATÜT'den kalkınarak varılan «kerim Devlet» anlayışını ve daha evrensel olarak, aşağı yukarı aynı ideolojik temellerden ortaya çıkan Sosyal Demokrat Devlet anlayışını çürütmenin başlangıcıdır.

Şüphesiz, «Özne olarak Devlet» anlayışını bilimsel olarak çürütmenin yolu, bunun yerine «Nesne olarak Devlet»ı koymak da değildir. Mekanik bir Marksizm anlayışına göre Devleti hâkim sınıfların dolaysız aracı gibi algılayan görüş, Devleti böylece Nesne'leştirmektedir. Bunun sonucunda Devletin bir toplumsal kurum olarak herhangi bir özerkliği kalmaz. Poulantzas'ın verdiği örnekte olduğu gibi, «Tekelci Devlet Kapitalizmi» görüşü bu temelden hareket eder ve Devlet'i (bu kitapta verilen tanımlara göre, bkz. Poulantzas, "Kapitalist Devlet Sorunu", s. 32 d.n.) "hâkim sınıf" içinden yalnız bir kesimin, "egemen sınıf"ın, dolaysız aracı haline getirir. Buna karşı önerilen de, hâkim sınıfın tekelleşen dışında kalan kesimlerini de yanına alacağı düşünülen, "Devleti demokratlaştırma" stratejisidir. Tabii bu, parlamenter bir yöntem. Ancak, Devleti bir oligarşi ile özdeşlemek, bu sevimsizliği biraz daha artıran bir "Faşizm" sıfatını da ekleyerek buna uygun mücadele biçimini önermek de, aslında aynı teorik temelden kaynaklanan bir görüştür.

Oysa Devlet bu anlamda bir Özne veya bir Nesne değil, mücadele eden sınıflar arasındaki iktidar ilişkisinin biçimlenmesi olarak ortaya çıkan ve gene bu mücadeleye göre değişen bir ilişkidir. Tabii sınıf mücadelesi derken, yalnız doğrudan doğruya karşıt sınıfların değil, müttefik sınıfların da mücadelesini kastediyoruz. Bu yüzden de «monolitik» (yekpare) bir kuruluş olamaz. Bunlar, aşağıda oldukça açık seçik anlatılıyor.

yun eğdirir veya onları denetler. Bu dışsallık ilişkisinde, Devlet ve egemen sınıflar karşı karşıya duran iki varlık durumundadırlar; geleneksel «sıfır-toplam iktidar» dışüncesine uygun olarak biri öbüründe olmayan güce sahiptir. Ya hâkim sınıflar Devlet'i, onun özgül gücünü kaldırarak yutarlar («Devlet tekelci kapitalizmi» ortodoks Komünist görüşüne göre, Devlet'le tekellerin birleşmesi tezi Devlet'i Nesne olarak düşünür); veya Devlet «direnir» ve kendi yararına olarak hâkim sınıfı gücünden yoksun bırakır (Özne olarak Devlet ve sosyal demokrasinin çok sevdiği, çelişen sınıflar arasında «hakem» durumunda Devlet dışüncesi).

Fakat, sürekli dönüşüm geçiren ekonomik düzey ve siyasal düzey ayrımı üzerinde temellenen Devlet'in görelî özerkliği kendi yapısında (Devlet bir ilişkidir) saklıdır; bu görelî özerklik, çelişkilerin ve sınıf mücadelesinin sonucu olarak Devlet'in kendi içinde ifade edildiği ölçüde Devlet'in yapısında vardır. Devlet hem bu çelişkilerden doğmakta, hem de bu çelişkilerle ve bu çelişkiler tarafından kurulmaktadır. Bürokrasinin özgül rolünü açıkça belirlememizi sağlayan işte budur; bürokrasi özgül bir toplumsal kategori oluşturduğu halde, sınıfların üstünde, dışında veya bir yanında duran bir grup değildir. Seçkinler grubudur, ama üyelerinin ayrıca bir sınıf konumu (class situation) veya üyeliği olan seçkinler. Kanımca, bu analizin sonuçları çok önemli. Bu analizle başlayarak, varolan Devlet aygıtlarının kapitalizmin/emperyalizmin yeniden üretimindeki kesin rolünü (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar) ve Yunan, Portekiz ve İspanyol askeri diktaları gibi bazı Devlet

biçimlerini (Diktatörlüklerin Krizi) incelemeye çalıştım.

Bu analizi burada sürdüremeyeceğim. Yanlış şunu belirtmek yeterli olur sanıyorum: Kanımca bu yaklaşımdır ki, kapitalist Devlet'in görece özerkliğinin, Devlet'in, iktidar blokunun şu veya bu bölümünün özel ortak-ekonomik çıkarlarını, bu blokun genel çıkarlarını her zaman koruyacak şekilde (bu koruma işlevi, kesinlikle Devlet'in ve bürokrasinin kendi akılcılaştırıcı iradesi sonucunda olmaz) nasıl geliştiğini ve işlendiğini teorik olarak kurmamızı ve somut olarak incelememizi sağlamaktadır. Gerçekten de, kapitalist Devlet'i bir ilişki olarak görmek, sınıf çelişkilerinden yapısal olarak doğduğunu, onlarla ve onlar tarafından kurulduğunu kabul etmek, sınıf ayrımlarını yeniden üretecek bir kurumun (Devlet) tek parçalı, çatlaksız bir blok olamayacağını, yapısı gereği (Devlet bir ilişkidir) bölünmüş bulunacağı gerçeğini kavramaktır. Devlet'in çeşitli organları ve kolları (bakanlıklar, hükümet büroları, yürütme ve yasama, merkezi yönetim ve yerel ve bölgesel yetkililer, ordu, yargı v.b.) kendi aralarında büyük çelişkiler göstermektedir; çoğu zaman her biri iktidar blokunun şu veya bu bölümünün, şu veya bu özgül ve rakip çıkarın, konumu ve temsilcisi —kısacası, kristalleşmesi— durumundadır. Bu bağlamda, iktidar blokunun genel siyasal çıkarının kurulduğu ve Devlet'in sistemin tümünün yeniden üretimini garanti altına almak üzere müdahale ettiği süreç, bu organlararası ve kollararası çelişkiler «sonucu», belli bir zamanda karmakarışık ve çelişkili görünebilir. Sözkonusu olan, organlardan birinin, öbürleri tarafından sağlanan

bilgilerden ve onlarca alınan tedbirlerden yapısal ayıklanması sürecidir: Çelişkili bir karar ve kısmi karar süreci (kapitalist planlamayı çevreleyen sorunları düşünün); öncelikler ve karşıt-önceliklerin yapısal belirlenmesi süreci (bir organın ötekileri engellediği ve kısa-devre yaptırdığı); düşmekte olan kâr haddi karşısında hemen ve karşılıklı çelişen kurumsal «zarar kapatma» tepkileri süreci; başka organların aldığı tedbirlerin her organ tarafından «süzgeçten geçirilmesi» süreci, v.b. Kısacası, iktidar blokunun şu veya bu bölümü karşısında Devlet'in görelî özerkliği, bir sınıf ya da bölümün egemenliğindeki (şu anda tekelci sermaye bölümü) blokun siyasal birleştirici rolü açısından gerekli olan görelî özerkliği, Devlet'in kuruluş ve işleyiş sürecinde organlararası ve kollulararası çelişkilerin (Devlet bölünmüştür) bir sonucu olarak görülmektedir. Dahası, bu organlararası çelişkiler, siyasal düzey ve ekonomik düzey ayrımı üzerinde temellenen sınıf ilişkisinin şekillenmesi olarak bizzat kapitalist Devlet'in yapısında zaten vardır. Bu sadece benim çalışmamda değil, başka araştırmacıların (özellikle Fransa'da M. Castells ve Almanya'da J. Hirsch'in)¹⁴ çalışmalarında da görülen teorik yaklaşımdır.

FAŞİZMLER VE PARLAMENTER-DEMOKRATİK DEVLET

Olgu üç: Miliband'a göre soyutlamacı ya da üst-determinist yapısalcılığım burjuva Devlet'inin farklı biçimleri arasındaki farklılıkları açıkça koymamı engelliyor. Özel olarak, Komintern'in ünü kötü Üçüncü Devresinde (1928-35) yapıldığı gibi, kapitalist Devlet'in faşist biçimleriyle parla-

menter-demokrasi biçimlerini özdeşleştirmeme yol açıyor. Ne var ki bu suçlama tam anlamıyla bir efsane. **Siyasal İktidar** sözkonusu olunca kesinlikle doğru değil; totaliter sistem kavramına saldırırken, burjuva Devleti'nin faşist Devlet ve parlamenter demokratik biçimleri arasındaki farklılıkların analizinin izlemesi gereken yönü açıkça gösterdim. Faşizm ve Diktatörlük'de farklı biçimi içinde kapitalist Devlet'in özgüllüğünü, bu biçim içinde de Bonapartizm'e, askeri diktatörlüğe v.b. kıyasla faşizmin özgüllüğünü göstermeye çalışırken bu yönü derinlemesine uyguladım ve tanımını genişlettim. Bunu, Miliband'ın doğru olarak işaret ettiği, Komintern'i bu tür özdeşleştirmelere yönelten teorik-siyasal ilkelere (ben de **Siyasal İktidar**'da bu ilkeleri eleştirmiştim) saldırarak yaptım. Şaşırtıcı olan, Miliband'ın yukardaki eleştiriyi sadece 1970'de **Faşizm ve Diktatörlük** henüz yayımlanmadığı bir sırada yazdığı ilk makalede değil, 1973'deki son makalesinde de tekrarlamış olması. Bu tür yöntemler herhangi bir yapıcı diyalogu imkânsız kılar.

Sözkonusu noktaların hepsi incelendikten sonra, Miliband'ın yapısalılık suçlamasında ciddi bir temel kalıyor mu diye sorabiliriz. Bence hiç kalmıyor. Geride kalan, tutumlarımın gerçekçi ve ampirik bir eleştiriyi —sonuçta bu da tutarsız hâle geliyor— gizleyen basit ve tam anlamıyla polemik niteliğinde çağrışımı olan bir deyimdir. Bu noktayı biraz irdelememin nedeni, özellikle Birleşik Amerika'da, bazı yazarların Miliband'la aramdaki tartışmayı araççılık ve yapısalılık arasında bir tartışma olarak görmeleri ve böylece sahte bir açmaz, hattâ ideolojik bir alternatif gibi koyma-

larıdır.* Bazı yazarlar bu açmazdan kurtulmanın bir üçüncü yol icat ederek mümkün olduğunu düşündüler; tabii, bütün üçüncü yollar gibi bu, doğru yol olacaktı ve bütün doğrular gibi «ikisinin arasında» bir yerde bulunacaktı.¹⁵ Bu durumun büyük ölçüde sorumlusu Birleşik Amerika'daki ideolojik-siyasal konjonktürdür süphesiz, ama şimdilik bu konumuz dışında. Ben, bu tartışmanın ikinci teriminin (yapısalcılık) burada anlaşıldığı şekliyle neden yanlış olduğunu ve dolayısıyla neden sahte bir açmaza yol açtığını göstermeye çalıştım.

Bu, şimdiye kadar yaptıklarım dışında Siyasal İktidar'a yöneltecek başka eleştirim olmadığı anlamına mı geliyor? Ya da yazılarım şimdiye kadar belirttiğim şekillerin dışında hiç evrim geçirmedi mi? Hayır, bunu demek istemiyorum. Fakat eğer gerçekten ilerlemek istiyorsak Miliband'ın tutumlarının temsil ettiği çıkmaz bize yardım etmez. Bu yüzden, şimdi Laclau aracılığıyla ilerlemeye çalışalım.

BİÇİMCİLİK SORUNU ÜZERİNE

Laclau'nun Siyasal İktidar'a yönelttiği eleştirilerin tümüne katılmadığım halde, her şeye rağ-

* Poulantzas'ın burada sözünü ettiği yazarlar, **Kapitalstate** adlı dergiyi çıkaran, ama Poulantzas ile Miliband arasındaki bu tartışmadan sonra Marksist devlet teorilerini genel olarak inceledikleri bir yazıyı **Monthly Review**'da yayımlayan, D. Gold, C.Y.H. Lo ve E.O. Wright'dır. Bu yazının çevirisi elimizdeydi, bu kitapta yayımlamayı da başlangıçta düşünmüştük. Ancak, Poulantzas'ın eleştirdiği noktayı Poulantzas'ın bu yazısını okumadan önce biz de düşündük. Onun için bu yazı kitaptan ayrı olarak **Birikim**'in Kasım ve Aralık 1976'daki 21. ve 22. sayılarında yayımlandı.

men o zamanki tutumun ortaya çıkardığı birçok önemli soruya cevap verdiği kanısındayım. Laclau'nun bu tutumumu «biçimli» sayarak eleştirmesinin en ilginç gördüğüm yönünü çok kısaca özetlemeye çalışacağım:

Laclau bizim («Althusserciler») «düzeyler» (ekonomik, siyasal, ideolojik) hakkındaki görüşümüzü eleştirerek başlıyor; bu düzeyler hem bir-biri karşısında özgül ve özerk hem de etkileşimleri üretim tarzını üretiyor; üretim tarzı son kertede ekonomik düzey tarafından belirleniyor, ama içinde başka bir düzeyin egemen rolde bulunması da mümkün. Fakat Laclau bunun, değişik düzeyler arasındaki ilişkileri, bu düzeylerin kavramlarının içeriğini ve nesnelere yapısını kurarken kaçınılmaz olarak biçimcilik ve taksonomiye götüreceğini söylüyor. Çünkü biz a priori (önsel olarak) bu «öğelerin/düzeylerin» çeşitli üretim tarzlarında varolan yarı-Aristocu kavramlar olduğunu varsayarak başlıyoruz; oysaki bu üretim tarzları bu öğelerin a posteriori (sonsal olarak) birleşmesinin sonucudurlar. Laclau daha da ileri giderek bizi ekonomik düzeyi tek anlamlı gibi kabul etmekle, başka bir deyişle, bütün üretim tarzlarında aynı anlam ve içeriğe sahip saymakla suçluyor; ayrıca, bu farklı düzeylerin (ekonomik, siyasal, ideolojik), biçimciliğimizin bizi inanmaya sürüklediğinin tersine, başka üretim tarzlarının niteliği olmadığını, sadece kaptalizme özgü olduğunu söylüyor.*

* Laclau'nun yazısının s. 119'daki ve kısmen s. 123-126'daki dip notlarında bu soruna değinmiştik. Laclau şunu soruyor: Belirli bir üretim tarzı üzerine oturmuş belirli bir toplumsal formasyonda hangi düzeylerin varolacağı, o toplumsal formasyon ve

Laclau'nun eleştirilerinin bir dereceye kadar haklı olduğunu sanıyorum.¹⁶ Ancak, bu eleştirilerin her birimiz için (Althusserciler) aynı ölçüde geçerli olduğunu düşünmesi yanlış bir tutum. Çünkü birçoğumuzun yazıları özdeş bir sorunsaldan çıkıyormuş gibi algılanıyor ve çoğu kez o şekilde işlev görüyordu, ama aslında bu yazıların bazıları birbiriyle karşılaştırıldığında en başından temel farklılıklar görülür. Örneğin, tarihi maddecilik alanında bir yanda Siyasal İktidar (Bettelheim'in yazıları da dahil, ama burada sadece kendi adıma konuşacağım), öte yanda Balibar'ın Reading Capital'daki (Kapital'i Okumak) «Tarihi Maddeciliğin Temel Kavramları» adlı deneme arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar Balibar'ın bazı noktalarda doğru olan bir özeleştiriyi yayımlamasıyla şimdi açığa çıkmıştır.¹⁷ Oysa Laclau, makalesinde bu farklılıkları dikkate almamaktadır.

üretim tarzından önce de belli midir, yoksa, bir toplumsal formasyondaki toplumsal eklemelenmeden sonra mı o formasyonda hangi düzeylerin bulunduğu anlaşılır? Laclau'ya göre, ekonomik, politik ve ideolojik düzey kavramları, kapitalist üretim tarzına tekabül eden toplumsal formasyonların analizi sonucunda üretilmiş soyutlamalardır. Althusser hücreci, bunları, a priori bütün toplum biçimleri için geçerli saymakta ve böylece biçimciliğe düşmektedir.

Poulantzas, Laclau'nun bu suçlamasını haklı buluyor, ama kendi üstüne alınmıyor. Biçimcilikten kendisinin değil, Balibar'ın sorumlu olduğunu, onun da, Laclau'nun değindiği metinden sonra yazdıklarıyla özleştirisini yaptığını söylüyor. Poulantzas'ın üslubundan, Balibar'ın özeleştirisini de çok yeterli bulmadığı sezilir gibi. Ancak Laclau'nun, bu konudaki suçlamasında konu dışına çıkarak Balibar'ın metinlerine gittiği, Poulantzas'ın kendinde onu bu anlamda bağlayacak bir şey bulamadığı doğru.

Kısaca, Balibar'ın denemesinde görülen özelliğin sadece apaçık bir biçimcilik değil, aynı zamanda ekonomizm ve sınıf mücadelesinin rolünü küçümsemek olduğunu söyleyebilirim; gerçekte son iki özellik biçimciliğin nedenidir. Çünkü, ilk olarak, Balibar'ın yazılarında, şimdi kendisinin de kabul ettiği gibi, bütün üretim tarzları için değişmez kalan öğelerden oluşmuş bir kendi-içinde-ekonomik-düzyey fikri vardır. Bu fikir, tarihi sürecin temeli işlevini gören, kendi kendini-yenileyebilen ve kendi kendini-düzenleyen bir ekonomik düzeyi gerekli kılmaktadır. Balibar'ı genel bir «ekonomik üretim tarzları» teorisi kurma çabasına yönelten işte buydu. Balibar'a göre üretim tarzı kavramının kesinlikle ekonomik alan içinde sınırlı olduğuna işaret etmek gereklidir. Bu düşünce, analogi yoluyla öbür düzeyleri de (siyasal, ideolojik) aynı şekilde görmesine yol açtı. Onlar da bir üretim tarzından öbürüne değişmeyen ve ancak sonradan birleşen öğelerden oluşuyordu: Bütün bu düzeyler, önceden belirlenmiş öğeler olarak özleri gereği ve önceden varolan gerçek doğaları gereği, birbirleriyle ilişkilerinde özerktirler. Ekonomik düzeyde olduğu gibi, siyasal ve ideolojik düzeyler de bütün değişik üretim tarzlarında aynı anlamı taşıyormuş gibi görülüyordu.*

* Poulantzas'ın burada değindiği sorun üstüne, Laclau'nun yazısına eklediğimiz son iki notta kısa sorular sormuştuk. Ancak, burada bir başka sorun da üstü kapalı bir biçimde geçiyor: Üretim tarzı kavramı, belli (ve daha yaygın) bir kullanım içinde, **üst-yapıyı içermez**. Çünkü üretim tarzı, üretici güçleri ve üretim ve mülkiyet ilişkilerini içerir. Şu halde, üst-yapıyı da içerecek, yani somut toplumu kapsayacak kavram, «toplumsal formasyon» mu olmalıdır? Bir başka söyleyişle, teorinin, gerçekliğı anlaşılır

İkincisi, Balibar'ın denemesinde bütün bunların yanında sınıf mücadelesi büyük ölçüde küçümsendi. Bu küçümseme, sınıf mücadelesinin toplumsal ilişkilerin yeniden üretimindeki/dönüşümündeki kesin rolünü kavramasını sağlayacak ayırımı hiçbir yerde yapmamasından anlaşılmaktadır. Bu, üretim tarzı ile toplumsal formasyon arasındaki derin ayırımıdır. Sınıf mücadelesi gerçekte sadece somut toplumsal formasyonlarda vardır. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, Balibar, «bu iki kavramı, bir yanda toplumsal formasyonu, öbür yanda üretim tarzını birbirinden ayrı düşünmedi.¹⁸ Aynı küçümseme Balibar'ın denemesinde tarihi konjonktür kavramının, yani sınıf mücadelesinin stratejik yoğunlaşma noktasının bulunmasında da görülebilir: «(Analizlerim) tarihi

kılmak için, genelliklerine göre ayrı basamaklar oluşturan soyutlama düzeylerinde kurulduğu düşünülürse, üretim tarzı, toplumsal formasyona oranla daha fazla genellik taşıyan, dolayısıyla «toplumsal formasyon»dan bir üst basamakta olan bir soyutlama düzeyi midir?

Biz bu konuda, Balibar'dan çok (yani, özleştirisini yapmadan önceki Balibar), Poulantzas gibi düşünme eğilimindeyiz. Şöyle özetleyelim: «Üretim tarzı» kavramı, «üstyapı» dediğimiz kurumları da genel olarak içerir; çünkü, örneğin, «feodalizmde artık, ekonomi-dışı zorla alınır» derken, üretim tarzını açıklıyoruz. Ama aynı zamanda, artığın alınması için belli tipte bir siyaset, belli tipte bir ideolojik yapısının varolması gerektiğini de söylüyoruz. Gelgelelim, bu altyapı ve üstyapıyı içeren «üretim tarzı kavramı», gene de somut tarihl içermeyen bir kavramdır. Teorinin soyuttan somuta gidişi sürecinde, bir aşağı soyutlama düzeyi, artık somut tarihl, dolayısıyla konjonktürü, dolayısıyla sınıf mücadelesinin somutluğunu da içerecek olan «toplumsal formasyon kavramı»dır. Poulantzas'ın aşağıdaki paragrafları, bizim bu açıklamamıza paraleldir.

konjonktüre uygulanması gereken şeyleri üretim tarzlarının karşılaştırmasına uyguladı».¹⁹

Bütün bu ve öteki noktalarda Balibar'ın yazısıyla **Siyasal İktidar** arasında belli temel farklılıklar zaten vardı. Önce, temel ve tayin edici üretim tarzı kavramı üzerinde. Çünkü, Balibar **Reading Capital**'da (Kapital'i Okumak) şöyle diyor: «Üretim ve üretim tarzı terimleri sınırlı anlamlarında anlaşılmalıdır; yani herhangi bir toplumsal bileşim içinde ekonomi politigin kısmi konusunu, üretim ekonomik pratiğini tanımlayan anlamda».²⁰ Öte yandan **Siyasal İktidar**'da ben şöyle diyorum: «Üretim tarzı terimiyle genel olarak ekonomik (yani, dar anlamda üretim ilişkileri) sayılanı kasdetmeyeceğiz; bu tarzın çeşitli yapılarının ve pratiklerinin (ekonomik, siyasal, ideolojik) özgül bir birleşimini anlayacağız».²¹ Durum ne olursa olsun, Balibar, şimdi kendini bu konuda eleştirdi: «Ve bu yüzden, ekonomizmin her türüne karşı olarak, soyut düzeyde bile olsa, Marx'a göre üretim tarzı kavramı hem tabandan, hem de üstyapıdan doğan belirlenmelerin karmaşık bir birliğini ifade etmektedir.»²²

Aradaki fark çok temel nitelikte. Önemli ve kilit kavram üretim tarzı açısından farklılık, kendi kendini düzenleyen ve herhangi bir üretim tarzında özgün doğası aynı kalan, özünde değişmez bir ekonomik düzey düşüncesinden kopmaya çalıştığımı ve en fazla önemi sınıf mücadelesine verdiğimi açıkça göstermektedir. Dahası, üretim tarzı ve toplumsal formasyon arasındaki farkın²³ ve (Balibar'ın çalışmasında bulunmayışını açıkça eleştirdiğim)²⁴ konjonktür kavramının **Siyasal İktidar**'da oynadığı merkezi rolü okura hatırlatma-

ya gerek duymuyorum. Bunu belirttikten sonra, yine de Siyasal İktidar'ın bir dereceye kadar biçimcilik taşıdığını söyleyebilirim. Laclau'nun eleştirilerine dönersek bunu daha somut olarak göreceğiz.

«GENEL TEORİ»

1. Balibar'ın üretim tarzı kavramıyla karşılaştırıldığında benim kavramımın çeşitli düzeyler arasındaki ilişkiyi, onların birliğini birincil (yani, onların özgüllüğünü tanımlayıcı nitelikte) sayma üstünlüğü vardı. Kanımca, her tarzda her düzeyin ve dolayısıyla siyasal düzeyin, özgüllüğünü, boyutlarını ve özgül yapısını belirleyen öge üretim tarzıdır (hangisi olursa olsun). Bu nedenle, farklı düzeylerin (özellikle siyasal düzey, Devlet) belli bir üretim tarzı içinde birleşmelerini sanki doğal durum buymuş gibi, özünde değişmez ve önceden beri varmış gibi algılamaktan kaçınabildim. Bu, özellikle, Balibar'ın ekonomik düzey için yapmaya çalıştığı gibi, siyasal düzey/Devlet için çeşitli üretim tarzlarında geçerli olacak «genel bir teori» kurmaktan sakınmama yardımcı oldu. Kurmaya çalışacağım tek teorinin kapitalist Devlet'in teorisi olacağını ve kapitalizmde Devlet'in öteki (kapitalizm-öncesi) üretim tarzlarında alacağı anlamlardan farklı bir anlam taşıyacağını Siyasal İktidar'da sürekli olarak tekrarladım. Ayrıca, üretim tarzı ve toplumsal formasyon arasında yaptığım ayrımın, konjonktür kavramına verdiğim rolün ve dolayısıyla sınıf mücadelesine ayırdığım dikkatin, benim kapitalist Devlet'in farklı biçimlerinin sınıflandırmacı bir tiplemesini (Taxi-

conomic typology) yapmamı sık sık engellediği kanısındayım; sınıflandırmacı tiplleme deyimiyle, bu biçimleri kapitalist Devlet'in belli özünün/doğasının basit, farklı «birleştirici somutlamaları» (combinatory concretizations) şeklinde gören düşünceyi kastediyorum.

Fakat her şeye karşın bu biçimciliğin kendi analizlerim üzerinde etkileri oldu. Örneğin, sadece kapitalist Devlet'in teorisini kurmak niyetinde olduğumu söylerken ayrıca şöyle diyordum: «Farklı üretim tarzlarına ilişkin sistematik teorilerin ve farklı üretim tarzlarında siyasal düzeyin bölgesel sistematik teorilerinin yeterli derecede elimizde bulunmadığı koşullarda, siyasal düzeyi genel bir teori şeklinde sistematikleştirmeye yönelmenin özellikle aldatıcı ve tehlikeli (teorik olarak, tabii) olacağı kanısındayım.»²⁵

Bu cümle, Balibar'ın ekonomik düzey için üstlendiği çabayı siyasal düzey/Devlet için yapmaya kalkıştığım halde, böyle bir girişimi mümkün ve haklı saymış olduğumu gösteriyor. Gerçekte, siyasal düzeyin genel bir teorisini kurmaya kalkışmamamın nedeni, düşündüğüm ve söylediğim gibi herhangi bir bilgi eksikliğinden değil; Marx ve Engels'de, Lenin'in Devlet ve Devrim'inde ve Gramsci'de bulunan birkaç belirti dışında bu teorinin kurulmasının imkânsız olmasından ötürüdür. Ekonomik düzey kavramı için olduğu gibi, siyasal düzey ve Devlet kavramının boyutları kapsam ve içeriği ve aralarındaki ilişkinin aldığı biçim (Laclau'nun koyduğu şekliyle, ekonomik düzey ve ekonomi-dışı düzey arasındaki ilişki) bir üretim tarzından öbürüne oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. **Çağdaş Kapi-**

talizmde Sınıflar'da bu durumu ayrıntılı şekilde göstermeye çalıştım; ayrıca kapitalizmin farklı aşama ve evrelerinde, özellikle günümüzdeki evresinde siyasal düzey/Devlet ve ekonomik düzeyin karşılıklı yerlerinin dönüşümlerini göstermeye çalıştım.

2. Üretim tarzı ve toplumsal formasyonu kesinlikle ayırmış olduğum ve analizlerimi toplumsal formasyonlar üzerinde yoğunlaştırdığım halde, yine de bazen bu biçimcilik toplumsal formasyonları, soyutta varolan ve kendi kendilerini yeniden üreten üretim tarzlarının somutlaşması/Mekâna oturması olarak düşünmemeye yol açtı; dolayısıyla bazan, kapitalist Devlet'in somut biçimlerini, soyutta varolan bir tür kapitalist Devlet'in öğelerinin somutlaşması/mekâna oturması gibi görmeye yöneldim. Perry Anderson'un son çalışmasında doğru olarak işaret ettiği gibi, bu durum mutlaka Devlet analizlerimde açıkça ortaya çıkmaktadır.²⁶ Faşizm ve Diktatörlük'de ve özellikle Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar'da, sınıf mücadelesinin olduğu yerlerde, toplumsal formasyonları, üretim tarzlarının varlık ve yeniden üretiminin etkin merkezi, dolayısıyla kapitalist Devlet'in somut biçimlerini kapitalist Devlet'in özel niteliklerinin varlık, yeniden üretim ve dönüşümünün etkin merkezi olarak ele aldım.*

* Poulantzas, «üretim tarzı» ile «toplumsal formasyon»u ayrı soyutlama düzeyleri olarak ele aldığı halde, Marksistlerin bu ayırımı yapmadıkları zaman düşükleri yanılığını tekrarlayarak, çeşitli toplumsal formasyonlarda görülen oluşumları, soyut bir kapitalist devlet modelinin, birtakım somut ampirik koşullar içinde somutlaşması gibi düşündüğünü anlatarak eleştiriyor ilk kitabını. Oysa, bunlar soyut bir modelin somutta cisimleşmesi de-

3. Şimdi önceden sözünü ettiğim, düzeylerin (ekonomik, siyasal, ideolojik) «görelî özerkliğine» dönelim. Balibar'ın yazılarında, bazan da Althusser'de, düzeylerin görelî özerkliği, her düzeyin özüne ya da özgün doğasına ait değişmeyen ve farklı üretim tarzlarında varolan bir özellik olarak görülüyordu. Althusser'in yazılarında «ideolojik düzeyle» ilgili bazı formülasyonlarda ve hatâ Faşizm ve Diktatörlük'te (bu noktadan eleştirdiğim) «İdeoloji ve İdeolojik Devlet Aygıtları» adlı makalesinde de bu düşünce gözlenmektedir.²⁷

Benim durumumda sorun tümüyle farklıydı. Ben, kapitalist Devlet'in görelî özerkliğinin ardında yatan kapitalist üretim tarzını tanımlayan (Marx'a göre), siyasal düzey ve ekonomik düzey ayrımı gibi, kesin ve önemli bir sorunla uğraşıyordum. Balibar hiçbir yerde böyle bir olguyla uğraşmamıştır; çünkü ona göre, bu kapitalist «ayrım» tüm üretim tarzlarındaki düzeylerin özerkliğinin (doğa ve öz olarak) kapitalizmde aldığı biçimden başka bir şey değildir. Benim buradaki yanlışıma ise tamamen farklı. Laclau'nun doğru olarak gözlediği gibi yanlışıma, aceleyle (ne de olsa sorunum bu değildi) kapitalizme özgü bu ayrımın/özerkliğinin değişik biçimlerde de olsa kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında da bulunabileceğini söylemekti. Bu, tarihi geriye doğru okuma yanlışı denebilecek klasik bir yanlıştır. **Marxism and Primitive Society** (Marksizm ve İlkel Toplum)²⁸ adlı kitabın-

ğil, kapitalist devletlin bir ilişki olması sonucu, varolan somut konjonktürdeki sınıf mücadelesine göre aldığı biçimlenmelerdir. İşte bu yüzden, kapitalist devlet biçimleri üstüne, konjonktürü ve sınıf mücadelesini hesaba katmadan «genel teori» inşa etmek, biçimcilik ve soyut yapısalcılık suçlamalarına hak kazanır.

da Emmanuel Terray , çeşitli makalelerinde Lac-lau ve başkaları, o zamandan beri bu konudaki yanılıgıları ortaya çıkarmışlardır.

4. Siyasal İktidar'da görülen biçimcilik, kapitalizme özgü siyasal düzey-ekonomik düzey ayrımı içinde, düzeyleri, birbirinden bir ölçüde kopmuş ve birbirine sızmayan şekilde algılamama yol açtı. Balibar'ın tersine (ona göre ekonomik düzey kendi kendini yeniden üretir ve kendi kendini düzenler) ben, kapitalizmin yeniden üretiminde siyasal düzeyin/Devlet'in (ekonomik düzeyle karşılaştırıldığında) belirleyici rolünü inceledim:

Ancak, Devlet'in ekonomik «müdahalesinin» işleyişini ve statüsünü açıkça koyamadım; böylece kapitalizmde düzeylerin (aralarındaki ilişkiler «müdahale» teriminin belirsizliğiyle tanımlanıyor) pekâlâ birbirlerine dışsal olabileceğini anlatmak istiyordum. **Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar'da, Faşizm ve Diktatörlük'te** ana hatları çizilen ve tekelci kapitalizmin bugünkü evresinde (Devlet'in bu evrede oynadığı özgün ekonomik rol gözönüne alınınca) önem kazanan en önemli ve en zor sorunlardan birini çözmeye çalıştım: Bu sorun, siyasal düzey/Devlet ve ekonomik düzeyin kapitalist ayrımının, kapitalizmde ekonomik düzeyin yeniden üretici alanı «içinde» siyasal düzeyin özgül bir varoluş biçimi olarak anlatılmasıdır. Başka bir deyişle, bu sorun, Devlet'in günümüzdeki ekonomik rolünün kesin statüsünü ve işleyişini, siyasal düzey ve ekonomik düzey ayrımını terketmeden kavramak sorunudur («Devlet tekelci kapitaliz-

mi» teorisyenleri, bugünkü tekelci Devlet evresinde son analizde bu ayrımı kaldırırılar). Ayrıca, bu konu, Devlet'in ekonomik rolü hakkında Marksist tartışmanın belki de Avrupa içinde en ileri düzeyde bulunduğu Almanya'da Devlet'le ilgili Marksist çalışmalarda şimdi egemen olan temel sorunlardan biri. Bu düşünceler, ayrıca, Siyasal İktidar'daki analizler için, toplumsal sınıfların salt ekonomik düzey tarafından belirlenemeyeceğini gösterecek somut bir temeli son kitabımda geliştirme ve hazırlamama yol açtı. Özel olarak, siyasal-ideolojik sınıf belirlenmelerinin aynı zamanda üretim ilişkilerinin canalcı noktasında, ekonomik sınıf belirlenmelerinin «içinde» olduğunu gösterdim.

5. Son bir noktaya daha değinmek gerek: Bu da bizi, ileri sürülen «yapısalcılığım»la ilgili olarak önceden belirtmiş olduğum konuya getiriyor. Siyasal İktidar'da yapılar ve pratikler, ya da daha doğrusu yapılar ve sınıf pratikleri arasında bir ayrım yaptım; burada toplumsal sınıflar kavramı pratikler «alanının» tümünü kaplamaktadır.²⁹ Bu ayrım, yapısalcı bir sapma içerdiği gerekçesiyle bazan eleştirildi. Oysa gerçekte, bu ayrım tersi bir amaca yönelikti; başka bir deyişle, hedeflerim açıkça karşı-yapısalcıydı. Doğrusu, sınıf temelini ve nesnel sınıf belirlenmesini (yapılar) sürdürürken (aslında, bunlar Marksist maddeciliktir) önemli siyasal sonuçları olan temel bir önermeyi yapmamı sağlayan bu ayrımdır: Nesnel olarak belirlendiği halde (yapılar) toplumsal sınıfların ontolojik ve nominalist varlıklar olmadığını, sadece sınıf mücadelesi içinde ve onun aracılığıyla var olduğunu (pratikler) ileri sürdüm. Toplumun sı-

nıflara bölünmüş olması zorunlu olarak sınıf mücadelesi anlamına gelir; çünkü sınıf mücadelesinden söz etmeden sınıflardan söz açamayız. Bu, sınıflardan söz etmeye hazır olup, hiçbir zaman sınıf mücadelesine dokunmayan modern resmi sosyolojiye ters düşen bir görüştür.*

Böyle olduğu halde, bu ayırım belli bir ölçüde biçimcilik taşıyordu. Örneğin, benim yüzümden bazı okurlar yapıların ve pratiklerin ontolojik olarak iki ayrı alan oluşturduğunu düşünmeye itilmiş olabilirler. Sınıfların tanımlanması sürecinde sınıf mücadelesinin önemini göstermeye çalışan bir ayırımın (bu çaba ayrıca, Devlet'e/yapıya/kuruma, iktidar kavramını yakıştırmayı reddetmemde de gözlenebilir) yapılara, sınıf mücadelesine dışsal veya onun dışında, şerefli bir yer ayırdığım şeklinde algılanmıştır. Bu nedenle Çağ-

* Bu son paragrafta ve aşağıdaki iki paragrafta Poulantzas gene oldukça karmaşık sorunlara kısaca değiniyor. Ekonomik, siyasal ve ideolojik yapılar, aynı zamanda, ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerdir. Bunlar, toplumu ve sınıfları belirler. Poulantzas, bunun dışında, bir de, «sınıf pratikleri» ayrımı yapıyor. Bu tutumu, yapısalılık diye suçlanıyor. Oysa Poulantzas bu ayırımla, sınıf davranışlarını yalnızca öteki yapılar/pratiklerle açıklamanın yol açacağı bir yapısalcılığı önleme çabasında. Böylece, sınıflar «ontolojik» veya «nominal» olmaktan çıkıyor. Yani, kendilerini belirleyen yapılardan bağımsız varlıklar değil bunlar («ontolojik», yani başka belirlemelerden bağımsız, yalnızca kendi varlığıyla varolan). Öte yandan, «somut» olan nesnel yapılar karşısında, soyut ve kof bir hiçten ibaret de değiller («nominal», yani soyutlama yoluyla elde edilmiş adlardan ibaret). Yukarıdaki anlamlarda sınıfları, burjuva sosyolojisi de nicedir kabul etmiştir. Ancak, sınıf varsa, sınıf, mücadele içinde vardır. Bu mücadele, onların gerçekliğinin temeli olduğu gibi, pratiklerini belirleyecek etmendir de. Paulantzas, ayrımını yaparken, bu doğruyu hesaba katmaya çalışıyor.

daş Kapitalizmde Sınıflar'da ve özellikle Giriş bölümünde bu tutumumu düzeltmeye çalıştım. Toplumsal sınıflarla ilgili olarak, toplumsal işbölümünün bulunduğu bütün bir alanı kaplayan tek bir alan olarak sınıf pratiklerinden söz ediyorum; fakat bu sınıf pratikleri içinde, belli bir konjunktürde yapısal sınıf belirlenmesini ve sınıf tutumunu ayrıştırıyorum. Böylece Siyasal İktidar'ın belirsizliklerini atarken tüm olumlu yönlerini korumam sağlanmış oluyor. Demek istediğimi basit bir örnek açıklayacaktır: «Sınıf bilinci» türünde historisist görüşlere karşı, bugünkü konjunktürde işçi sınıfı aristokrasisinin bir burjuva sınıf konumu olsa bile şunlar söylenebilir: 1) Yapısal sınıf belirlenmesinde işçi sınıfı aristokrasisi, işçi sınıfının bir parçası (Lenin'in deyimiyle işçi sınıfının bir «tabakası») olarak kalacaktır; 2) İşçi sınıfı aristokrasisinin bu yapısal sınıf belirlenmesi zorunlu olarak işçi sınıfı pratiklerinde (Lenin'in dediği gibi «sınıf içgüdüsü») —burjuva «söyleminin» ardında her zaman görülen pratiklerde, v.b. yansıyacaktır. Dahası, bu görüşün aynı kitapta incelenen küçük burjuvalığın analizi için de önemli sonuçları vardır.

Oldukça fazla bir yer kapladığımı biliyorum ama bitirmeden son bir görüşümü belirtmek isterim. Bu tür tartışmaların, sorunları aydınlatmaya yaradıkları halde, iki olumsuz yönü vardır. Önce, bu tür bir tartışma zorunlu olarak, her iki taraf için de yüksek derecede bir şemalaştırmayı gerektirir. İkincisi, böyle bir tartışma kişileştirmeye çok yatkındır (Poulantzas'a karşı Miliband, veya tersi); oysa tartışma verimli olmuşsa (ben öyle olduğunu sanıyorum) bunun pek çok kişinin karış-

ması ve ileriye götürmede yardımcı olması sonucunda elde edildiği çok açıktır. Onların düşünceleri çoğunlukla bana çok yararlı olmuş ve tavrımın yukarıda belirtilen evrimine katkıda bulunmuştur. Bütün bu düşüncelere burada değinilemediyse de, bu noktaya özellikle dikkati çekmek istiyorum.

1 Nicos Poulantzas, «Kapitalist Devlet Sorunu», *New Left Review (NLR)* 58, Kasım-Aralık 1969, bkz. birinci makale, Ralph Miliband, «Kapitalist Devlet - Nicos Poulantzas'a Cevap», *NLR* 59, Ocak-Şubat 1970, bkz. ikinci makale. Bu makaleler, Robin Blackburn, *Ideologies in Social Sciences* (Toplumsal Bilimlerde İdeoloji), Londra 1972, ile J. Urry ve J. Wakeford, *Power in Britain: Sociological Readings* (İngiltere'de İktidar: Sosyolojik Okumalar), Londra 1973, içinden yeniden yayımlandı.

2 *Pouvoir Politique et Classes Sociales* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), Paris 1968, İngilizce basımı New Left Books (NLB) tarafından yapıldı, Londra 1973.

3 Ralph Miliband, «Poulantzas ve Kapitalist Devlet», *NLR* 82, Kasım -Aralık 1973, bkz. üçüncü makale.

4 Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship* (Faşizm ve Diktatörlük) *NLB*, Londra 1974; *Classes in Contemporary Capitalism* (Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar), *NLB*, Londra 1975. (Not: Her iki kitabın çevirisi de BİRİKİM Yayınlarından çıkacaktır.)

5 Ernesto Laclau, «Siyasal Düzeyin Özgüllüğü: Poulantzas - Miliband Tartışması», *Economy and Society*, Cilt 5, No. 1, Şubat 1975, bkz. dördüncü makale.

6 «Origins of the Present Crisis» (Günümüzdeki Krizin Kökenleri), *NLR* 23, Ocak - Şubat 1964, s. 40.

7 Louis Althusser, «The Materialist Dialectic» (Maddeci Diyalektik, *For Marx* (Marx İçin) içinde, s. 18'den başlayarak.

8 *NLR* 82, s. 86, bkz. üçüncü makale.

9 *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 79'dan başlayarak.

10 *a.g.e.*, II. Bölüm ve sonrası.

11 *a.g.e.*, IV. Bölüm.

12 Nicos Poulantzas, *La Crise des Dictatures: Portugal, Grèce, Espagne* (Diktatörlüklerin Krizi: Portekiz, Yunanistan, İspanya) Paris 1973, *NLB* baskısı 1976.

13 *NLR* 82, s. 87'den başlayarak, bkz. üçüncü makale.

14 M. Castells, *Monopolville: l'enterprise, l'etat, l'urbain*, (Monopolville: İşletme, Devlet, Kent) Paris 1974; J. Hirsch, *Staats Apparat und Reproduktion des Kapitals* (Devlet Aygıtı ve Sermayenin Yeniden Üretimi) Frankfurt 1974.

15 Ötekiler arasında şunlar yer alıyor: A. Wolfe, «New Di-

rections in the Marxist Theory of Politics» (Marksist Siyaset Teorisinde Yeni Yönelimler) ve A.B. Bridges, «Nicos Poulantzas and the Marxist Theory of the State» (Nicos Poulantzas ve Marksist Devlet Teorisi), her ikisi de *Politics and Society*'de yayımlandı, cilt 4, No. 2, 1974; J. Mollenkopf, «Theories of the State and Power Structure Research» (Devlet Teorileri ve İktidar Yapısı Araştırması), *The Insurgent Sociologist*'in özel sayısı, cilt 5, No. 3, 1975; G.E. Anderson ve R. Friedland, «Class Structure, Class Politics and the Capitalist State» (Sınıf Yapısı, Sınıf Siyaseti ve Kapitalist Devlet), belge, Sosyoloji Bölümü, Wisconsin Üniversitesi, 1975; v.b.

16 Ama ancak bir ölçüde, özellikle bazan biçimciliği — kavramların betimsel işleyişiyle— özdeşleştirince Laclau ile anlaşamıyoruz. Ayrıca Laclau'nun makalesinin apaçık yapısalçı çağırışımalar yaptığına dikkati çekmek istiyorum. Çoğu kez Miliband'a karşı benim yanımda yer alıyorsa da, bazan Miliband'ın bana yönlettiği «yapısalcılık» hatasına düştüğümü kabul ediyor, ancak bunun iyi bir şey olduğunu düşünüyor; çünkü ona göre bu yapısalcılık benim somut analizler yapmamı, Devlet'in görelî özerkliğini incelememi, Faşizm ve öteki burjuva Devlet biçimleri arasında ayırım yapmamı, v.b., engellemiyor —tam tersine— bunları sağlıyor.

17 İlk yazı İngilizce olarak yayımlandı: Etienne Balibar, «Self Criticism —an Answer to Questions from Theoretical Praticce» (Özeleştirî - Theoretical Praticce'nin Sorularına Cevap), *Theoretical Practice*, No. 7/8, Ocak 1973.

18 Etienne Balibar, *Cinq etudes de materialisme historique* (Tarihî Maddecilik Üstüne Beş Deneme), Paris 1974, s. 240.

19 a.g.e., s. 229.

20 *Lire le Capital* (Kapital'i Okumak) içinde, ilk Fransızca basımı, Paris 1966, s. 189.

21 *Political Power and Social Classes* (Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar), s. 13.

22 Etienne Balibar, a.g.e., s. 231.

23 *Political Power...* (Siyasal İktidar...), s. 13'ten başlayarak.

24 a.g.e., s. 87'den başlayarak.

25 a.g.e., s. 24.

26 *Lineages of the Absolutist State* (Mutlakiyetçi Devletin Gelişmeleri), *NLB*, Londra 1975, s. 19.

27 Bkz. *Fascism and Dictatorship* (Faşizm ve Diktatörlük), s. 302'den başlayarak: Althusser'in denemesi *Lenin and Philosophy and Other Essays* (Lenin ve Felsefe ve Öteki Denemeler), (*Lenin ve Felsefe* olarak BİRİKİM Felsefe Dizisinden yayımlandı.)

28 Emmanuel Terray, *Marxism and Primitive Societies* (Marksizm ve İlkel Toplumlar), New York 1972.

29 *Political Power...* (Siyasal İktidar...), s. 85'ten başlayarak.

Kavramlar Sözlüğü

Bu kavramlar sözlüğüne kattığımız kavramların seçiminde iki ögeye dikkat ettik. Birincisi, Türkiye okuru için yeni sayılan kavramların açıklanması; ikincisi, bilinen eski kavramlara yeni içerikler verilmişse, bu yeni içeriğin tanıtılması. Ele aldığımız kavramlar arasında, «son kertede belirleme» gibi, ancak birkaç kelimeyle anlatılabilecek olanlar da var. Sözkonusu kavramlardan bazılarının bu kipteki kullanımları, oldukça yeni yorumlara dayandığı için, bunları açıklarken biz de sözü uzatmak zorunda kaldık ve klasik anlamda bir kavram tanımı yapacak yerde, güncel tartışmaları düşünerek sorulara işaret ettik.

Devlet aygıtları: Bu kitaptaki yazılarından görüldüğü gibi, özellikle Poulantzas, devletin I) baskı aygıtları ve II) ideolojik aygıtları olduğunu ileri sürmektedir. Poulantzas'ın yaptığı bu ayırım, Althusser'in *Idéologie et appareils idéologiques d'Etat* adlı incelemesinde öne sürdüğü tezden kaynaklanmaktadır. Böyle bir ayırım bize çok yerinde gibi görünmüyor. Çünkü toplumun hem ideolojik etkinliğini, hem de yürütmeye ilgili çeşitli baskı işlevlerini aynı «devlet» kurumu içinde ayırsız toparlamak, bu kurumun işleyişini daha soyut kavramamız gibi bir sakınca doğurabilir. Ancak, böyle bir ayırım yapılırsa bile, ideolojik aygıtlar ile devletin kendisi arasında mekanik bir özdeşlik kurmama- lı, yani ideolojik aygıtların, örneğin basın ya da eğitim kurumlarının, gerek devlete, gerekse devleti hegemonyası altında tutan hâkim sınıflara karşı görece bir özerkliği bulunduğunu unutmamalıdır. Bu kurumlar son analizde, toplumun varolan sistemi içinde kendini yeniden üretmesini sağlayacak ideolojik üretimi yaparlar, ama bu işlevlerinde görece bir özerklikleri vardır, devletin ya da ege- men sınıfın doğrudan doğruya aracı değildirler.

Düzyey: Bu kelimeyi bozan «level» (Fransızcası «niveau»), ba- zan da «Instance» karşılığı olarak kullanıyoruz. «Instance» için, bazan, «kerte» kelimesini tercih ediyoruz. Bu «kerte» kelimesi —yeni de olduğu için— çok anlamlı görünmeye- bilir, ama «düzyey»i «level» için ayırocaksak —ki böylesi da- ha doğru— «Instance»ı da ancak «kerte» ile karşılayabi- lirimiz. Soyut kavramları zihnimize somut nesnelere can- landıran kelimeler yoluyla kavramak belli güçlükler, ba- zan yanlışlar da yaratır. «Düzyey» (eski dilde, «seviye») kelimesi de böyle oluyor. Öte yandan, «kerte» de, hemen hiç somut çağrışım yapmayan bir kelime olduğu için, o da farklı biçimde bir anlaşılma gücünü yaratıyor. «Kerte», ileride, «Son kertede belirlenme» başlığı altında yeniden ele alınacak. Bu maddede, «düzyey» üstünde biraz daha duralım.

Düzyey, bir toplumsal formasyon içinde (bkz. «toplumsal formasyon»), belirli bir pratiğin içinde yürütüldüğü alan olarak tanımlanabilir. Ekonomik pratiğin yürütüldüğü «eko- nomik düzyey», siyasal pratiğin yürütüldüğü «siyasal dü-

zey» gibi. Bunların yanısıra, «ideolojik», «teknolojik», «teorik» düzeyleri de sayılar var.

Bir toplumsal formasyon, bu değişik düzeylerin bir araya gelmesinden oluşuyor. Yapıları değişik üretim tarzlarına tekabül eden toplumlarda, burada sayılan düzeylerin hepsinin olup olmadığı ya da aynı rol oynayıp oynamadığı bugün bazı Marksist araştırmacıların sordukları sorular arasında. Örneğin, feodal üretim tarzı kavramına tekabül eden bir toplumda, bu düzeylerin niteliği ve karşılıklı ilişkileri nasıl olacaktır?

Eklemlenme: Bu kavramı, «articulation» karşılığında kullanıyoruz. Kelime, «mofsal» ya da «eklem»den türetiliyor. Yukarıdaki maddede, bir toplum yapısı içinde ayrı düzeylerin bulunduğundan söz etmiştik. Şüphesiz bu düzeyler, aynı yapı içinde bulduklarına göre, birbirleriyle bağlantılı olacaklardır. İşte «eklemlenme», bu bağlantının biçimini anlatıyor. Eklemlenme ile, toplumsal formasyon içindeki değişik düzeylerin birbirlerine bağlanmasını anlattığımız gibi, farklı üretim tarzlarına tekabül eden ilişkilerin tek bir toplumsal formasyon içinde bir araya gelmelerini de anlatabiliriz.

Ekonomi-dışı zor: Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında hâkim sınıfın artığı elde etmek için başvurduğu yol. Bilindiği gibi kapitalist üretim tarzında artık-değer üretim sürecinin kendi içinde gizlidir, çünkü burada iş-gücü de bir meta haline gelmiştir. Artık-değere el koyan kapitalist, bu el koyma işlemini gerçekleştirmek için, ekonomiyi, üretim sürecini işletmekten başka bir şey yapmaz. Buna karşılık, kapitalizmden önceki bütün üretim tarzlarında, artık-ürün, hâkim sınıfın üreticilere ekonomi dışı bir zor uygulaması sonucunda elde edilirdi. Demek ki, hâkim sınıf, ekonomik bakımdan hâkim olabilmek için, üstyapı düzeyinde etkinlik göstermek zorundaydı. Bu, kapitalizmle kapitalizm-öncesi üretim tarzlarını birbirinden ayıran önemli bir etmen-dir (faktör).

Ekonomizm: Marksizm'in, değişik zaman ve mekânlarda, görece değişik biçimlerde beliren temel sapmalarından biri. İlk örneği Bernstein'dir. Daha sonra Kautsky ve genel ola-

rak İkinci Enternasyonal'de ve gene o yıllarda Rusya'do Menşevikler arasında egemen olan eğilim ekonomizmdi. Ekonomizmin felsefi temelleri Hegel diyalektiğine bağlanabilir. Hegel'in basit idealist çelişkisi, sözde-maddeci bir biçimde ters çevrildiğinde, aynı basit çelişki bu sefer ekonomik düzeye konmuş olur. Bu çelişki (temel çelişki) toplumu hareket ettiren ve belirleyen ilke haline gelir. Bu mantığa göre, kapitalizm güçlendikçe çelişkisini derinleştirecek, sonunda karşıtına dönüşerek yeni bir sentez yaratacak, böylece Sosyalizm kendiliğinden kurulacaktır. Ekonomist görüş siyasal düzeyin görece özerkliği yokmuş gibi davranır. Bu nedenle, siyasal önerisi ancak «kendliliğindencilik» biçimini alabilir. Ekonomizm, Marksistlerin de Sosyalizme varmanın tek yolu olarak üretici güçlerin gelişmesini, yani kapitalizmin gelişmesini teşvik etmeye çağırın bir Ideoloji olarak, burjuva ideolojisinin Marksizm'e sızması gibi görülebilir. Ancak, Marksist teori alanında ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkinin açıklanmasında birtakım pürüzlerin bulunması da, böyle bir sızmayı kolaylaştırmaktadır.

Historizm: Bu da, son anlizde Hegel'e dayandırılabilir bir düşünce biçimidir. Historizmin bir sapma biçimi olduğuna biz de katılıyoruz; ancak bu, «ekonomizm» gibi, bütün Marksistlerin tanımında az çok anlaşabildikleri ve sapma niteliği yaygın şekilde bilinen bir olay değildir. Hattâ, tarihin «historisist» anlayışının daha yaygın olduğu da söylenebilir. Historizm, tarihin çizgisel bir zaman akışı olduğu ve herhangi bir anında toplumun bütün yapılarıyla aynı zamanı yaşadığı görüşüdür. Böylece, o anın bilinci, o anın doğrusu olur ve böylece doğru bilgi, o anı yaşayan insanların bilinciyle özdeşlenir. Poulantzas ve Laclau'nun metinlerinde, kökeni gene Hegel'e dayanan «kendinde sınıf» ile «kendi için sınıf» kavramlarının «historisist» bir yoruma dayandığı ileri sürülüyordu. Çünkü «kendi için sınıf» kavramında, sınıfın sözkonusu anda varmış olduğu bilincin, nesnel bilginin tamamı olduğu, böylece, bilgi ile belli bir andaki sınıfsal bilincin özdeşliği anlamı gizlidir.

Mülk edinme: Batı dillerinde bu kelimenin karşılığı «appropriation»dur. Eski dilde, «temellük» denilirdi. Bu «temellük» ya da «mülk edinme» kavramı bugün iki ayrı düzey için kullanılıyor: I) iktisadi düzeyde; II) ideoloji düzeyinde. Ekonomik anlamı oldukça karmaşıktır. «Gerçek mülk edinme» (ya da «temellük») ilişkisi, üreticinin, üretim araçlarına, başka bir deyişle üretim sürecine veya üretici güçler sistemi olan ilişkisini ifade eder. Hukuki mülkiyetten ayrı bir anlamı vardır. «Mülkiyet ilişkisi» ise, üretici olmayan kişinin, üretim araçlarının, iş-gücünün ve ürünün sahibi kılın ilişkidir. Bir de «tasarruf» (possession) kavramı var. Bu da, üretim araçlarını işleme sokma kabiliyetini anlatır.

İdeallik düzeyde «mülk edinme»yi, Marx, *Grundrisse*'nin Giriş'inde, bilginin zihin tarafından mülk edilmesi anlamında kullanıyor. Bu, tabii, yukarıdaki ekonomik ilişkilerden çok farklı bir anlam.

Okuma: «Okuma» deyimli bu kitapta, Miliband'ın Poulantzas'ı eleştirdiği metinde geçiyor. Miliband burada, bu deyimlin Althusser okulu içinde kullanılan anlamını sözkonusu ediyor. Gerçekten de, burada vereceğimiz anlamıyla «okuma», Althusser'in getirdiği bir kavramdır. Althusser'e göre bir metni gerçekten okumak, metnin görünür yüzeyinin gerisinde yatanı (yani metnin altında yatan sorunsalı) okumaktır. Bir metin hiçbir zaman görünür yüzeyinde söylenmiş sözlerden ibaret değildir. Söylenenler kadar, söylenmeyenlerin de, metnin sistematığında belirleyici yeri ve önemi vardır. Bu kitabın notlarında sıkça kullandığımız örneğe dönersek, klasik burjuva iktisatçıların metinlerinde, artık değerın tesbiti için gerekli bütün malzemenin bulunması, ama artık değerın kendisinin bulunmaması, bir metinde arka-planı oluşturan sorunsalın, söylenenler kadar söylenmeyenlerle de ortaya çıktığının kanıtıdır.

Son kertede belirleme: Klasik Marksist metinlerde, toplumsal formasyonda ekonomik temelin son kertede belirleyici olduğu sık sık belirtilmiştir. Engels'in Bloch'a ünlü mektubunda, üstyapının da çok zaman belirleyici olduğu açıklanmıştır. Tarihin ve toplumun bilimini kurmakta ilk ve belirleyici bir adım olarak, bu temel ilkeler son derece

önemlidir. Gelgelelim, toplumsal olaylara ve özellikle ge-
çiş sorununa daha yakından ve daha kısa vadeli dönem-
ler içinde baktığımızda, toplumsal belirleyiciliğin somut
biçimlerini karşılaştığımız ayrıntılarda uygulayabilmemiz
sağlayacak küçük seçik ölçütlere ihtiyacımız ortaya çıkmak-
tadır.

Toplumda ekonominin «son kertede belirleyici» olmasın-
dan söz edilirken, «son kerte» deyimine zamanla ilgili bir
anlam vermek, ne şekilde ele alınırsa alınsın, anlamsız
kalmaktadır. Zamanla ilgili bir «son kerte» hiçbir zaman
gelmeyecektir. Althusser okulu bu durumda, bu sözü, top-
lumsal sürecin belirli bir anında, varolan ekonomik, siya-
sal ve ideolojik düzeylerden hangisinin belirleyici olduğu-
nu, son kertede ekonominin belirleyeceği şeklinde yorum-
lamaktadır. Bu da tartışmaya, en azından daha aydınlatıcı
açıklamalara kapıyı açık bırakan bir yorumdur.

Sorunsal: Bir kavram hiçbir zaman tek başına varolamaz. Mut-
laka başka kavram ve kelimelerle ilişki içindedir. İlişki
içinde olduğu bu kavramlarla birlikte, bir sorunsal oluştu-
rur. Kendi yakın tarihimizden bir örnek verelim: Sosyalis-
tiz, ama işçi sınıfının bugünkü gücüyle, bağımsız bir Sos-
yalist hareket oluşturabileceğimize inanmıyoruz. İşimizi
kolaylaştıracak bir müttefik arıyoruz. Diyelim ki, asker ve
sivil aydınların, aradığımız bu müttefik için en iyi aday
olduğuna karar verdik. O zaman, tarihimizde geçerliliği
olan birçok olayı, onların ideolojisi içinden görmeye baş-
larız. Örneğin, bu zümrenin etkin olduğu bir 27 Mayıs'ı,
kendi özlediğimiz harekete uygun bir biçimde yorumlarız.
Yani, bunu burjuvazye karşı bir hareket gibi görürüz. Gl-
derek, Atatürk devrimine karşı-devrim olan Menderes ha-
reketinin 27 Mayıs devrimiyle yıkıldığını v.b. söyleriz. Büt-
tün bu akıl yürütmeler içinde, «devrim», «devrimci» «kar-
şı-devrim» gibi kavramlar ve daha birçokları birbirleriyle
ve hep birlikte bağlı buldukları sorunsalla ilişkili olarak
oldukça değişik anlamlar kazanmış olur. Burada örneği-
ni verdiğimiz, bir ideolojik sorunsaldır. Şüphesiz aynı dö-
neme, teorik bir sorunsal içinde, yani bilimsel kavramlarla
da bakabiliriz. Burada, kavramlarımız da, kavramların tek
tek anlamları da, sistematiği de değişecek, böylece bir

sorunsaldan bir başka sorunsala (ideolojiden bilime) geçilmiş olacaktır.

Taşıyıcı: (İng. «support», Fr. «porteur», Alm. «träger»): Althusser okulunun, Marksizm'in hümanist yorumlarına karşı çıkarken buldukları bir kavram, Marksizm'in hümanist yorumu da dahil olmak üzere, bütün hümanist ideolojiler, toplumsal bütünü, insanlar arası öznel ilişkilerin bütünü olarak görürler. Gelgelelim, öznel ilişkilerden yola çıkarak, tarihl bilimsel bir şekilde kavramanın imkânı yoktur. Marx'ın bir tarih bilimi kurabilmesinin nedeni, tarihe insanlar arası öznel ilişkiler açısından değil, toplumun nesnel yapıları, yani iktisadî ilişkiler, sınıf mücadelesi, ideolojik belirlenmeler gibi yapısal belirlenmeler içinde bakmasıdır. Bu durumda, insanlar, tarihin «protagonisti» değildir; bu rolü, toplumun nesnel ilişkileri oynar. Biyolojik, etten kemikten insanlar, toplumsal formasyonun ilişkilerinin kendilerine verdiği rolü yerine getirirler. Dolayısıyla, bu ilişkilerin öznel değil, taşıyıcısı'dırlar.

Toplumsal formasyon: «Toplum» kavramının taşıdığı belirsizliklerle girmek için kullanılan bir kavram. Marx'ta rasladığımız bu kavrama yeniden dönmek ihtiyacı, şimdiye kadarki kullanımıyla «toplum» kavgası içersinde gerek «toplumsal formasyon» kavramına tekabül eden somut gerçekliğin, gerekse toplumun yapısını analiz edebilmek için bir soyutlama sonucunda inşa edilen «üretim tarzı»nın bir arada var olmasının getirdiği belirsizliktir. Poulantzas, örneğin toplumsal sınıflara ilişkin olarak bu ayırımın önemini şöyle vurguluyor: «...kendimizi sadece üretim tarzları ile sınırlandırırsak, onların (üretim tarzlarının) saf ve soyut bir incelenişinde, hepsinin iki sınıfı içerdiğini görürüz —siyasal ve ideolojik olarak hâkim durumdaki sömüren sınıf ve sömürülen sınıf...: Köleci üretim tarzında efendiler ile köleler, feodal üretim tarzında lordlar ve serfler, kapitalist üretim tarzında burjuvaz ve işçiler. Oysa bir somut toplum (toplumsal formasyon) çeşitli üretim tarz ve biçimlerinden (öğelerinden demek daha doğru olurdu) oluştuğundan ikiden fazla sınıfı içerir.” (NLR 78, Mart/Nisan 1973, s. 33) Bir tanım vermek gerekirse; “toplumsal formasyon” tarih içinde, be-

İlri bir zaman ve mekânda yer alan ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiği kucaklayan somut ve karmaşık bütündür. Bir toplumsal formasyon içinde, ayrı üretim tarzlarına te kabül eden çeşitli düzeylerden ilişkiler, tarihi belirlenmeler sonucu, bir arada varolabilir. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında kapitalist toplumlar 1— fedaat üretim tarzlarının öğelerini, 2— basit meta üretimi ve manifaktürü, 3— rekabetçi ve tekelci biçimleriyle kapitalist üretim tarzından oluşuyordu. Bununla birlikte bu toplumlar kesinlikle kapitalistler, yani kapitalist üretim tarzı bunlar içinde hâkim olanıydı. Son olarak belirtmek gerekir ki, tarihi maddecilik, toplumsal formasyonların bilimidir.

Üretim tarzı: Bir toplumsal formasyonun, «altyapı» ya da «ekonomik temel» dediğimiz, genellikle üretici güçler ve üretim ilişkilerinden oluştuğu kabul edilen kesiminin, gösterdiği temel özellikler açısından toplumların tarihi gelişmesi içinde belli bir soyutlama düzeyinde tanımlanmasıyla, «üretim tarzı» kavramını elde ederiz. «Belli bir soyutlama düzeyi» derken, örneğin, Marx'ın Kapital'de izlediği yolu kastediyoruz. Marx burada, kapitalist üretim tarzını analiz eder. Ne var ki bu, genel olarak kapitalizmdir, herhangi bir somut, tarihi ülke örneğinde görülen kapitalizm değildir. Dolayısıyla, kapitalist üretim tarzı kavramı, ancak belli bir soyutlama düzeyinde elde edilmiş (ya da inşa edilmiş) olur. Bu soyutlama düzeyinde inşa olunan «üretim tarzı» kavramının somut toplumsal formasyona uygulanması, kavrama te kabül eden ilişkilerin o somut formasyon içinde analiz edilmesi, sürecin bundan sonraki bir aşamasıdır

Yeniden üretim: Yeniden üretimin ekonomik düzeydeki kullanımının anlamı yeterince biliniyor: Basit yeniden üretim, genişletilmiş yeniden üretim. Ancak bu kitaptaki metinlerde daha değişik anlamda bir yeniden üretim söz konusudur. Buna, «toplumsal yeniden üretim» diyebiliriz. Ekonomik düzeyde, üretimin, tarih, zaman içinde gerçekleşmesi demek olan yeniden üretim, zorunlu olarak, her aşamasında, üretimin o biçimde yapılmasını zorunlu kılan toplumsal ilişkileri de yeniden üretmiş olur. Bunu Marx'ın birkaç sözle kanıtlayalım: «Dolayısıyla, karşılıklı-bağlantı-

sı içinde ya da yeniden üretim olarak ele alınan kapitalist üretim süreci, yalnız metaları değil, yalnız artık değeri de değil, aynı zamanda kapitalistle ücretli işçi arasındaki toplumsal ilişkiyi de üretir ve yeniden üretir.» Sonra, «Öte yandan, kapitalist üretim tarzı, üretim koşullarının bu belirli toplumsal biçimini ön-gerektiriyorsa, onları sürekli olarak yeniden üretmesi de gerekir. Yalnız maddî ürünleri üretmez, bunların içinde üretildiği üretim ilişkilerini de sürekli olarak yeniden üretir, dolayısıyla bunlara tekabül eden bölüşüm ilişkilerini de yeniden üretir.» Son olarak, «Bizzat üretimin hedefi, üreticiyi, varoluşunun nesnel koşulları içinde ve onlarla birlikte yeniden üretmektir.»

Ekonomik yeniden üretim, toplumun genel üretim koşullarının genel kalıcılığını sağlıyorsa, devletin rolü ve görevi de, dayandığı politik gücü kullanarak, bütün toplumsal ilişkilerin değişmeden yeniden üretimini sağlamaktır. Bu bakımdan devlet bütün pratiklerin (ekonomik, politik, ideolojik) toplumsal yeniden üretimin sağlanması açısından koordinasyonunu yürüten kurumdur.

ÖZEL İSİMLER İNDEKSİ

- ALTHUSSER, Louis — 21, 38, 45, 58, 59, 61, 63, 82, 83, 97, 111, 112, 113, 115, 118, 120, 138, 139, 140, 144, 146, 169, 176, 189, 190, 191.
- ANDERSON, Perry — 137, 175.
- ARON, Raymond — 25.
- BOURDIEU — 104.
- BALİBAR, Etienne — 118, 119, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 140, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177.
- BARAN, Paul — 47.
- BLOCH E. — 189.
- BETTELHEIM, Charles — 24, 169.
- BİSMARCK — 27, 65, 71, 150.
- BONAPARTE, Louis — 65, 98, 150.
- BONAPARTİZM — 27, 29, 31, 50, 51, 65, 70, 71, 72, 73, 91, 94, 98, 107, 108, 148, 156, 166.
- BOTTOMORE, T.B. — 17.
- BURNHAM — 159.
- BERNSTEIN, Eduard — 187.
- CASTELLS, M. — 165.
- DAHRENDORF R. — 104.
- DURKHEIM, E. —137.
- ENGELS, F. — 28, 29, 59, 60, 71, 72, 73, 107, 119, 174, 189.
- ESTABLET R. — 118.

ENTERNASYONAL (II) — 13, 14, 49, 90, 188
 ENTERNASYONAL (III) (Komintern)— 13, 14, 15, 49,
 50, 90, 165, 166.
 GALBRAITH, J.K. — 158.
 GEIGER — 104.
 GAULLISM — 33.
 GOLDTHORPE — 158.
 GORZ, A. — 145.
 GRAMSCI, A. — 12, 34, 35, 111, 159, 174.
 GOLD, David A. — 167.
 HEGEL — 63, 64, 65, 158, 159, 188.
 HITLER — 74, 75.
 HIRSCH, J. — 165.
 JALEE, P. — 33.
 KAUTSKY, K. — 13, 144, 187.
 KEYNES, J.M. — 161.
 LENIN, V. İ. — 13, 14, 28, 59, 65, 83, 117, 144,
 148, 149, 150, 174, 180.
 LEVI - STRAUSS — 158.
 LOCKWOOD — 167.
 LO, Clarence Y. H. — 158.
 LUKASC, G. — 104.
 LUXEMBURG, R. — 13.
 MACHEREG P. — 118.
 MALLET — 145.
 MARX, K. — 12, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28,
 29, 45, 46, 50, 53, 59, 60, 63, 71, 72, 73, 83,
 84, 85, 95, 97, 98, 101, 103, 104, 107, 119, 121,
 122, 123, 124, 127, 129, 140, 141, 143, 150, 153,
 154, 161, 172, 174, 176, 189, 191, 192.
 MILLS, C. Wright — 42, 78, 143.
 RIZZI — 159.
 RANCIERE J. — 118.
 SHOW, Bernard — 156.
 STACE, W.T. — 97.
 STALIN, J. — 15, 144.
 SWEETZY, P. — 47.
 TERRAY, Emmanuel — 177.
 VINCENT, J.M. — 33.

WEBB, Sydney — 156.

WEBER — 22, 24, 70, 86, 158, 159.

WELES — 156.

WRIGHT — 167.

Kapitalist Devlet Sorunu

R. MILIBAND
N. POULANTZAS
E. LACLAU

Kapitalist devlet sorunu, Marksist siyaset teorisinde şimdiye kadar gereğinden az incelenmiş bir konudur. Kapitalist devlet mekanizmalarının son derece karmaşıklaştığı bir dönemde, teorinin en genel doğrularıyla yetinmek, pratikte birçok açmaza yol açabilmektedir.

Bu kitapta yer alan yazılar, bu konuda yapılmış ciddi bir tartışma ve diyalogu oluşturmaktadır. Yazarlar, birbirinden ayrı hareket noktalarından yola çıkmakla birlikte, hepsinin bu konuda söyledikleri çok önemli sözler var. Tartışmanın, Türkiye'de bu soruna yaklaşımlarda önemli bir boşluğu doldurduğuna inanıyoruz.